Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Боднар Катерина Віталіївна

УДК 351.82:338.24.502

ДИСЕРТАЦІЯ
МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Спеціальність 281 – Публічне управління та адміністрування
Галузь знань 28 – Публічне управління та адміністрування

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ Боднар К.В.

Науковий керівник:
Латинін Микола Анатолійович, доктор наук з державного управління, професор

Харків – 2024

АНОТАЦІЯ

Боднар К.В.. Механізми державного управління сталим розвитком регіонів України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 – публічне управління та адміністрування. – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, 2024.

В обґрунтуванні актуальності обраної теми дисертаційного дослідження зазначається, що у сучасному світі розвиток регіонів є однією з найбільш актуальних проблем, яка стоїть перед сучасними демократично-правомими державами. Україна не є винятком, оскільки на сьогоднішній день існує нерівномірність розвитку різних регіонів країни, що зумовлено як історичними, так і економічними факторами. Розвиток регіонів вимагає наявності ефективних механізмів державного управління, які забезпечують сталий розвиток регіонів і вирішують питання щодо підвищення рівня життя населення, забезпечення рівномірного розподілу ресурсів, створення нових робочих місць та збільшення доходів місцевих бюджетів.

Одним із підходів до розв’язання даної проблеми є вивчення механізмів державного управління сталим розвитком регіонів. Дослідження цієї теми є важливим науковим завданням, оскільки воно сприятиме виявленню проблемних питань, знайденню ефективних рішень та запропонуванню рекомендацій щодо покращення роботи державних органів в цій сфері. Необхідність дослідження механізмів державно-управлінських засад сталим розвитком регіонів обумовлена й необхідністю підвищення ефективності державного управління, а також практичними потребами вирішення проблем розвитку регіонів. Саме в контексті забезпечення дослідження механізмів державного управління сталим розвитком регіонів опосередковується ключова

мета – розробка нових технологій, моделей та механізмів державного управління, які забезпечать сталий розвиток регіонів, а також допоможуть у вирішенні проблем, пов'язаних з нерівномірністю розвитку регіонів.

На основі визначеної мети, об’єкта, предмета, методів дослідження у дисертаційній роботі здійснено концептуальне обґрунтування та комплексний теоретико-прикладний аналіз механізмів державного управління сталим розвитком регіонів.

За результатами дослідження вперше доведено, що встановлення особливостей функціонування регіону в умовах глобалізації та модернізації вітчизняної економіки та державного управління дозволили розробити модель управління сталим розвитком регіональних соціально-економічних систем та моделей державного управління, що передбачає ефективне використання їх економічного потенціалу в напрямах, які забезпечують найбільшу соціально-економічну віддачу будучи компонентами та пріоритетами загальносвітової концепції сталого розвитку. Аргументовано показано, що стратегічний розвиток держави, регіонів та громад є складним та багатовимірним процесом і потребує ієрархічної системи прийняття та реалізації рішень, однак впровадження децентралізації призводить до руйнування ієрархічної структури стратегічного процесу як на національному рівні, так і на рівні окремих регіонів, відтак, потребує інституційної підтримки, що набуває особливого значення в управлінні сталим розвитком

Відповідно до проблематики дисертації *удосконалено*: існуючі знання щодо етимологічного змісту механізмів управління сталим розвитком регіонів шляхом виокремлення концепцій та підходів з позицій виділення особливої цінності взаємозв’язків їх державно-управлінської діяльності; ключові підходи розуміння механізмів управління сталим розвитком регіонів на сучасному етапі українського державотворення в умовах адаптації вітчизняної публічно-організаційної діяльності до загальноєвропейських стандартів.

Було визначено *напрями подальшого розвитку предмету дослідження*: виокремлення сутності змісту поняття сталого розвитку крізь механізми державного управління; визначено, що наявність різних, а іноді й навіть досить протилежних ідей стосовно визначення сутності сталого розвитку унеможливлює його використання на загальнонауковому рівні, відтак, запропоновано визначення даного поняття як основу децентралізованого державного управління під яким необхідно розуміти збалансований розвиток економічної, соціальної та екологічної підсистем з метою задоволення потреб нинішнього та майбутніх поколінь у довгостроковій перспективі на основі гармонійного поєднання інтересів людини та суспільства, публічно-правових прав та інтересів, здійснюваної системою органів державної влади, місцевого самоврядування, а також іншими суб'єктами, діяльність яких прямо та опосередковано направлена на реалізацію соціально-значимих та економічно-обґрунтованих функцій держави; визначення сутності та змісту конкурентоспроможності як головного елементу становлення сталого розвитку регіонів у державноуправлінському аспекті шляхом використання комплексного іструментарію таких методів як законодавчий, плановий, економічний та організаційно-управлінський; узагальнення зарубіжного досвіду механізмів державного управління сталим розвитком регіонів; визначено, що найбільш оптимальним та дієвим зразком для української моделі державотворення є фінська модель шляхом впровадження на загальнодержавному рівні принципів, стратегій, інфраструктур та методів національної політики спрямованої на досягнення цілей сталого розвитку, в тому числі, через утворення та функціонування спеціального органу державного управління.

Отримані в дисертаційному дослідженні результати в їхній сукупності дозволили вирішити конкретне теоретико-прикладне та науково-дослідницьке завдання, що полягає в системному дослідженні та теоретичному обґрунтуванні і розробці практичних рекомендацій з удосконалення механізмів державного

управління сталим розвитком регіонів. Доктринальне узагальнення одержаних результатів дисертаційної роботи надало змогу сформулювати такі важливі висновки.

Доведено, що представлений аналіз різних, а іноді й навіть досить протилежних ідей щодо визначення сутності сталого розвитку дозволяє виокремити авторське визначення даного поняття як основу децентралізованого державного управління під яким необхідно розуміти збалансований розвиток економічної, соціальної та екологічної підсистем з метою задоволення потреб нинішнього та майбутніх поколінь у довгостроковій перспективі на основі гармонійного поєднання інтересів людини та суспільства, публічно-правових прав та інтересів, здійснюваної системою органів державної влади, місцевого самоврядування, а також іншими суб'єктами, діяльність яких прямо та опосередковано направлена на реалізацію соціально-значимих та економічно-обґрунтованих функцій держави.

Обґрунтовано, що стратегічний розвиток країн, регіонів та громад є складним та багатовимірним процесом і потребує ієрархічної системи прийняття та реалізації рішень. Однак впровадження децентралізації призводить до руйнування ієрархічної структури стратегічного процесу як на національному рівні, так і на рівні окремих регіонів. У західноєвропейських країнах це протиріччя вирішується через багаторівневе управління, що підвищує спроможність до стратегічного розвитку як держави, так і її регіональних складових. Організація такої адміністративної системи в Україні потребує інституційної підтримки, адже існують певні елементи політичної децентралізації, особливо на рівні обласної та районної автономії, такі як обрання представницьких органів, наявність власної юрисдикції та бюджетів, але рівень місцевої автономії в Україні залишається слабким у вирішенні питань регіонального розвитку через відсутність дієвих місцевих податків, розподілу державного бюджету між територіальними громадами та відсутність фінансової

незалежності виконавчих рад відповідних місцевих та регіональних органів публічної влади, що прямо та опосередковано впливає на процеси забезпечення сталого розвитку як держави в цілому, так і її окремих регіонів.

Дослідження теоретичних заходів та практичних навичок, дозволили сформулювати найважливіші пріоритетні напрямки для основної стратегії регіонального інноваційного розвитку як ключового вектору забезпечення сталого розвитку регіонів. Вони включають: широке застосування передових технологій, освоєння напрямків сучасних технологій у майбутньому, підвищення конкурентоздатності товарів вітчизняного виробництва, вихід на нові ринки, підвищення життєвого рівня населення; стабільну підтримку прикладних й фундаментальних наукових досліджень, потрібних для формування підґрунтя для технологій наступним поколінням, гарантії конкурентоспроможності виготовленої продукції на світовому й внутрішньому ринках; прискорення розвитку інформаційного та телекомунікаційного сектора передових технологій – джерела ефективного економічного зростання та високої продуктивності праці; постійне впровадження інноваційних інвестицій, економічної модернізації на основі сучасної науково-технічної бази, заміну застарілих фондів в економіці на ефективні сучасні технологічні системи для забезпечення ресурсного збереження, конкурентоспроможності виготовленої продукції, розвитку інноваційної інфраструктури.

Комплексний аналіз теоретико-методологічних основ сталого розвитку, встановлення особливостей функціонування регіону в умовах глобалізації та модернізації вітчизняної економіки дозволили розробити модель управління сталим розвитком регіональних соціально-економічних систем в умовах глобалізації, що передбачає ефективне використання їх економічного потенціалу в напрямах, що забезпечують найбільшу соціально-економічну віддачу. Матеріальною основою моделі сталого регіонального розвитку є економічний потенціал, який включає наступні їх види: інноваційний,

виробничий, інфраструктурний, фінансовий, трудовий, підприємницький, інформаційний, демографічний, природноресурсний, освітній, експортний, інтеграційний та зовнішньоекономічних зв'язків. Причому дана модель передбачає, що потенціал сталого розвитку є результатом суперечливої взаємодії різноспрямованих факторів та умов: 1) що відображають минуле («ресурси»); 2) що характеризують сьогодення («резерви)»; 3) що передбачають розвиток («майбутнє», нарощування ресурсів та резервів, необхідних для формування сталого розвитку). Фактори та умови сталого розвитку виявляють свій вплив у конкретних умовах просторово-часового континууму, причому головною умовою сталого розвитку регіону є не створення та збільшення потенціалу, а використання його з максимальним соціально-економічним ефектом.

З урахуванням комплексного аналізу, зауважено, що Угода про асоціацію між Європейським Союзом та Україною, є важливим документом, який забезпечує стратегічне партнерство між двома сторонами та містить ряд положень, які спрямовані на забезпечення сталого розвитку України, що є ключовою та пріоритетною метою для країни в умовах адаптації вітчизняного законодавства та моделей державного управління. Одним із найважливіших принципів, який закладено в Угоді про асоціацію, є сталість розвитку. Цей принцип покладається в основу Угоди та визначається як забезпечення збалансованого розвитку на економічному, соціальному та екологічному рівнях. Угода передбачає зобов'язання України щодо реалізації Програми забезпечення сталого розвитку України, яка містить стратегічні напрямки забезпечення сталого розвитку країни на основі збалансованого підходу до розвитку економіки, соціальної сфери та охорони довкілля, а також положення, які передбачають співпрацю між Україною та ЄС щодо розвитку та захисту прав людини та соціальної сфери. Ці заходи є важливими складовими сталого розвитку, оскільки забезпечення соціальної справедливості та захисту прав

людини – це важливі чинники, які сприяють сталому розвитку суспільства. Угода надає підтримку Україні у здійсненні заходів щодо захисту довкілля та природних ресурсів, що включає сприяння розвитку екологічно чистих технологій та енергетики, а також співпрацю щодо здійснення заходів з мінімізації наслідків катастроф та природних катастроф. Окремі аспекти направлені на співпрацю між Україною та ЄС щодо розвитку та захисту прав людини та соціальної сфери, що є важливими складовими сталого розвитку; щодо підтримки розвитку місцевого самоврядування та забезпечення економічної стабільності регіонів, а також вектори стосовно боротьби з корупцією та забезпечення прозорості управління, що є важливими складовими сталого розвитку.

Ключові слова: державне управління, публічне управління, механізми державного управління, сталий розвиток регіонів, механізми державного управління сталим розвитком регіонів, державне управління сталим розвитком регіонів, сталий розвиток, регіональний розвиток, децентралізація, загальноєвропейський досвід.

ABSTRACT

Bodnar K.V.. Mechanisms of government administration for sustainable regional development of Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the Doctor of Philosophy on a specialty 281 – Public Management and Administration. – V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 2024.

In justifying the relevance of the chosen topic of the dissertation research, it is noted that in the modern world, the development of regions is one of the most urgent problems facing modern democratic and right-wing states. Ukraine is no exception, as today there is an uneven development of different regions of the country, which is due to both historical and economic factors. The development of regions requires the presence of effective state management mechanisms that ensure the sustainable development of regions and resolve issues related to raising the standard of living of the population, ensuring equal distribution of resources, creating new jobs, and increasing local budget revenues.

One of the approaches to solving this problem is to study the mechanisms of state management of the sustainable development of regions. The study of this topic is an important scientific task, as it will help identify problematic issues, find effective solutions, and offer recommendations for improving the work of state bodies in this area. The necessity of researching the mechanisms of state management foundations for the sustainable development of regions is due to the need to increase the efficiency of state administration, as well as the practical needs to solve the problems of regional development. It is in the context of ensuring the research of mechanisms of state management of the sustainable development of regions that the key goal is mediated - the development of new technologies, models and mechanisms of state management

that will ensure the sustainable development of regions, as well as help in solving problems related to uneven development of regions.

Based on the defined goal, object, subject, research methods, a conceptual justification, and a complex theoretical-applied analysis of the mechanisms of state management of sustainable development of regions were carried out in the dissertation work.

According to the results of the study, it was proved for the first time that the establishment of the features of the functioning of the region in the conditions of globalization and modernization of the domestic economy and public administration made it possible to develop a management model for the sustainable development of regional socio-economic systems and models of public administration, which involves the effective use of their economic potential in directions that provide the greatest socio-economic return as components and priorities of the global concept of sustainable development. It is argued that the strategic development of the state, regions and communities is a complex and multidimensional process and requires a hierarchical system of decision-making and implementation, however, the implementation of decentralization leads to the destruction of the hierarchical structure of the strategic process both at the national level and at the level of individual regions, therefore, it requires institutional support, which is of particular importance in the management of sustainable development

In accordance with the issues of the dissertation, the following was improved: existing knowledge regarding the etymological content of mechanisms for managing the sustainable development of regions by distinguishing concepts and approaches from the positions of highlighting the special value of the relationships of their state-management activities; key approaches to understanding the mechanisms of managing the sustainable development of regions at the current stage of Ukrainian state formation in the conditions of adaptation of domestic public-organizational activities to common European standards.

The directions for the further development of the research subject were determined: the identification of the essence of the content of the concept of sustainable development through the mechanisms of state management; it was determined that the presence of different, and sometimes even quite opposite, ideas regarding the definition of the essence of sustainable development makes it impossible to use it at the general scientific level, therefore, it is proposed to define this concept as the basis of decentralized public administration, under which it is necessary to understand the balanced development of economic, social and ecological subsystems with the aim meeting the needs of current and future generations in the long term based on a harmonious combination of human and social interests, public legal rights and interests, implemented by the system of state authorities, local self-government, as well as other subjects whose activities are directly and indirectly directed to the realization of social – significant and economically justified functions of the state; determination of the essence and content of competitiveness as the main element of the formation of sustainable development of regions in the state management aspect by using a complex toolkit of such methods as legislative, planning, economic and organizational-management; generalization of foreign experience of mechanisms of state management of sustainable development of regions; it was determined that the most optimal and effective model for the Ukrainian model of state formation is the Finnish model through the implementation at the national level of the principles, strategies, infrastructures and methods of national policy aimed at achieving the goals of sustainable development, including through the formation and functioning of a special public administration body.

The results obtained in the dissertation research in their totality allowed to solve a specific theoretical-applied and scientific-research task, which consists in systematic research and theoretical substantiation and development of practical recommendations for improving the mechanisms of state management of sustainable development of regions. The doctrinal generalization of the obtained results of the dissertation made it

possible to formulate the following important conclusions.

It is proven that the presented analysis of different and sometimes even quite opposite ideas regarding the definition of the essence of sustainable development allows us to single out the author's definition of this concept as the basis of decentralized public administration, which should be understood as the balanced development of economic, social and ecological subsystems in order to meet the needs of current and future generations in the long term, on the basis of a harmonious combination of the interests of man and society, public legal rights and interests, carried out by the system of state authorities, local self-government, as well as other subjects whose activities are directly and indirectly aimed at the realization of socially significant and economically justified functions of the state.

It is substantiated that the strategic development of countries, regions and communities is a complex and multidimensional process and requires a hierarchical system of decision-making and implementation. However, the introduction of decentralization leads to the destruction of the hierarchical structure of the strategic process both at the national level and at the level of individual regions. In Western European countries, this contradiction is resolved through multi-level management, which increases the capacity for strategic development of both the state and its regional components. The organization of such an administrative system in Ukraine requires institutional support, because there are certain elements of political decentralization, especially at the level of regional and district autonomy, such as the election of representative bodies, the presence of their own jurisdiction and budgets, but the level of local autonomy in Ukraine remains weak in solving regional development issues due to the lack of effective local taxes, the distribution of the state budget between territorial communities and the lack of financial independence of the executive councils of the relevant local and regional public authorities, which directly and indirectly affects the processes of ensuring the sustainable development of both the state as a whole and its individual regions.

The study of theoretical measures and practical skills made it possible to formulate the most important priority directions for the main strategy of regional innovative development as a key vector of ensuring the sustainable development of regions. They include: wide application of advanced technologies, mastering the directions of modern technologies in the future, increasing the competitiveness of domestically produced goods, entering new markets, raising the standard of living of the population; stable support of applied and fundamental scientific research, necessary for forming the basis for technologies for the next generation, guaranteeing the competitiveness of manufactured products on the world and domestic markets; accelerating the development of the information and telecommunications sector of advanced technologies – sources of effective economic growth and high labor productivity; constant implementation of innovative investments, economic modernization based on a modern scientific and technical base, replacement of outdated funds in the economy with effective modern technological systems to ensure resource conservation, competitiveness of manufactured products, development of innovative infrastructure.

A comprehensive analysis of the theoretical and methodological foundations of sustainable development, establishing the peculiarities of the functioning of the region in the conditions of globalization and modernization of the domestic economy made it possible to develop a management model for the sustainable development of regional socio-economic systems in the conditions of globalization, which provides for the effective use of their economic potential in areas that provide the greatest social economic return. The material basis of the model of sustainable regional development is the economic potential, which includes the following types of them: innovative, production, infrastructural, financial, labor, entrepreneurial, informational, demographic, natural resource, educational, export, integration, and foreign economic relations. Moreover, this model assumes that the potential of sustainable development is the result of a contradictory interaction of multidirectional factors and conditions:

1) reflecting the past ("resources"); 2) that characterize the present ("reserves)"; 3) that provide for development ("the future", building up resources and reserves necessary for the formation of sustainable development). The factors and conditions of sustainable development manifest their influence in the specific conditions of the space-time continuum, and the main condition for the sustainable development of the region is not the creation and increase of potential, but its use with the maximum socio-economic effect.

Considering the comprehensive analysis, it is noted that the Association Agreement between the European Union and Ukraine is an important document that ensures a strategic partnership between the two parties and contains several provisions aimed at ensuring the sustainable development of Ukraine, which is a key and priority goal for the country in conditions of adaptation of domestic legislation and models of public administration. One of the most important principles laid down in the Association Agreement is sustainable development. This principle is the basis of the Agreement and is defined as ensuring balanced development at the economic, social, and environmental levels. The agreement provides for Ukraine's obligations to implement the Program for Ensuring the Sustainable Development of Ukraine, which contains strategic directions for ensuring the country's sustainable development based on a balanced approach to the development of the economy, social sphere, and environmental protection, as well as provisions that provide for cooperation between Ukraine and the EU on the development and protection of human rights and the social sphere. These measures are important components of sustainable development, as ensuring social justice and protection of human rights are important factors that contribute to the sustainable development of society. The agreement provides support to Ukraine in the implementation of measures to protect the environment and natural resources, which includes promoting the development of environmentally friendly technologies and energy, as well as cooperation in the implementation of measures to minimize the consequences of disasters and natural disasters. Certain aspects are

aimed at cooperation between Ukraine and the EU regarding the development and protection of human rights and the social sphere, which are important components of sustainable development; in supporting the development of local self-government and ensuring the economic stability of the regions, as well as vectors on the fight against corruption and ensuring the transparency of management, which are important components of sustainable development.

Keywords: government administration, public administration, mechanisms of government administration, sustainable regional development, mechanisms of public administration for sustainable regional development, public administration for sustainable regional development, sustainable development, regional development, decentralization, European experience.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових наукових виданнях:

1. Боднар К.В. Удосконалення механізмів публічного управління сталим розвитком регіонів України в умовах глобалізації: адаптаційний підхід. Державне будівництво. 2021. Вип. 1(2021).

2. Боднар К.В. Від людей до публічної політики: роль людського капіталу в сталому післявоєнному розвиткові України. Актуальні проблеми державного управління. 2023. Вип. 2(63). С. 128 - 142.

3. Боднар К.В. Механізми державного управління сталим розвитком регіонів. 2023. Вип. 2(34). С. 150 - 160.

4. Боднар К.В. Людський капітал як критерій ефективності функціонування механізмів публічного управління сталим розвитком регіонів. 2024. Вип. 3(3). С. 209 - 219.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Боднар К.В. Механізми державного управління сталим розвитком регіонів у контексті принципів належного врядування. Публічне управління XXI століття: погляд у майбутнє : зб. тез XXI Міжнар. наук. конгресу. Харків : Вид-во: ХарРІ НАДУ «Магістр», 2021. С. 358-361.

6. Боднар К.В. Теоретичні основи публічного управління сталим розвитком регіонів України. XI Міжнародної науково-теоретичної Інтернет-конференції «Місто. Культура. Цивілізація: виклики сучасності». Харків. Вид-во:ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2021. С. 102-105.

7. Боднар К.В. Механізми забезпечення сталим розвитком регіону. Публічне управління XXI століття: особливості воєнного і післявоєнного періодів : зб. тез XXI Міжнар. наук. конгресу. Харків : Вид-во ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2023. С. 567-569.

8. Боднар К.В.Концептуальні напрями інноваційного забезпечення публічного управління сталим розвитком: зб. тез. VI Міжнародній науково-практичній конференції «Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку», м. Вінниця: Вид-во Національний університет Острозька академія.

9. Боднар К.В. Фінансування сталого розвитку в Україні: можливості та обмеження бюджетного та громадського фінансування в контексті Угоди про асоціацію з ЄС. Публічне управління XXI століття: нові виклики і трансформації в умовах війни. зб. тез XXI Міжнар. наук. конгресу. Харків : Вид-во ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2024.

ЗМІСТ

ВСТУП.....20
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ.....28
1.1 Сталий розвиток регіонів як основа децентралізованого державного управління……...28
1.2 Методологічний інструментарій державного управління сталим розвитком регіонів.....50
1.3 Етимологічний зміст механізмів державного управління сталим розвитком регіонів: сучасні концепції та підходи.....55
Висновки до першого розділу.....71
РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ЗАСАДИ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ.....77
2.1 Інституційні засади забезпечення державного управління сталим розвитком регіонів України в умовах реформи децентралізації.....77
2.2 Соціально-економічні та фінансово-організаційні показники механізмів державного управління сталим розвитком регіонів.....101
2.3 Людський капітал як критерій ефективності функціонування механізмів державного управління сталим розвитком регіонів.....119
Висновки до другого розділу.....133
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ.....139

3.1 Концептуальні підходи до інноваційного забезпечення державного управління сталим розвитком регіонів України.....139

3.2 Пріоритетні напрями та інструментарій стратегії регіонального інноваційного розвитку регіонів України.....170

3.3 Державноуправлінські основи сталого розвитку регіонів України з урахуванням загальноєвропейського досвіду та адаптації вітчизняного законодавства.....216

Висновки до третього розділу.....232

ВИСНОВКИ.....240

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....244

ДОДАТОК А.....271

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. У сучасному світі розвиток регіонів є однією з найбільш актуальних проблем, яка стоїть перед сучасними демократично-правовими державами. Україна не є винятком, оскільки на сьогоднішній день існує нерівномірність розвитку різних регіонів країни, що зумовлено як історичними, так і економічними факторами. Розвиток регіонів вимагає наявності ефективних механізмів державного управління, які забезпечують сталий розвиток регіонів і вирішують питання щодо підвищення рівня життя населення, забезпечення рівномірного розподілу ресурсів, створення нових робочих місць та збільшення доходів місцевих бюджетів.

Одним із підходів до розв’язання даної проблеми є вивчення механізмів державного управління сталим розвитком регіонів. Дослідження цієї теми є важливим науковим завданням, оскільки воно сприятиме виявленню проблемних питань, знайденню ефективних рішень та запропонуванню рекомендацій щодо покращення роботи державних органів у цій сфері. Необхідність дослідження механізмів державно-управлінських засад сталим розвитком регіонів обумовлена й необхідністю підвищення ефективності державного управління, а також практичними потребами вирішення проблем розвитку регіонів. Саме в контексті забезпечення дослідження механізмів державного управління сталим розвитком регіонів опосередковується ключова мета – удосконалення механізмів, моделей, технологій та інструментів державного управління, які забезпечать сталий розвиток регіонів, а також допоможуть у вирішенні проблем, пов'язаних з нерівномірністю розвитку регіонів.

Окрім того, дослідження механізмів державного управління сталим розвитком регіонів є новим напрямком наукової діяльності, який має великий потенціал для подальшого розвитку. Розвиток даного напрямку досліджень

дозволить вирішувати актуальні проблеми розвитку регіонів, де враховуються специфічні особливості кожного регіону.

Загальнотеоретичні засади становлення державного управління крізь призму наукової доктрини були предметом дослідження таких вчених як О.Ю. Амосов, В.Д. Бакуменко, В.О. Воротін, А.О. Дєгтяр, В.М. Ємельянов, Д.В. Карамишев, В.Д. Князєв, Ю.В. Ковбасюк, В.В. Корженко, М.Х. Корецький, Ю.О. Куц, М.А. Латинін, С.В. Майстро, В.В. Мамонова, В.М. Мартиненко, О.В. Радченко, Н.В. Статівка, Ю.О. Ульянченко та ін.

У той же час механізми державного управління сталим розвитком регіонів досліджувались вітчизняними та зарубіжними вченими. Їм присвячено роботи: Л.В. Антонової, В.Ю. Бабаєва, О.Ю. Бобровської, Є.М. Борщука, І.О. Дєгтярьової, І.В. Дунаєва, І.О. Жувагіна, М.М. Коваленка, В.Г. Ковальчук, О.Б. Коротич, М.І. Лахижи, Т.М. Лозинської, Ю.Б. Молодожен, К.В. Пастух, В.Б. Родченка, С.В. Степаненка, І.А.Чикаренко, Р. Дж. Стімсона, Р. Р. Стоффа, Б. Х. Робертса, П. Макканна, Р. Ортега-Аргілеса, П. Кука, М. Фрітша та ін.

Натомість не зважаючи на багатогранний підхід науково-дослідницької спільності, окремі питання функціонування механізмів державного управління сталим розвитком регіонів на сучасному етапі залишаються поза увагою, що потребує подальшого поглиблення ефективних та результативних управлінських впливів на основі обґрунтування напрямів їхнього вдосконалення з позицій системного підходу. Саме тому питання підвищення дієвості цих механізмів сьогодні є надзвичайно актуальними для сучасної практики державного управління.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційної роботи пов'язана з науково-дослідною роботою «Механізми реалізації державної політики сталого розвитку економіки України» (0120U105744), що виконувалась кафедрою економічної політики та менеджменту Навчально-наукового інституту «Інститут державного

управління» Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. У межах цієї роботи авторкою визначено напрями вдосконалення механізмів державного управління забезпечення сталого розвитку регіонів України.

Метою роботи є обґрунтування теоретичних положень та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів державного управління сталим розвитком регіонів України.

Для досягнення поставленої мети були визначенні та вирішувалися такі завдання дослідження:

– узагальнити теоретичні підходи до визначення поняття «державне управління сталим розвитком регіонів»;

– узагальнити та обґрунтувати використання загальноєвропейського досвіду функціонування механізмів державного управління сталим розвитком регіонів;

– удосконалити визначення сукупності комплексно-організованих інституцій, здатних реалізовувати сталий розвиток регіонів України в умовах відкритої збройної агресії Російської Федерації проти України;

– удосконалити методичний підхід до оцінки конкурентоспроможності сталого розвитку регіону;

– обґрунтувати модель функціонування механізмів державного управління сталим розвитком регіонів України.

Об’єктом дослідження є державне управління сталим розвитком регіонів.

Предметом дослідження є механізми державного управління сталим розвитком регіонів України.

Методи дослідження. Теоретичною основою дослідження є міждисциплінарний підхід, який сприяв включенню досить різноманітних методів дослідження, що стало наслідком отримання наукових результатів на основі різноаспектності проведеного аналізу. Підходи комплексності й послідовності дозволило повно та всебічно проаналізувати різноманітні групи

проблематики такі як: концептуальні основи інноваційного забезпечення державного управління, стратегічні напрями та пріоритети державного управління у даному контексті, державно-управлінські засади в умовах загальноєвропейського досвіду та адаптації вітчизняного законодавства.

Важливого значення у процесі проведення досліджень набув метод історизму, за допомогою якого було здійснено історичну періодизацію розвитку й становлення управлінських засад становлення й формування сталого розвитку регіонів як основи децентралізованого державного управління. За допомогою абстрактно-логічного методу, зокрема прийомів аналогії і співставлення, індукції, дедукції шляхом теоретичних узагальнень уточнено зміст понять «механізми державного управління сталим розвитком регіонів» та «розвиток регіонів», сформульовано загальні висновки та висновки до розділів. При дослідженні сучасного стану функціонування механізмів використано методи системного та порівняльного аналізу, а для оцінки динаміки, структури й дієвості механізмів державного управління сталим розвитком регіонів – методи анілізу та сінтезу та розрахунково-конструктивний використані при визначенні напрямів удосконалення механізмів державного регулювання розвитку економічного потенціалу територій.

Інформаційними джерелами виступили законодавчі і підзаконні нормативно-правові акти України, регіональні стратегії розвитку областей України, офіційні статистичні дані Державної служби статистики України, публічні звіти міжнародних організацій (Світовий банк, Організація економічного співробітництва і розвитку, Світовий економічний форум), відкриті Інтернет-бази даних Європейської мережі спостереження за просторовим плануванням ESPON, METREX та POLYCE, академічні публікації провідних сучасних українських і закордонних вчених, а також особисті напрацювання дисертантки.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні

конкретного науково-прикладного завдання щодо вдосконалення механізмів державного управління сталим розвитком регіонів України. Це має дозволити органам державної влади повніше використовувати внутрішні можливості для сталого розвитку регіонів України, точніше налаштовувати організаційні структури, накопичувати та реалізовувати потрібні здатності і управлінські компетенції задля підтримки реформ на регіональному рівні. У межах дисертаційної роботи обґрунтовано низку наукових концептуальних положень, висновків та узагальнень, які характеризуються важливим значенням для вітчизняної науки та можуть бути враховані в процесі українського державотворення, зокрема:

уперше:

обґрунтовано модель функціонування механізмів державного управління сталим розвитком регіонів України, яка передбачає ефективне використання їх економічного потенціалу в напрямах, які забезпечують найбільшу соціально-економічну віддачу будучи компонентами та пріоритетами загальносвітової концепції сталого розвитку, яка включає особливий вид адміністративно-правового управління, що забезпечує функцію охорони для багатьох різновидів відносин у суспільстві та заходи державного примусу у вигляді юридичної відповідальності (адміністративно-правовий механізм); особливий механізм реалізації заходів державного примусу, який застосовується в разі вчинення протиправного діяння, або дій, які суперечать приписам державно-правових норм у сфері забезпечення сталого розвитку (каральний механізм); засіб охорони всіх суспільних відносин, які відносяться до державного управління у сфері забезпечення сталого розвитку регіонів України (управлінський механізм);

удосконалено:

– визначення сукупності комплексно-організованих інституцій (багатопрофільних центрів, незалежних агенцій, які будуть уповноважені

надавати консультативну, матеріально-технічну й інформаційну підтримку участі громадськості у розвитку регіонів в умовах децентралізації), здатних реалізовувати сталий розвиток регіонів України в умовах відкритої збройної агресії Російської Федерації проти України, де основоположними пропонуються – освітній, соціальний, трудовий, трансформаційний та цифровий напрямки;

– методичний підхід до оцінки конкурентоспроможності сталого розвитку регіону, за допомогою якого можна визначити як поточну, так і стратегічну конкурентоспроможність і який, на відміну від існуючих, включає розрахунок чотирьох груп факторів. Перша група факторів характеризує стан економіки. На її основі формується індекс поточної конкурентоспроможності регіону. Друга група факторів – індекс розвиненості інфраструктури та комунікаційних систем – розкриває умови виходу суб'єктів господарювання регіонів на зовнішні ринки та можливість швидкого інформаційного обміну. Третя група факторів – індекс інноваційності – показує здатність регіону до інновацій. Четверта група формує індекс зовнішньої діяльності та характеризує участь регіону у зовнішній торгівлі та його привабливість для іноземних інвесторів;

дістали подальшого розвитку:

– узагальнення та обґрунтування використання зарубіжного досвіду механізмів державного управління сталим розвитком регіонів, що дало можливість виначити дієвим зразком фінську модель, в основі якої закладено впровадження на загальнодержавному рівні принципів, стратегій, інфраструктур та методів національної політики спрямованої на досягнення цілей сталого розвитку, у тому числі, через утворення та функціонування спеціального органу державного управління, а саме міжвідомчого Центру управління сталим розвитком;

– виокремлення сутності змісту поняття «державне управління сталим розвитком регіонів» як елементу державного механізму, який є різновидом

державно-управлінських зв’язків та засобом охорони всіх суспільних відносин, які відносяться до сфери державного управління у сфері забезпечення збалансованостійкого розвитку економічної, соціальної та екологічної підсистем з метою задоволення потреб нинішнього та майбутніх поколінь у довгостроковій перспективі на основі гармонійного поєднання інтересів людини та суспільства, публічно-правових прав та інтересів, здійснюваної системою органів державної влади, місцевого самоврядування, а також іншими суб’єктами, діяльність яких прямо та опосередковано направлена на реалізацію соціально-значимих та економічно-обґрунтованих функцій держави.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні наукові положення і практичні рекомендації можуть бути використані органами державної влади для формування механізмів та організаційних структур метою сталого розвитку регіонів та сприяти залученню внутрішні ресурсів під час реалізації стратегічних заходів та проектів на регіональному рівні в Україні.

Сьогодні частина запропонованих наукових розробок і практичних рекомендацій вже запроваджено в діяльність органів державної влади і установ, що здійснюють підготовку управлінських кадрів на регіональному рівні, зокрема:

– у діяльності Департаменту економіки і міжнародних відносин Харківської обласної державної адміністрації (довідка від 15 травня 2024 р. № 06-02-25/1590);

– у діяльності Солоницівській селищній раді Харківської районної військової адміністрації Харківської області (довідка від 16 травня 2024 р. № 02-22/2746);

– при розробці програми та викладенні дисциплін «Трансформація економічних відносин та їх регулювання»» за освітньо-професійною програмою «Публічне управління економічною та цифровою модернізацією суспільства» у

ННІ «Інститут державного управління» Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (акт від 05. 04.2024).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею. Усі сформульовані в ній висновки, теоретичні положення та пропозиції ґрунтуються на особистих дослідженнях. У дисертації не використовувалися ідеї співвиконавців науково-дослідної роботи.

Апробація результатів дисертації. Основні наукові положення та результати дисертаційного дослідження висвітлені у доповідях на наукових, науково-практичних та інших наукових заходах, зокрема на: XXI Міжнародний науково-практичний конгрес (м. Харків, 2021 р.), XI Міжнародної науково-теоретичної Інтернет-конференції (м. Харків, 2021 р.), XXI Міжнародний науково-практичний конгрес (м. Харків, 2023 р.), XXI Міжнародний науково-практичний конгрес (м. Харків, 2024 р.), VI Міжнародній науково-практичній конференції (м. Вінниця, 2024 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлено в 8 публікаціях, з них 5 – у наукових фахових виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, які містять дев’ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел Її повний обсяг становить 271 сторінка. Список використаних джерел налічує 258 найменувань (на 26 сторінках), у тому числі іноземною мовою – 61.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ

1.1 Сталий розвиток регіонів як основа децентралізованого державного управління

Децентралізація державно-суспільного життя на сучасному етапі української державності займає одне із провідних векторів реформування публічно-правової системи як на рівні управлінської діяльності, так і в цілому. Натомість, постає очевидним, що сукупність численних факторів та детермінантів відіграє одну із найважливіших ролей у даному державно-управлінському процесі, в якому ключову роль займає кожна окрема адміністративно-територіальна одиниця та система управління нею, а сукупність таких механізмів дозволяє виокремити потенційні позитивні та негативні характеристики та видозмінювати певні необхідні умови та ознаки. Таким чином, за даних умов особливого змістовного наповнення набуває саме сталий розвиток регіонів як основний вектор децентралізованого державного управління, що потребує в першу чергу пізнання етимологічного змісту даного поняття як фундаментальної основи управління зокрема.

У 1983 році Генеральною асамблеєю ООН було прийнято рішення про створення спеціальної комісії – Всесвітньої комісії з питань довкілля та розвитку, головною метою якої було проведення всебічного аналізу екологічних та глобальних світових проблем та розробки стратегії захисту довкілля. Саме в рамках підсумкової доповіді Всесвітньої комісії з питань довкілля та розвитку під головуванням прем’єр-міністерки Норвегії Гру Харлем Брундтланд у 1987 році вперше було запропоновано термін «стійкий розвиток». Під стійким розумівся такий розвиток, що передбачав освоєння, відтворення та

примноження ресурсної бази, необхідної поточному поколінню без шкоди задоволення потреб наступних поколінь [50]. Окрім того, акцентувалося питання про необхідність зміни існуючого способу життєдіяльності суспільства у його діловій активності і у економічній спрямованості для забезпечення законних бажань та потреб кожної особистості, враховуючи реальні екологічні можливості планети. Відтак, ключовим закликом Комісії став перехід до нового етапу в розвитку такої економіки, яка б не загрожувала безпеці навколишньому середовищу. Публікація у доповіді визначення «sustainable development» (у перекладі «стійкий розвиток») привернула увагу суспільства в цілому світі.

Поняття «стійкість» з'явилося у 1980-х роках в дослідженнях, які проводились Міжнародним союзом із захисту природи (International Union Conservation of Nature). Воно використовувалось для того, щоб позначити, як екологічні системи під впливом різних факторів спроможні зберігати свої функціональні та структурні можливості [151]. Реальною першою спробою у визначенні поняття «сталий розвиток» можна вважати заяву Світової стратегії охорони природи: «для того, щоб розвиток був стійким, він повинен враховувати соціальні та екологічні фактори, так само як і економічні; живі та неживі ресурси; і довгострокові, так само як і короткострокові, переваги та недоліки альтернативної дії» [17, с. 33]. Однак, таке тлумачення акцентує основну увагу на екологічну стійкість, а не на стійкий розвиток.

Відтак, в загальних рисах вперше на міжнародно-урядову рівні дане поняття було озвучено в контексті подолання світової кризи у соціально-економічному значенні, натомість в подальшому дану ідею було підтримано на наступних міжнародних самітах, відтак у 1992 році на міжнародно-економічному заході ООН «Саміт Землі», який відбувся у Ріо-де-Жанейро в рамках обговорення «Порядку денного на XXI століття» було прийнято резолюцію, відповідно до якої найважливішим завданням для усіх-держав учасниць на шляху до впровадження сталого розвитку – має стати висока якість

довкілля та економіки для всіх народів світу [151]. За визначенням, стійкий розвиток повинен враховувати потреби сучасного та наступного покоління, створюючи умови для того, щоб їх задовільнити. Тому, було виділено основні його принципи: покращення якості життя; забезпечення необхідних потреб населення і потреб наступного покоління; збереження здоров'я суспільства; послідовна ліквідація бідності; застосування раціонального виробництва та процесу споживання; дбайливе користування природними ресурсами; захисні дії для збереження озонового шару та клімату; збереження встановлених екосистем; підтримка екологічної безпеки на планеті; виховання екологічної свідомості та екологічної етики в суспільстві; боротьба з забрудненням природи; заборона насильства у суспільстві; запобігання тероризму, екоциду, війнам; встановлення глобального партнерства. Встановлений комплекс принципів окреслював соціально-економічну систему як природо-зберігаючу систему, яка об'єднувала різні аспекти (економічні, соціальні, екологічні) в єдине ціле. Напрямом переходу для усього цивілізованого суспільства на сталий розвиток стали висновки, зроблені Комісією ООН з навколишнього середовища та розвитку, прийняті на проведеній в 1992 році Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро.

Інший саміт Генеральної Асамблеї ООН – «Майбутнє, якого ми хочемо» проведений у 2012 році був проведений за участі 192 країн-учасниць, де головною темою обговорення постало питання забезпечення відданості у впровадженні стійкому майбутньому. Варто зауважити, що саме даний міжнародний захід став своєрідною передумовою для прийняття Генеральною Асамблеєю ООН у 2015 році одного із найважливіших документів в контексті забезпечення сталого розвитку, а саме спільної резолюції – «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року» (так званий «Порядок денний – 2030»), який структурно містить 17 найбільш важливо-необхідних цілей, які розподіляються на 169 завдань направлених на

ліквідацію соціально-демографічних проблем, бідності та зубожіння, а також збереження природних ресурсів планети для забезпечення благополуччя націй [140].

Багатьма дослідниками наголошується на необхідності пошуку нових способів вирішення існуючих соціально-економічних та суспільно-державних проблем на шляху досягнення сталого розвитку, які набувають особливої важливості при здійсненні переходу до якісно-нового технологічного режиму. У документі звертається особлива увага на те, що досягнення цілей у сфері сталого розвитку можливе лише у разі спільної роботи держави в особі органів державного управління, усіх інститутів громадянського суспільства та всіх жителів нашої планети.

Виходячи зі змісту самого Порядку денного – 2030 вбачається, що у рамках нашого дослідження найбільш важливими є окремі пункти та положення даного міжнародно-правового акту, зокрема теза про те, що впорядкований розвиток міського сектору та раціональне управління ним є визначальними для підтримки належної якості суспільного життя, що може бути досягнуто за допомогою співпраці з інстанціями, а саме громадою та владою у містах, які для вирішення задач наділені наступними повноваженнями: забезпечують планування й оновлення населених пунктів, сприяють колективній згуртованості, регулюють зайнятість членів громади, слідкують за дотриманням їх безпеки, заохочують діяльність у сфері інновацій. Визначальними є положення про контролювання у містах рівня шкідливих речовин, що загрожують здоров'ю населення, навколишньому середовищу, наприклад, завдяки врегулюванню безпеки при застосуванні хімічних речовин, їх кількісному зменшенню, рециркуляції процесу відходів, ефективному використанню енергетичних та природних ресурсів. Основне прагнення – мінімізувати у глобальному масштабі вплив шкідливої діяльності міст на клімат планети, з урахуванням демографічних тенденцій та прогнозів закріплених у

стратегічних національних програмах з розвитку населених пунктів міського та сільського типу. Виняткова увага також приділяється важливості надання можливостей для вибору стратегії розвитку всім країнам, та особливо тим країнам, що активно розвиваються, фінансовими інституціями міжнародного рівня, що мають відповідні мандати, шляхом залучення до участі в міжнародних рішеннях по управлінню економікою у світовому масштабі більшої кількості країн: африканських; менше розвинених; тих, що не мають морського сполучення; острівних; малих за розмірами; із невисоким доходом [140].

Заслуговує й на увагу той факт, що серед сімнадцяти найбільш важливих цілей сталого розвитку, продиктованих ООН є захист життєдіяльності, відкритості, екологічності населених пунктів; підтримка сталого розвитку мирного суспільства; однаковий доступ особистості до правосуддя; створення інституцій у всіх сферах функціонування, що ефективно діють, є інклюзивними та підзвітними [10, с. 29].

Цілі сталого розвитку збалансовано поєднують економічні, соціальні та екологічні пріоритети розвитку, а також інструменти їх досягнення, саме через це кожна держава має стати об’єктом відповідного моніторингу, внаслідок якого учасниці розмежовуються за загальним балом, що показує прогрес держави у досягненні всіх 17 цілей. Бал можна інтерпретувати як процент досягнення цілей сталого розвитку, де найвищій показник оцінено у 100 балів, причому, цікаво, що перші три місця займають держави Скандинавського півострова: Швеція (84,72 бали), Данія (84,56 бали) та Фінляндія (83,77 бали), тоді як Норвегія з трохи меншими показниками, але дуже високими на тлі інших країн (80,76 бали) замикає першу шістку держав [247]. На превеликий жаль, наша держава не належить до числа країн-лідерів і характеризується досить низькими індексами та показниками у сфері забезпечення цілей сталого розвитку, що вкотре доводить актуальність даного дослідження та зумовлюють необхідність опрацювання даної проблематики на науково-теоретичному рівні.

З науково-теоретичної точки зору формування ідеї сталого розвитку людства починається зароджується у 60–70-х роках. XX ст., оскільки у цей час приходить усвідомлення, що екологічні та соціально-економічні проблеми загрожують життю сучасних та майбутніх поколінь. Проте варто зазначити, що на сьогоднішній день формулювання понять «стабільний розвиток» та «сталий розвиток» залишається вкрай дискусійним, а відсутність єдиного трактування до їх визначення тільки зумовлює ще більшу дискусію. Частина дослідників акцентує свою увагу лише на екологічній складовій, вказуючи, що концепція сталого розвитку має бути заснована на ідеях екологічного розвитку, звільнена від політичних нашарувань та відповідати науковим уявленням про взаємозв'язок природи та суспільства [151]. Ряд вчених визначає сталий розвиток як суспільний розвиток, при якому не руйнується його природне середовище [16, с. 8].

Деякі автори пов'язують поняття сталого розвитку з великою кількістю параметрів (економічних, соціальних, політичних, культурологічних і т. д.), наприклад, вважаючи, що сталим є такий розвиток, при якому суспільство в змозі надавати різні послуги, у тому числі економічні, соціальні та екологічні, для задоволення потреб нинішнього та майбутніх поколінь [14, с. 30]. Виходячи з цього, ряд інших авторів звертають увагу на те, що сталий розвиток забезпечується шляхом створення та застосування інновацій у трьох сферах: економіці, соціальному розвитку та екології, адже всі ці компоненти впливають на показники якості життя [32, с. 51].

У науковій літературі також можна зустріти й такі уявлення про сталий розвиток як перехід від економіки використання ресурсів до економіки їхнього системного відтворення, тобто стійкий розвиток передбачає перехід до управління всією сукупністю економічних, соціальних, екологічних процесів на території відповідно до особливостей розміщення виробництва та розселення населення [11, с. 18]. Ряд вчених не вдаючись у сутність даного поняття

намагаються розкрити його зміст через основні компоненти економічної стійкості, виділяючи фінансову, екологічну стійкість, інвестиційну та інноваційну активність, а також економічну ефективність. Група дослідників. при розгляді сталого розвитку виділяє лише три якісно-важливі підсистеми: природні ресурси, матеріально-технічний комплекс та соціум [40, с. 68].

Цілком природно, що для розкриття сутнісності визначення поняття «сталого розвитку» доцільним є виокремлення та пізнання більш загальних категорій та дефініцій, за допомогою яких розкривається та знаходить своє внутрішнє вираження інститут сталого розвитку в цілому. В той же час, як випливає із представлених тверджень, теорія сталого розвитку все ще перебуває на стадії становлення, а тому й досі залишається багато спірних та невирішених питань. Важливою проблемою, що виникає в науковому співтоваристві, є думка щодо доцільності взагалі розмови про стійкість динамічної соціально-економічної системи, якщо у філософському розумінні стійкість розуміється як сталість, перебування в одному стані, протилежність до зміни. У ряді наукових праць немає чіткого розуміння того, як співвідносяться між собою поняття «стійкість», «сталий розвиток» та «стійкий розвиток». Вчені не дійшли єдиної думки про поняття стійкості соціально-економічної системи, сучасною наукою досі не вироблено ще прийнятого визначення цієї категорії. Не визначено критеріїв стійкості складних соціально-економічних систем та методику її оцінки, не виявлено специфіки стійкості систем регіонального рівня. Проблема стабільного функціонування соціально-економічної системи може бути вирішена завдяки створенню потужної методичної та методологічної бази, науково обґрунтованої діяльності на всіх управлінських рівнях.

Актуальність поставлених питань вимагає розгляду насамперед теоретичних основ стійкості. У зв’язку з цим удосконалення понятійного апарату, усунення різночитань у термінології покликані створити необхідну наукову основу для проведення досліджень, що забезпечують подальше

формування теорії сталого розвитку. Зауважимо, що теорія стійкості започатковувалась протягом тривалого періоду часу як міждисциплінарна сфера наукових знань та галузей управління, а також різних науково-теоретичних положень у сфері математики, кібернетики, системних теорій шляхом виокремлення такий теорій як механістична, філософська, система, біологічна, кібернетична та економічна, де стійкість як головний детермінант сталого розвитку розглядалась як стійкість руху, форми, системи, а іноді – рівноваги.

Як показало дослідження, спочатку проблема стійкості стала предметом дослідження економістів напередодні кризи світової економічної кризи 20-30-х років XX століття, коли істотний внесок у розробку цієї проблеми було зроблено групою науковців, які вивчали економічні проблеми у розрізі протиріч між принципом стабільності цін і зміною темпів економічного зростання. Власне, ними було закладено основи теорії сталого розвитку економіки, що поєднувала ринкові механізми з елементами централізованого планування та управління, а економіка як сфера наукових знань розглядалась як емпірична наука, а її математизація як природний шлях узагальнення та аналізу закономірностей у межах адекватності математичних моделей. Але надалі такому економіко-математичному руху став притаманний відхід в абстрактне теоретизування. У більшості економіко-математичних моделей стійкість трактувалася як властивість системи зберігати деякі риси фазового портрета або залишатися в деякій площині фазового простору за малих занепадів початкових умов або законів руху [133, с. 50]. У розумінні стійкості переважали узагальнені кібернетичні підходи, які не завжди враховують специфіку економічних процесів та явищ. У результаті, як слушно зазначають окремі дослідники, при вирішенні конкретної задачі поняття стійкості соціально-економічної системи вимагало додатково визначення, уточнення [28, с. 137].

Нині існує чимало, до кількох десятків, визначень щодо стійкості соціально-економічних систем, і вони кількісно продовжують наростати, що є

свідченням складності і цього поняття, і об’єкту дослідження. Об’єктом дослідження може бути: макроекономіка, тобто національна економіка; мезоекономіка, тобто економіка регіонального рівня; мікроекономіка, тобто економіка суб'єктів господарювання; різнорівневі економічні підсистеми. Критичний аналіз існуючих визначень стійкості соціально-економічних систем показав, що загальноприйнятого поняття сучасною наукою не вироблено. Принаймні, можна виділити чотири відмінні один від одного підходи. Прихильники першого підходу пов’язують стійкість соціально-економічної системи з безпекою, стабільністю, надійністю, цілісністю та міцністю системи. Водночас це не що інше, як критерії чи атрибути стійкості самої системи. Причому надійність та міцність – властивості технічних об’єктів та систем. Ті, що підтримують другий підхід, відносять до стійкості незмінні головні параметри соціально-економічної системи, тобто її властивість бути незмінною протягом значного періоду. Проте, соціально-економічна система є самоорганізованою, джерело перетворення системи або її функцій, як підкреслюють автори, має бути закладена у самій системі. Система організована таким чином, щоб забезпечити власне виживання, стабільність та одночасно розвиток, еволюцію, наближення до мети. Ця двоїстість становить одну з основних суперечностей у системі, яка розв’язується через її розвиток. Отже, у процесі розвитку та функціонування системи параметри системи не можуть залишатися незмінними – вони постійно змінюються [185, с. 27].

Прихильники третього підходу під стійкістю розуміють здатність соціально-економічної системи зберігати динамічну рівновагу. Так, автори вважають, що стійкість – це інтегрована властивість системи зберігати динамічну рівновагу при зміні в допустимих межах параметрів зовнішнього та внутрішнього середовища. Інші дослідники під категорією «економічна стійкість системи регіону» розглядають інтегровану властивість системи зберігати динамічну рівновагу при зміні в допустимих справах параметрів

зовнішнього та внутрішнього середовища. Проте, рівновага є деяким станом стабільності під впливом рівних протилежних сил (наприклад, рівновага між попитом і пропозицією). Соціально-економічна система є відкритою системою, схильною до впливу безлічі різноспрямованих сил, а динамічна рівновага виступає одним із моментів стану системи. Представники четвертого підходу пов'язують стійкість соціально-економічної системи зі здатністю системи стабільно функціонувати, розвиватися, зберігати рух наміченою траєкторією, з саморозвитком. На наш погляд, це найбільш близька до істини думка. Як справедливо зауважують автори – «будь-яка система, що розвивається, періодично здійснює перехід від одного стійкого стану до іншого» [86, с. 138].

Стійкість як ключові сутнісні характеристики системи, що розкриваються через такі категорії як стабільність, безпека, цілісність, надійність, міцність має такі притаманні їй характеристики: здатність до стабільного самовдосконалення та оновлення; є надійним гарантом цілісності та грошової системи держави; характеризує елементи екологічної, економічної чи іншої системи у початковому стані з високим ступенем надійності, коли їх визначають майбутні стани та показники; є властивістю системи зберігати свою цілісність і стабільність щодо заданого вектору розвитку у довгостроковій перспективі в умовах мінливого зовнішнього середовища; означає міцність та надійність її елементів, економічних та організаційних зв'язків між ними, здатність витримувати внутрішні та зовнішні навантаження тощо [122, с. 38].

Відносно незмінна система – стійкість – є її здатністю відтворювати вихідний стан у внутрішніх та зовнішніх впливах на неї, а також може бути однією з основних динамічних характеристик економічної системи, що характеризує таку властивість системи: повернення в вихідний, рівноважний, близький до цього стану режим після внутрішніх або зовнішніх впливів. Тоді як стійкістю територіальних систем окреслюється умовна незмінність визначальних параметрів для територіальної соціально-економічної системи,

здатність її зберігати в певних межах при поворотних впливах ззовні і зсередини [139, с. 50]. Як здатність системи розвиватися – стійкість розглядається як здатність порівняно-швидко повертатись у вихідне становище, а також в разі необхідності досягати якісно-нової вищої точки розвитку на своїй траєкторії [174, с. 35].

Прихильники поданих підходів, розкриваючи сутність досліджуваної категорії та підкреслюючи атрибути соціально-економічної системи, наголошують на здатності системи виконувати свої визначені функції, зберігаючи при цьому динамічну врівноваженість для періодичного переходу із одного стійкого стану в інший та спромогу розвиватися в довго-терміновій перспективі з власними адаптаційними можливостями. Виходячи з вищесказаного, під стійкістю соціально-економічної системи, у тому числі регіональної, розумітимемо здатність системи стабільно функціонувати та розвиватися у довгостроковій перспективі в умовах швидко змінюваного внутрішнього і зовнішнього середовища.

Багатогранність поняття «стійкість системи» дозволяє дослідникам розглядати різні її класи, види, групи. При вивченні стійкості класифікація має велике значення, оскільки дозволяє проводити глибший аналіз соціально-економічних систем з метою підвищення їх адаптивності, а також служить основою для визначення цілей, завдань, принципів та методів управління залежно від конкретних дослідних завдань. Більше того, якщо є типологія і розуміння характеру об’єкта, що класифікується, то можливостей для вибору вдалого управлінського рішення набагато більше. Так, окремі науковці, пов’язують стійкість системи з наявністю у ній механізмів, здатних компенсувати зовнішню структуру, і виділяють видиму, групову, адаптивну та відкладену стійкість. Видима стійкість – це власне, не стійкість, а її псевдоаналог, що виникає внаслідок того, що спостереження за системою організовані неправильно. У процесі акумуляції змін можливе руйнування

системи, але з іншого боку – саме видима стійкість, може виявлятися, якщо середовище має незмінна частину, а система немає відповідних компенсаторних механізмів. Такій системі, якщо середовище є незмінним, притаманне довге існування, проте зміна властивостей призводить до втрати цієї стійкості. Сутність групової стійкості полягає у тому, що система має повну групу компенсаторних механізмів до всіх можливих типів змін. Збіжний механізм компенсації має адаптивна стійкість, проте ланцюжок у такому випадку втрачає свою лінійність, переходить у замкнутий цикл, завдяки чому за декілька «проходів» можливо компенсувати обурення, яке переважає можливості певного ланцюжка, тобто, це є механізм гомеостазу (зворотного зв'язку), який в кібернетиці вивчений добре. І насамкінець, відкладена стійкість – наявність у системи можливості зовсім відійти від дії фактору, що є подразником, навіть не маючи відповідних компенсаторних механізмів [200, с. 35-36].

У математичних і технічних науках розрізняють два основних види стійкості: статичну та динамічну. У будь-якої системи є межі стійкості, поза рамками яких процес саморегулювання неможливий. Найважливішою властивістю, що забезпечує здатність системи до самовідновлення при впливі негативних факторів, є динамічна стійкість, під якою слід розуміти адекватну реакцію як системи в цілому, так і всіх її елементів на будь-які зміни зовнішніх та внутрішніх факторів, а також здатність системи та її елементів до самовідновлення. Стосовно економічної системи дослідник розрізняють три види стійкості: низьку (відносну), високу (абсолютну) та нормальну. Критерієм для подібної класифікації виступає можливість системи у процесі розвитку зберігати і примножувати ті чи інші види ресурсів (матеріальних, людських та природних). Складність соціально-економічної системи, наявність у її складі великої кількості елементів, які у свою чергу є системами, дозволяють запропонувати наступну класифікацію стійкості соціально-економічних систем, що, безумовно, є цілком виправданим шляхом поділу на: політичну, соціальну,

науково-технічну (інноваційну), а також економічну, яка включає фізіократичну, виробничу, фінансову, інвестиційну [236, с. 42].

Наявність такої кількості різновидів стійкості свідчить про складність категорії, що вивчається. Крім того, всі наведені вище класифікації доповнюють одна одну, що свідчить про існування будь-якої відмінної ознаки. Таким чином, здатність розвиватися – це одна із атрибутів системи. Розвиток системи – це якісні незворотні її зміни, що супроводжуються змінами кількісними, адже у ході розвитку цілої системи змінюються компонентні співвідношення, відбувається з однієї сторони посилення певних зв'язків, а з іншої – послаблення інших, відтак, очевидно, що порушується процеси стійкості чи нестійкості розвитку.

Характеристиками сталого розвитку соціально-економічної системи є, з одного боку, її динамічність, з другого – відносна незмінність її властивостей. Стійкий розвиток приводить до якісних змін, що відбуваються у системі, не змінюючи її властивості. До таких властивостей доцільно віднести такі показники та характеристики як: здатність системи до саморозвитку та саморегуляції; наявність взаємодії всіх підсистем, що забезпечує цілісність системи; здатність підтримувати стан рівноваги (характеризується взаємодією різноспрямованих сил, вплив яких взаємообумовлюється); здатність протистояти факторам, що дестабілізують. Ці властивості забезпечують динамічну стійкість системи та її цілісність. Достатність ресурсної бази, необхідної для послідовного розвитку системи, формує ці властивості, різний (розширений чи простий) тип відтворення, збалансовуючи становлення наявних підсистем, пристосовуючи адаптивні механізми до адаптивних існуючих впливів.

Якісні зміни в системі, які є наслідком нестійкого розвитку, погіршують властивості системи та порушують її цілісність. У процесі еволюції соціально-економічна система проходить певний життєвий цикл, що має хвильовий

характер. Сталий розвиток, з точки зору підходу системного, можна розглядати як внутрішньо-детерміновані зміни системи, які є наслідком певного прогресивного типу, пов'язаному із її організаційним підвищенням. Виникнення в системі кризового становища приводить до нестійкого розвитку, руйнації системи або її переходу у зовсім інший, новий, стан.

Таким чином, можна зробити такі висновки: необхідною умовою для постійного розвитку системи є її стійкість; втрата системою стійкості приводить до її руйнування, що дозволяє говорити про стійкість як синонім виживання [241, с. 102]. Тому, у XXI столітті актуальною стає проблема ефективного забезпечення стабільного сталого розвитку, бо розвиток суспільства певною мірою визначається процесами глобалізації. Передумови та окремі риси процесів глобалізації відбувалися протягом усього історичного періоду становлення суспільства, однак, тільки останні десятиліття зумовили усвідомлення цих закономірних тенденцій: поступових перехідних шляхів від національно-державних форм існування суспільства до демократичного глобального розвитку громадянського суспільства. Виникненню уявлень про стійкий розвиток постало внаслідок багатьох передумов, в першу чергу, соціально-економічних:

- панування протягом певного періоду «філософії споживання», коли суспільство розвивалося «ресурсним» шляхом, де застосовувався принцип – споживати для «процвітання»;
- панування ідеї переваги людини над природою, в результаті чого відбувалося знищення ресурсів, природного середовища і, як наслідок, накопичення екологічних проблем у глобальному масштабі;
- застосування ресурсно-руйнівних технологічних процесів, коли висока конкурентоспроможність низько-ефективних технологічних дій була пріоритетною для економічної вигоди, створювала ілюзію невичерпності ресурсів;

- впровадження неадекватного ціноутворення вартості природних ресурсів, кардинально іншого від вартості дійсної, ігнорування цінової динаміки при використанні ресурсів та їх поновленні; відсутність встановленої системи виплат за збережені території, які не порушились при господарській діяльності та за знецінення цінностей природи, що не є ресурсами;

- взаємовідносини «Північ – Південь» між країнами, що постійно розвиваються. Проблема виникає в тому, що в цих країнах ціновий рівень на сировину чи робочу силу є низьким, а розвиненим країнам притаманний високий промисловий і технологічний потенціал, внаслідок цього виникає диспропорція в економічному розвитку різних держав.

Окрім того, доцільно виділити й екологічні передумови: створення техногенних нових геохімічних зон, забруднення природи, на локальному та глобальному рівнях недотримання біохімічних циклів; техногенні процеси, які порушують цілісність ландшафтних поверхонь: заболочування, опустелювання, знелісснення та ін.; скорочення в світі живих організмів видового розмаїття; виникнення проблеми питної води та якісних продуктів для харчування: наслідок акумуляції у їстівних продуктах і питній воді шкідливих речовин; екологічні патології: зменшення життя за тривалістю, недуги, різноманітні відхилення у генетиці тощо.

Вітчизняний учений В. І. Вернадський у своїх працях про біосферний розвиток сформував теоретичні основи сталого розвитку, результатом чого стала необхідність аналізу життєдіяльності суспільства у планетарному обсязі та визнання назрілих перемін у способі існування людства. Вчений сприяв дослідженню у системі взаємозв'язків «людина – природа», де у центрі – людство з насущними матеріальними і практичними потребами, інтересами виживання сьогодення та майбутніх поколінь, запропонував новий критеріальний вимір, а соціальний розгляд перемістив у глобальний аспект [26, с. 31]. По суті, наукові погляди В. І. Вернадського спрогнозували усвідомлення

суспільністю глобальних проблем у широкому сенсі.

Як зазначалося, поняття «стійкий розвиток» у сучасному розумінні передували безпосередньо доповіді Римського клубу, що для світової думки стали тим стимулом, який спонукав шукання диспозиції в новому руслі у взаємозв'язках «людина – природа». Натомість, в цьому аспекті багато вчених наголошують на тому, що саме нерозуміння світовою спільнотою загрози, що насувається і свідчить про сутнісний зміст поняття «сталого розвитку», під яким необхідно розуміти розвиток суспільства, прийнятне задля збереження людини біосоціальної істоти і створення таких умов, які б сприяли виживанню цивілізації. Для суспільства біосфера вся є, без сумніву, екологічною нішею, тому «стійкий розвиток» – скоординована, спільна еволюція (або коеволюція) між людиною й біосферою. Першим кроком до епохи ноосфери, що стане наступним історичним етапом, є розробка стратегічної спрямованості сталого розвитку. У майбутньому періоді колективні розум і воля здобудуть такий високий рівень, який забезпечить гармонійність у взаємозв'язку «людина – природа» [62, с. 14].

Водночас, у трактуванні сталого розвитку відсутня одностайність. Низка вчених пов'язує поняття «сталий розвиток» із стабільністю. Дослідники вважають, що «сталий розвиток – це стабільний соціально-економічний розвиток, що не руйнує своєї природної основи» [47, с. 30]. У той же час інші дослідники стверджують, що постійний розвиток соціально-економічної, складної по своїй структурі, міської системи розуміється як стабільне поступове покращення життя суспільства в господарських місткостях біосфери, але їх перевищення руйнує природний механізм регуляції довкілля, призводячи до глобальних змін. У підсумку, можна зазначити, що такі соціально-економічні складні системи, підпорядковуючись законам економіки і природи, виявляють стабільний розвиток основних своїх тенденцій, свого розвитку, але водночас, наражаючись на вплив випадкових, різного роду, факторів, втрачають

урівноваженість та стійкий стан. Стабільність, проте, за зазначеним вище, – це не стійкість.

Переважна більшість вчених, вказуючи на таке явище, наголошує, що саме динаміка показників визначає стабільний розвиток системи, а не індикатори її стану статичності, система може бути стабільно нестійкою, адже розвиток соціально-економічної складної системи залежить від співвідношення негативних і позитивних зворотних факторів. Зворотні зв'язки негативного характеру стабілізують, спрямовують сформовані структури та взаємозв'язки на збереження, у той час, позитивні зворотні зв'язки сприяють наповненню системи нової інформацією, енергією із зовнішнім середовищем. Стійкий розвиток можна також визначатися як гармонізація продуктивних результативних сил, забезпечення необхідних потреб кожного індивіда при збереженні природної цілісності та створення рівноваги між бажаннями особистості та економічними можливостями. «Рівновага» – поняття у природничій науці одне із найуніверсальніших та може бути застосовано до будь-якої системи, але рівновага може бути стійкою, нестійкою, а також мінливою тощо.

Сталий розвиток може трактуватися як економічний зріст, який направлений задовольняти матеріальні та духовні потреби сучасного суспільства й майбутнього зберігаючи історично визначену рівновагу екосистеми [77, с. 32]. Важко погодитись з таким формулюванням тому, що тут відсутня ідея збалансованого внутрішньо-сполученого розвитку економіки, населення й природи. Поняття «стійке економічне зростання», крім того, використовується для характеристики ефективного сталого розвитку і динамічної рівноваги.

Стійкий розвиток як поняття, з нашої точки зору, – це такий тип розвитку економіки, який запускає відтворювальні процеси для тих ресурсів, що є обмеженими, та сприяє якості зростання економіки. Тому доцільно відзначити

неправомірність рівнозначності між стійким розвитком та стійким зростанням. Перше – це не тільки позитивне зростання, а і спад чи відсутність, які перекриваються цими позитивними факторами. Друге – це зростання у визначених позитивних межах коливань таких темпів, яким характерні позитивні значення. У підсумку можна сказати, що відмінністю між поняттями «стійке зростання» та «стійкий розвиток» є те, що в останньому випадку допустимим є нульове та мінусове значення росту, таким чином, суттєво більшим стає амплітудний діапазон циклічних коливань, ніж за сталого зростання. Потрібно закцентувати на те, що зростання – це зміна показників у кількісному обсязі, а під розвитком, насамперед, розуміються якісні ефективні перетворення системи, тобто перехід її на новий, кращий рівень. Стійке зростання, в основі якого – сталий розвиток, може відбуватися тільки у дискретному ракурсі. Стійке зростання через визначений час трансформується поступово у сталий розвиток, якому притаманні періодичні циклічні зміни з «перервами» у плюсовому позитивному зростанні, незважаючи на негативні й нульові певні відхилення, напрямок руху у тривалому періоді буде позитивно спрямований.

Інтерпретація сталого розвитку може бути поширена через дефініцію «збалансований розвиток». Сутнісна основа збалансованого розвитку – це наявність інтересів суб’єктів господарювання і управління, які взаємодіють між собою у внутрішньому контексті, до чого потрібно прагнути, але забезпечити це фактично неможливо [210, с. 495]. Існувати можуть також і інакші визначення цієї категорії, наприклад: задоволення попиту сучасного суспільства без шкоди можливості майбутніх поколінь забезпечити власні потреби; досягнення врівноваженості між зростанням економіки, справедливим розвитком потенціалу людства та здоровими екосистемами, що є продуктивними, тощо [189, с. 105].

На наш погляд, найбільш достовірним є твердження тих авторів, які

вважають сталий розвиток безперервним постійним процесом для задоволення нагальних потреб сучасного й майбутнього поколінь [148, с. 5]. У такому випадку безперервність такого процесу не зменшує темпи зростання різних потреб, а це можливо при досягнення балансу між відмінними інтересами, між підсистемами усієї соціально-економічної системи. Отже, термін «стійкий розвиток» має два понятійних аспекти: а) необхідні перспективи і потреби для подальшого розвитку; б) встановлені обмеження, що перешкоджають задовольняти різні потреби, які залежать від організації суспільства і стану технологій.

Сталий розвиток, таким чином, має філософський та економічний зміст, у рамках якого аналізована визначена система представляє собою поєднання протилежностей. Таке тлумачення розкриває межі «мірної визначеності» та рівень дозволеної зміни, про якій змінюються основні властивості системи. Стійкий розвиток – гармонія різних протилежностей: зрадливості і стійкості, збереження і оновлення, єдності і багатоманітності. Основне завдання сталого розвитку – задоволення потреб суспільства. Проте, тільки одне економічне зростання є недостатнім, бо виробнича діяльність високого рівня може співіснувати з бідністю і загрожувати навколишньому середовищу.

Сталий розвиток, на нашу думку, є таким процесом змін, що відбуваються, у якому використання ресурсної бази, капіталовкладення, технологічний розвиток гармоніює із соціальним благополуччям, рівновагою в економіці, підвищуючи при цьому потенціальну цінність на сучасному та майбутньому етапах.

Відтак, таке поняття як «сталий розвиток» має на меті вирішення стратегічних задач, сформульованих у доповіді на Міжнародній комісії з навколишнього середовища та розвитку, що охоплюють соціальні, економічні, екологічні процеси в наступному комплексі:

- пришвидшення зростання визначених процесів (зменшення у

економічно-розвинених і розвинених слабше країн диспропорцій у їх розвитку);

- зміна якісного зростання (стійкий розвиток вимагає якості зростання);
- задоволення головних суспільних потреб;
- сприяння рівню зростання чисельної кількості населення;
- зміцнення ресурсної бази та її збереження;
- застосування нових технологій, контроль ризиків;
- інтеграція економічного й екологічного аспектів у прийнятті зважених рішень.

Дослідження різних підходів розуміння стійкості системи як ключовий аспект у сутнісному розумінні визначення «сталий розвиток» призводить до наступних важливих висновків:

1) стійкість систем є проблемою міждисциплінарного характеру. Засади систем закладено дослідниками математики, філософії, біології, фізики. Рішення цієї проблеми ґрунтується на теорії систем, системного аналізу, теорії хаосу, синергетики;

2) стійкість є найважливішим правилом зростання системи, незважаючи на радикальні системні порушення. Стійкість забезпечує гнучкість системи, її маневреність, межу коливань, уникнення непередбачуваних збитків;

3) розвиток системи – складний взаємозв'язок між стійкістю та мінливістю. Стійкість системи з точки зору динаміки є умовною, її розвиток – дискретний, він проходить через нестійкі кризові ситуації: система реагує трансформацією своєї структури на зміни, що відбуваються, використовуючи притаманні їй можливості до адаптації, при цьому вона не втрачає первісну цілісність, або система не має достатньо адаптаційних можливостей та, подолавши критичний поріг, розвивається у принципово іншому вигляді. В першому випадку еволюційна структура стає основою розвитку системи, а у другому – революційна [154, с. 8]. Таким чином, необхідною для стабільного

довгострокового розвитку системи є стійкість;

4) в конструюванні різних моделей, що сприяють сталому розвитку, можна вирізнити умовно три аспекти теоретичного знання про процеси, які відбуваються: біосферний, ресурсний та інтегративний. Всі вони мають єдину філософську й природничу основу.

5) теорія сталого розвитку спирається на гармонізацію підсистем: соціальну, економічну та екологічну. Вона спрямована на постійний пошук ефективних шляхів для переходу системи на конфігурацію сталого розвитку, що не знижує темпи зростання тих можливостей, які задовольняють основні потреби сучасного та майбутнього поколінь й збереження навколишнього середовища.

Представлений аналіз різних, а іноді й навіть досить протилежних ідей щодо визначення сутності сталого розвитку дозволяє виокремити авторське визначення даного поняття як основу децентралізованого державного управління під яким необхідно розуміти збалансований розвиток економічної, соціальної та екологічної підсистем з метою задоволення потреб нинішнього та майбутніх поколінь у довгостроковій перспективі на основі гармонійного поєднання інтересів людини та суспільства, публічно-правових прав та інтересів, здійснюваної системою органів державної влади, місцевого самоврядування, а також іншими суб’єктами, діяльність яких прямо та опосередковано направлена на реалізацію соціально-значимих та економічно-обґрунтованих функцій держави.

Розглядаючи сутнісні виміри та характеристики сталого розвитку для кращого розуміння даного поняття, постає очевидною необхідність виокремлення та дослідження цілей та завдань, які випливають із основних важелів та механізмів його забезпечення. У рамкових міжнародних документах, цілі опосередковуються через такі характеристики як комплексність, глобальність та універсальність, дозволяють врахувати особливості соціального,

економічного, культурного розвитку країни [204]. Багато в чому дані фактори обумовлено тим, що цілі сталого розвитку сформульовані як рекомендації, а відповідні урядові органи конкретної держави та й населення вже у межах своєї території, юрисдикції та автономії самостійно приймають рішення про те, як глобальні завдання сталого розвитку врахувати у національних стратегіях, планах, програмах та проєктах. Крім того, слід зазначити, що рух до сталого розвитку не є короткочасним процесом, а досягнення цілей можливе лише у разі планомірної та систематичної підтримки з боку центральних державних органів.

Окремі автори вважають, що ті чи інші цілі, які закладені в основу державно-управлінської діяльності повинні включати найбільш пріоритетні аспекти, зокрема: ліквідацію у всіх проявах злиднів та голоду, покращення якості харчування, сталий розвиток сільського господарства; створення умов для ведення здорового образу життя, сприяння благополуччю суспільства; забезпечення всеосяжної та справедливої системи освіти, можливість для навчання всім бажаючим; гендерну рівність, права для населення; забезпечення наявності та контроль за раціональним використанням водних ресурсів, санітарно-епідеміологічне благополуччя; забезпечення доступу для всіх до надійних, сучасних джерел енергії; всеосяжне, поступальне, стійке економічне зростання, продуктивна зайнятість; створення розвинутої стійкої раціональної інфраструктури; сприяння індустріалізації та впровадження інновацій у всіх сферах суспільно-державного життя; скорочення нерівності всередині країн, зокрема щодо правового, соціально-економічного становища; забезпечення безпеки відкритості, життєдієвості, екологічної стійкості всіх населених пунктів; перехід до раціонального процесу виробництва і споживання; будова відкритого і миролюбного суспільства, що йде шляхом сталого розвитку, доступ населення до правосуддя, створення підзвітних, ефективних установ на всіх державних рівнях; зміцнення тих засобів, що сприяють сталому розвитку і активізації механізмів партнерства глобального масштабу на користь

визначеного сталого розвитку; проведення термінових потрібних заходів для боротьби із кліматичними змінами, його негативними наслідками, а також раціональне користування океанами, морями та морськими ресурсами на користь сталого розвитку тощо [239].

Загальновідомо, що співвідношення між метою правового врегулювання та реальними результатами є критерієм визначення ефективності державно-правового регулювання [153, с. 158]. «Ефективність», як термін, – це результат чи наслідок будь-якого явища. Критерієм для встановлення ефективності правових норм з точки зору наукової літератури є міра досягнення поставлених цілей. Закріплення відносин, що існують у суспільстві, є ціллю правового регулювання. Вони потребують такого стимулювання і розвитку відносин, які відповідають сучасним потребам людства, створюючи умови для розвитку нових відносин у суспільстві [75, с. 264-265].

Окремі дослідники, ціль асоціюють з ідеальною, відображеною в свідомості моделлю цінності [153, с. 161]. Така думка дає підстави стверджувати, що саме той рівень, при якому здобуті відповідні цінності, і є критерієм визначення ефективності.

Таким чином, з представленого вище аналізу випливає, що цілями сталого розвитку є певні об’єктивні детермінанти направлені на впровадження та розвиток загального механізму стійкого розвитку, за допомогою яких простежується їх ефективність, відбиваються інтереси державного управління суспільним та державним розвитком.

1.2 Методологічний інструментарій державного управління сталим розвитком регіонів

Саме поняття «методологія» неоднозначно трактується в сучасній науці. У широкому значенні – це теорія людської діяльності, це діяльність пізнання,

мислення або, якщо точніше, вся діяльність людства, враховуючи не лише власне пізнання, а й виробництво. У вузькому значенні під методологією розуміють сукупність методів, прийомів, процедур наукового дослідження. Серед інших поглядів на сутність дефініції «методології науки» слід зазначити, що вчені, як правило, визначають, що це система підходів, методів і способів наукового дослідження, теоретичні засади їх використання та впровадження в процесі вивчення певних явищ чи процесів.

Загальновідомо, що ефективність проведення будь-якого дослідження залежить від правильно обраного спектру методології та її окремих інструментаріїв. А отже, беззаперечним постає той факт, що ще більшого значення методологія набуває у зв'язку із розвитком державно-управлінських засад та їх активної трансформації, яка пов'язана із процесами інноваційно-корпоративного розвитку, актуальністю нових напрямків державотворення виходячи із пріоритетного становища людини й громадянина у державно-правовому житті, розширенням меж та рамок предмету пізнання у зв'язку із гуманізацією та переосмисленням окремих державно-правових явищ, впровадженням ідей децентралізованого державного управління сталим розвитком та державно-управлінських засад тощо.

Відтак, вважаємо за доцільне підтримуючи охарактеризовані положення, доповнити вказану тенденцію ще й тим, що беручи до уваги активний розвиток державотворення й переосмислення вже відомих державно-управлінських постулатів, сучасна наука нерозривно пов'язана із якісно-новими гуманістичними орієнтирами, які опосередковуються соціальними процесами та явищами. Враховуючи вищевикладене доцільно зупинитися на керівних ідеях та методах, які стали фундаментальною основою для проведення дисертаційного дослідження з урахуванням єдності управлінських елементів системи об'єктів пізнання. Науково-доктринальне визначення механізмів державного управління сталим розвитком регіонів ґрунтується на основоположних методологічних

аспектах, які опосередковують сутність науково-теоретичного та прикладного пізнання.

Беручи до уваги предмет дисертаційної роботи найбільш оптимальним вважається міждисциплінарний підхід для проведення науково-дослідної роботи, який можна визначити як єдність й неподільність найрізноманітніших рівнів та елементів методології пізнання. А отже, вказані судження стали основою для поєднання принципів доповнюваності та комплектності окремих інституціональних засад механізмів державного управління сталим розвитком регіонів не лише з позицій комплексного теоретико-прикладного аналізу, але й з урахуванням соціологічного, історичного, філософського підходів.

Важливого значення у процесі проведення дисертаційної роботи набув принцип історизму, за допомогою якою було здійснено історичну періодизацію розвитку й становлення управлінських засад становлення й формування сталого розвитку регіонів як основи децентралізованого державного управління. Окрім того, зазначені обставини дозволили з'ясувати причини й передумови, що сприяли становленню та трансформації механізмів державного управління сталим розвитком регіонів.

З точки зору дотримання повноти та об'єктивності дослідження доцільним було забезпечення використання у науковій роботі всього інструментарію системного впорядкування явищ та процесів, зокрема з урахуванням таких ідей як цілісність, ієрархічність, структурованість, самоорганізація з метою виявлення зв'язків, які забезпечували механізми державного управління сталим розвитком як в цілому, так і в контексті регіонів. Не менш важливу роль відіграли й методи аналізу та синтезу, теоретичного моделювання, ідеалізації, сходження від абстрактного до конкретного та навпаки, єдності логічності та історичності тощо.

Серед множинності відомих принципів та методів наукового пізнання одну із ключових ролей, беззаперечно, відіграє принцип діалектики, який

дозволив не лише визначити природу окремих суспільних відносин, які виникають у контексті механізмів державного управління сталим розвитком регіонів, але й розглянути еволюцію їх становлення та отримання у своє розпорядження систему правомочностей, їх значення та соціальне призначення, певні тенденції та результати. В основі даного принципу було покладено принцип детермінізму, який сприяв у встановленні причинно-наслідкових зв'язків між інституціональними та функціональними засадами механізмів державного управління сталим розвитком регіонів.

Застосування принципу всезагальності зв'язків дозволило пізнати сутність стратегічних пріоритетів та інструментарію механізмів державного управління на різних етапах становлення державно-правової, беручи до уваги статичні зв'язки з метою визначення системного уявлення про формування їх окремих аспектів та стратегічних напрямків.

Використання принципів повного й всебічного дослідження співвідноситься із механізмами державного управління сталим розвитком регіонів з урахуванням інших явищ – державною політикою, розвитком законодавства, суспільно-громадською діяльністю, рівнем забезпечення прав й свобод людини і громадянина, концепцій впровадження засад громадянського суспільства та загальноєвропейських практик тощо.

Досить вагоме значення для проведення дослідження мав і цивілізаційний підхід, яким було встановлено, що кожен період становлення й розвитку державно-правової дійсності характеризується не лише об'єктивними, матеріальними ознаками, але й ідеологічними, духовними, культурними цінностями та ідеями.

Принципи аналітичності й критичності дозволили багатоаспектно провести аналіз різних державно-правових явищ та процесів, що забезпечило можливість розглядати наявні факти та твердження не як догматичні, а піддавати їх критиці на підставі проведених досліджень, внаслідок чого, авторка

виокремлювала проблемні та дискусійні положення та з посиланням на правові позиції вчених й вітчизняні й міжнародні нормативні акти, підтримувала власну позицію із певними рекомендаціями.

Дотримання принципу комплексності й послідовності дозволило повно та всебічно проаналізувати різноманітні групи проблематики такі як: концептуальні аспекти інноваційного забезпечення державного управління, стратегічні напрямки та пріоритети державного управління у даному контексті, державно-управлінські засади в умовах загальноєвропейського досвіду та адаптації вітчизняного законодавства.

З метою отримання наукових результатів на високому методологічному рівні та достовірних результатів використано окремі методи дослідження державних та соціальних явищ такі як історико-правовий, аналізу й синтезу, а також конкретні методи соціологічних досліджень з урахуванням певних аналітичних матеріалів та законодавчих актів тощо.

Історико-правовий метод було використано з метою визначення особливостей еволюції інституту державного управління як основи забезпечення сталого розвитку регіонів. Структурно-функціональний метод дозволив охарактеризувати соціальне призначення окремих органів державної влади, їх ролі у процесі здійснення державного управління сталим розвитком регіонів, особливості прямого та опосередкованого впливу на різні соціальні явища та процеси.

Застосування системно-структурного методу дозволило виокремити класифікацію органів державної влади, які були уповноважені брати участь у публічному управлінні сталим розвитком регіонів та державно-суспільних відносин, які виникають із даного приводу. Формально-логічний метод дозволив забезпечити тлумачення й уніфікацію окремих правових норм, які регулюють особливості втілення концепції державного управління сталого розвитку регіонів. Поєднання формально-логічного методу дозволили

дисертантці виокремити певні моделі суспільної практики, громадського життя, окремих узагальнень державно-правового життя та практики.

Логіко-семантичний аналіз окремих дискусійних категорій та понять сприяв у встановленні їх сутності та концептуальних ознак. Формально-юридичний підхід окремих норм діючого законодавства в цілому, допоміг у визначенні прогалин та юридичних колізій, а також у формулюванні власних пропозицій щодо правового регулювання забезпечення державного управління сталим розвитком регіонів.

Антропологічний підхід дозволив визначити першопричиною державно-правових змін та реформування окремих елементів та критеріїв ефективності функціонування механізмів державного управління сталим розвитком регіонів, що яскраво простежується у визначенні соціально-економічних та фінансово-організаційних показників, людського капіталу як відповідного критерію та окремих інституційних засад. Використання герменевтико-правового методу дозволило тлумачити норми вітчизняного та міжнародного законодавства присвяченого державному управлінню сталим розвитком регіонів.

Дисертаційне дослідження, серед іншого, увібрало в себе й методи наукового пізнання, що базуються на принципі – від конкретного до абстрактного, та навпаки, єдності логічного й історичного у процесі наукового пізнання й обґрунтування специфіки державного управління, що дозволило системно та комплексно провести вирішення даної проблематики.

Таким чином, науково-доктринальне обґрунтування та визначення специфіки механізмів державного управління сталим розвитком регіонів, формулювання окремих висновків та узагальнень здійснювалося за допомогою найрізноманітніших методів з метою вирішення поставлених цілей та завдань, аналізу законодавчих актів, науково-теоретичної літератури та відомостями представленими міжнародними актами та угодами. В той же час, міждисциплінарний підхід сприяв включенню досить різноманітних методів

дослідження, що стало наслідком отримання наукових результатів на основі різноаспектності проведеного аналізу.

Перераховані методи наукового пізнання та окремі принципи використовувались у їх сукупності, оскільки всі вони забезпечували взаємодоповненість та взаємообувленість досліджуваних явищ та процесів з урахуванням конкретних характеристик становлення вітчизняних державно-управлінських засад. У цілому ж, комплексні та об'єктивні індикатори дослідження механізмів державного управління сталим розвитком регіонів формуються в рамках синтезу методів та прийомів наукового пізнання на міждисциплінарному рівні з урахуванням таких ідей як гуманізм, інтеграція наукових знань тощо.

1.3 Етимологічний зміст механізмів державного управління сталим розвитком регіонів: сучасні концепції та підходи

Для розкриття сутності еволюції та етимологічного змісту механізмів державно-управлінських засад управління сталим розвитком регіонів, постає очевидним, що необхідно спочатку розглянути феномен становлення державно-управлінської діяльності як ключового вектору державного та адміністративного управління, а вже згодом на прикладі найбільш важливого вектору – становлення сталого розвитку регіонів, крізь призму сучасних концепцій та підходів.

Проблема знаходження ефективної структурної моделі в управлінні розглядалась на прикладі управління державою в цілому й почала своє становлення вже в античності. Досконалість держави завжди цікавила грецьких філософів. Платон і Аристотель у своїх працях пропонували своє бачення «ідеальної держави». За Аристотелем, ідея справедливого устрою держави, полягала в тому, що якась релігійна чи світська політична еліта має забезпечити

громадянам допомогу для правильного вибору в ухваленні рішень держави, але неможливо надавати народу право вирішального голосу при виборі посадовців чи прийнятті звіту про діяльність, яку вони виконують [1, с. 68].

Платон стверджував, що філософи мають бути державними правителями для встановлення у суспільстві справедливості. Вислів Платона про здібність тільки деяких людей бути державними правителями та філософами, а іншим – слідувати за ними протягом досить довгого періоду була домінуючою у створенні «ідеального» державного управління [31, с. 16]. Така «ідеальна» за визначенням держава мала ґрунтуватися на принципах розуму, добра й досконалості. Однак, в умовах існуючої політики побудувати подібну структурну систему у державі було неможливо тому, що виникало багато протиріч, які не вирішувались. Встановлення такого елітарного (можливого) уряду приводить до нівелювання інтересів особистості, порушує порозуміння із суспільством, без чого неможлива ефективна функціонуюча державна система.

У XVII столітті почали появлятися думки про ліберальну ідеологію, родоначальниками якої можна вважати англійських мислителів Томаса Гоббса та Джока Локка. Учення Томаса Гоббса підтримує ідею про здатність індивідів домовлятися та довіряти одній людині (чи зборам) верховенство влади над ними. Держава при цьому застосовує на свій розгляд силу та всі засоби людей для злагоди та миру. Джон Локк стверджував, що від людей, які створили її, держава одержує такий рівень влади, який необхідний для досягнення політичного співтовариства – головної мети. Дана мета полягає в тому, щоб усі люди зберігали, забезпечували та реалізовували по потребі інтереси у своєму бутті: життя, свободу, здоров'я, володіння грошима, майном тощо, а отже, управління в державі вже в цей період було у зв'язку з економікою, яку сформувало суспільство для того, щоб система державного управління функціонувала ефективно.

Розглядаючи поняття ефективності у діяльності механізму роботи

держави, варто виходити з того, що вона складається з економічного, правового, соціального й організаційного аспектів в їх взаємозв'язку. Слід зауважити, що відмінність «окремих аспектів ефективності є наслідком різних критеріїв її оцінки» [67, с. 8]. Якщо, за економічними критеріями діяльність є ефективною, то це визнати можливо після врахування ефективності усіх наявних критеріїв для оцінки реальної ефективності.

При цьому державне управління, у порівнянні з іншими видами управління, має певну специфіку – держава виступає у державному управлінні суб'єктом. Держава у процесі становлення суспільства пройшла непростий період. На початку свого розвитку держава є нерозвиненим політичним утворенням, для як характерно те, що влада застосовує примус. Демократична держава розвивається відповідно вимогам цивілізації, встановлює загальні закони, правила поведінки індивідів в їх життєдіяльності. Як суб'єкт управління, держава, що визначає системність своєю складністю, надає їй та державному управлінню певні властивості. Владність, як ознака державного управління, потребує всебічного розгляду.

Саме за даної концепції випливає два важливих для нашого дослідження вектори, зокрема ще при зародженні самої ідеї управління державою як спеціального механізму була закладена ідея, що державна влада повинна мати у своєму арсеналі заходи примусу, відтак, забезпечення становлення та функціонування сталого розвитку носить яскраво-виражений характер у цьому контексті, адже за невиконання приписів щодо нормативно-правової охорони окремих принципів та структурних елементів, цілей сталого розвитку – на нормативно-правовому рівні закріплена юридична відповідальність певного виду. Ліберальний аспект змісту державного управління полягає в тому, що політика у сфері забезпечення сталого розвитку побудова в такий спосіб, аби з одного боку були забезпеченні публічні інтереси – захист та охорона державних, тобто публічних інтересів, а з іншого боку – дотримання свободи і

прав громадян у конкретних векторах, які випливають із сутності сталого розвитку.

Влада у державі «забезпечує стабільність і порядок в суспільстві, захищає його громадян від внутрішніх і зовнішніх зазіхань шляхом використання різних методів, в тому числі державного примусу і військової сили» [77, с. 203]. Вирішальним в державному управлінні є застосовування примусу. Частина населення не буде виконувати встановлені правила, тому саме держава повинна забезпечити правопорядок, рівні права кожному громадянину завдяки своїм інститутам [29, с. 98].

Застосовувати методи насильства мають повноваження тільки певні органи в державі, також тільки певні органи в державі можуть забезпечувати контроль за виконанням прийнятих резолюцій. Держава організує все суспільство та відображає, так чи інакше, різні його інтереси. Державна влада встановлюється над громадянами усіх територій країни, в тому числі і над громадянами з іншим віросповіданням, соціальним становищем та політичною позицією.

Передумовою для існування будь-котрого політичного устрою є держава – необхідний осередок влади. Тому, держава – це «складна соціальна організація, основним призначенням якої є здійснення публічної влади в інтересах усього суспільства» [7, с. 20]. В інших трактуваннях державу потрібно «оцінювати відповідно до її реального становища як суб'єкта в системі держав і в самому суспільстві, сформованого під впливом внутрішньо-державних економічних, соціальних і політичних процесів» [13, с. 58].

Влада в державі має інституалізований характер: не потрібно змішувати тих посадовців, що здійснюють владу тимчасово, та саму владу держави – політичної спільноти. До еліти входять особи, які можуть змінюються без зникнення влади держави. Винятком є випадки, коли знищується держава із-за, наприклад, громадянської війни, захватницькими діями іншої держави чи інших

причин. Державна влада, яка здійснюється політичною елітою, виконує наступні функції: управління та посередницьку. Головний її вимір складається в організації усього суспільства для втілення інтересів групи, що володіє гегемонією. Для цього політична еліта створює бюрократичний апарат, при умові згоди іншої частини суспільства, який допомагає зберегти її цілісність. Якщо суспільство поділено на класи чи касти, починають виникати громадські конфлікти, які може врегулювати влада у державі.

У підсумку, влада держави вирішує створені конфлікти в інтересах тих груп, які в визначених суспільствах мають домінуюче становище, й заради такого рішення вона вимагає від них поступок масам. Політична еліта, у цьому сенсі, виступає в ролі примирителя конфліктів, які виникають в суспільстві: відшукуються компроміси для збереження основ державної системи та усунення небезпеки зіткнення між соціальними групами.

Така функція державної влади є посередницькою, спрямованою для захисту інтересів пануючого класу у суспільстві. Вона змушує політичну еліту до обмеження окреслених претензії, пропонує рішення, які могли б задовольнити ті групи, між якими виникла конфліктна ситуація. Політична еліта інколи повинна змушувати приймати певні умови панівні групи, в залежності від конкретної обстановки. Прониклива еліта у таких випадках попереджає кризу, яка може відбутися для панівних груп, при цьому не зраджує принципам державної системи у суспільстві.

Саме ж поняття управління державою в літературі визначають як практичне, організуючий і такий що регулює державний вплив на життєдіяльність громадян для її «упорядкування, збереження або перетворення, що спирається на його владну силу» [131, с. 40]. Таке тлумачення буває іншим: це може бути «цілеспрямований вплив держави, її органів на суспільство в цілому, ті чи інші його сфери (економічну, соціальну, духовну) на основі пізнаних об'єктивних законів для виконання поставлених перед суспільством

завдань і функцій» [136, с. 46].

Аналізуючи два цих визначення, необхідно зауважити, що друге формулювання поняття управління в державі більш краще, тому що підкреслює не просто прикладний вплив на життєдіяльність суспільства, а вплив обумовлений виконанням суспільних функцій та задач, які визначають такий його, як вплив в інтересах суспільства й індивіда загалом, співвідносячись при цьому з демократичним політичним режимом.

У науковій літературі «механізм держави» не має чіткого, однозначного визначення. Частина дослідників вважає, що «поняття механізм держави – це система державних органів, взаємопов'язаних і взаємодіючих, які здійснюють завдання та функції держави»; а інші, що це система державних органів, завдяки яким здійснюється влада у державі, здійснюються функції, цілі і завдання; третя група вчених стверджує, що «механізм держави представляють як цілісну ієрархічну систему державних органів і установ, практично здійснюючих державну владу, завдання та функції держави» [29, с. 102].

Деякі дослідники виходять з того, що поняття «державний апарат» й «механізм держави» тотожні. Так, наприклад, окремі науковці стверджують, що держава існує як така, проявляє себе зовні, функціонує як об'єктивна реальність не інакше, як через свій механізм, при цьому уточнюючи, що поняття «державного апарату» адекватно поняттю механізму держави в широкому сенсі, що включає в себе сукупність усіх, а не тільки виконавчих органів управління [58, с. 650].

Розглядаючи питання співвідношення цих понять, вважаємо, що поняття «державного механізму» і «державного апарату» це різні площини, співвідносяться як річ що знаходиться в спокої, в статиці (державний апарат) і та ж річ в русі, в динаміці (державний механізм), а отже, під державним механізмом варто розуміти функцію органів держави, яка виражається в певних способах, принципах діяльності системи державних органів (державного

апарату), у взаємозв’язку і взаємодії між її окремими частинами.

Держава покликана вивчати, аналізувати і оцінювати громадські та індивідуальні потреби, цілі й інтереси, знаходити необхідні кошти, потрібні ресурси, раціонально їх розподіляти. Раціональність та ефективність управління в державі вкрай важлива для рішення проблем, задоволення потреб оптимального використання ресурсів. Здійснювати такі завдання держава може через свої інститути. Джон Роулс, виділяючи основні гілки урядової влади, диференціює їх за програмними цілями досягнення ефективності та справедливості: гілки розміщення і стабілізації підтримують ефективність ринкової економіки в цілому; гілки безоплатних соціальних виплат враховують потреби і приписують їм певне політичне значення по відношенню до інших домагань, а так само зберігають приблизну справедливість в пайовому розподілі [9, с. 61].

Фактично, розробники запропонованої концепції загального благоденства у державі, вводять нове поняття – соціальний договір. Поняття соціального договору істотно доповнило концепцію ефективної держави, виявивши і обґрунтувавши ще один суттєвий його елемент, необхідний для цілісного сприйняття даної концепції. Однак як до розуміння справедливості, так і до розуміння добробуту суспільства бувають підходи неоднакові. Так, для утилітаристського підходу характерно розуміти під ним суму індивідуальних функцій корисності. Відбувається складання досягнень індивіда, а завдання держави полягає в максимізації сумарного результату, тобто використовується принцип сукупної корисності. Відтак, держава, прагнучи максимізувати сумарний показник корисності, перерозподіляє доходи індивідів. Утилітаристи засновують свій підхід на те, що з ростом доходу індивіда знижується показник одиниці його граничної корисності. Відповідно, держава, передаючи цю одиницю менш вдалому індивіду, підвищує її корисність, загальний рівень добробуту суспільства. Дане трактування добробуту виходить із збільшення або

зменшення добробуту суспільства у загальному масштабі, але абсолютно байдуже до добробуту конкретного індивіда [34, с. 10].

У свою чергу представники ліберального підходу відкидають подібне трактування, підкреслюючи, що примусовий перерозподіл не може привести до підвищення добробуту суспільства на загальному рівні, а теза про порівнянність індивідуальних благ не доведена. За Дж. Роулзом, індивіди надають перевагу такій політиці розподілу доходів, яка спрямована на поліпшення становища тих індивідів, які перебувають внизу соціальної драбини, бо невідомо, можливо вони опиняться на їхньому місці через якийсь час [159, с. 30]. Якщо Дж. Роулза в своїй роботі «Теорія справедливості» сформулював і обґрунтував позицію прихильників соціальної політики, що полягає в збільшенні частки найбідніших верств населення при розподілі матеріальних благ, то Р. Нозік в своїй роботі «Анархія, держава та утопія» виступив з серйозною критикою даного підходу. Його концепція історичної справедливості полягає в тому, що будь-яка схема розподілу може бути визнана справедливою лише тоді, коли вона заснована на ненасильницькій передачі матеріальних благ, які отримані законним шляхом. В іншому випадку виникає конфлікт рівності і свободи. Відповідно до його концепції мінімальна держава володіє лише функціями захисту індивіда від насильства, обману, стежить за дотриманням встановлених правил гри. Торкаючись питання збільшення частки найбідніших верств населення при розподілі матеріальних благ, Нозік підкреслює, що подібний перерозподіл несправедливий, бо дозволяє досить посереднім членам суспільства експлуатувати талант і працю більш обдарованих членів суспільства. Відтак, запропонована теорія проголошує пріоритет свободи над будь-якими спробами держави шляхом перерозподілу зменшити нерівність у суспільстві.

З позицій етичної економії, можна сформулювати кілька принципів для співвідношення соціальної ефективності та справедливості. Міра розподілу доходів по справедливості на відміну від ефективності економіки має етичне

суб'єктивне підґрунтя. Отже, неможливо вивести єдиний критерій справедливості, прийнятний для всіх соціальних груп й суспільства. Держава повинна прийти до певного соціального компромісу, який слід направити для підтримки в суспільстві стабільних життєвих умов. Заздалегідь вирішити питання про справедливий характер розподілу доходів не можна. Адже, тільки спостереження, але ніяк не апріорні судження, можуть допомогти оцінити – яка реальна цінність компромісу, що забезпечується ринковою економікою для розподілу доходів і тільки спостереження за фактами, облік всієї сукупності факторів, які керують життям в суспільстві, знання дійсних бажань людей можуть дати нам необхідні дані для здійснення реального вибору».

Досягти консенсусу між справедливістю та ефективністю і втілити його в життя може тільки державна влада, що володіє власною сферою діяльності. В концепції управління в державі співвідношення ефективності та справедливості займають найважливіші значення. Держава не в змозі забезпечити абсолютну справедливість, та це й не є її завданням. Ефективна держава має на меті наступні завдання – створення такої системи, яка може гарантувати стабільне та справедливе забезпечення визначених соціальних гарантій, розподіл ресурсів, що находяться у володінні держави. Необхідно при цьому узгодити в суспільстві ті заходи, які забезпечують соціальну справедливість, бо інакше неминучі різні конфліктні ситуації, руйнування системи управління держави в цілому.

Якщо звернутися до самого поняття ефективності управління в державі, то в найзагальнішому вигляді можна визначити його ефективність, якщо дане управління забезпечує задоволення суспільних потреб. Однак при цьому у розумінні цієї ефективності виникає велика кількість протиріч, які можуть полягати в різному тлумаченні суспільних потреб різними представниками політичного спектра, а, по суті, протиріччям в розумінні мети і механізму її досягнення самими індивідами.

Повертаючись до еволюції розуміння демократії на історичних етапах її становлення, необхідно відзначити, що європейський гуманізм змінив розуміння цієї демократії. Безпосередня демократія існувала у давньому світі, в якому сам народ правив державою завдяки загальним народним зборам. Поняття «демократія» ототожнювалося з поняттям «демократична форма правління» (демократичний політичний режим), з поняттям «народоправство». Руссо у теоретичному обґрунтуванні розуміння «демократія» розглянув у більш широкому сенсі, допускаючи, що різні форми влади у державі можуть суміщатися з верховенством народу: монархічну, демократичну, аристократичну. Він дав нове розуміння, вважаючи, що демократія – форма такої держави, в якій правління може бути різним, а влада є у народу. Однак, Руссо вважав, що демократія можлива лише у безпосередньому «народоправстві», де законодавство поєднується з виконанням. Форми держав, де верховна законодавча влада за народом, а виконання зосереджено у руках монарха чи невеликої кількості людей, він не вважав демократичними, лише законними як прояв «народного суверенітету». Поняття демократії згодом поширилось на всі державні форми, в яких верховенство влади та її контроль був у народу, який міг верховну владу маніфестувати і безпосередньо, і через своїх визначених представників. З цієї точки зору, демократія – це форма правової держави, де верховенство влади належить волі народу. Вважаючи на те, що уявлення про основи влади, права громадян та їх свободи пов'язане з ідеєю правової держави, то можна зазначити, що ще визначення демократичних засад у сприйманні їх як форми вільного існування, в античності, органічно пов'язується з самою демократією – формою правової держави.

Беручи таке твердження за основу, демократія є повною свободою індивіда, її шуканням, волі, думкам. Виходячи з цього, вони вже мають змогу прийняти рішення, яке влаштовує не тільки окрему особистість чи спільність людей, але яке справедливо в цілому. Визначити демократію можна одним

словом – «дискусія». Данський теолог і педагог Халь Кок писав, що «сутність демократії визначається не голосуванням, а діалогом, переговорами, взаємною повагою і взаєморозумінням» [3, с. 54-55]. Тому, сама по собі процедура голосування не є вичерпною для демократичного процесу. Демократія, практично, є управлінням більшості, однак, найкращим свідченням демократичності суспільства є положення меншості. Кожен в суспільстві повинен проявляти свою можливість в управлінні державою. Якщо Платон вбачав існування демократії у можливості кожної людини жити за своїми власними бажаннями, то до сучасного розуміння поняття демократії таке визначення підходить щонайкраще. На сьогодні, демократичній ідеї відповідає, вільне вираження індивідуальності у суспільстві, відкритість та творчість. Цікаво, що велика кількість вчених демократію вважають вільним управлінням, що є підтвердженням зв'язку поняття волі з демократичною формою держави.

Не урахувавши прагнення демократії до рівності, можна пропустити важливу ознаку демократичної ідеї. Алексіс де Токвіль відзначував прагнення демократія до рівності більшою мірою, аніж до свободи, пояснюючи це тим, що в свободі люди хочуть рівності, не отримуючи її, в рабстві вони також хочуть рівності. Можливо, це частково пояснює синусоїдальний характер демократичного процесу, а ще точніше можливість реверсивного руху у зворотний від демократії бік. Демократія представлялася неминучим станом, який незалежно від дій окремих людей чи їх угрупувань все рівно настане. Найбільш послідовно і повно дана ідея розглядається в концепції «третьої хвилі демократії» засновниками якої можна назвати А. Тоффлера та С. Хантінгтона. А отже, демократія є владою народу, вираженої в демократичному політичному режимі, що є передумовою побудови ефективності у державному управлінні, який, створюючи високу ступінь свободи людини, реально гарантує здійснення його прав за допомогою законів, які акумулюють історичні традиції і звичаї, етичні норми народу, відображають потреби і інтереси кожного індивіда як

найвищої цінності у державі.

На сучасному етапі українського державотворення сформувалась певна позиція у національній доктрині державного управління: еволюція різних установ державного управління, що здатні гарантувати дотримання законодавчих документів Конституції України в організації державної влади, громадянського суспільства, забезпечує такий демократичний контекст, у якому еволюціонує механізм державного управління, а його зміст є інтегративними, багатоваріантними процедурами прийняття рішень за участі всіх жителів країни та достатнім рівнем респонсивності у державі сучасних реформ. Дослідження державного управління з урахуванням методології в умовах забезпечення сталого розвитку дає результат його еволюційних процесів в управлінні, якому характерна поступова трансформація відносин у суспільстві, яке пройшло шлях від ієрархічної системи до вертикально інтегрованої системи управління. Можна виокремити у трансформації два напрями: внутрішній, обумовлений політикою держави на внутрішньому курсі, та зовнішній, визначаючий статус в управлінні кожному суб'єкту, де характер таких перетворювань залежить від адміністративно-правового аспекту.

Представлені організаційно-правові моделі державно-управлінської діяльності мають неабияке значення у процесі забезпечення сталого розвитку, адже їх доктринальний аналіз дозволяє виокремити специфічний зміст визначення поняття «державного механізму» у контексті забезпечення сталого розвитку як функцію органів державної влади направленої на захист і впровадження збалансованого розвитку економічної, соціальної та екологічної підсистем з метою задоволення потреб нинішнього та майбутніх поколінь у довгостроковій перспективі на основі гармонійного поєднання інтересів людини та суспільства, публічно-правових прав та інтересів, здійснюваної системою органів державної влади, місцевого самоврядування, а також іншими суб'єктами, діяльність яких прямо та опосередковано направлена на реалізацію

соціально-значимих та економічно-обґрунтованих функцій держави.

Таким чином, державний механізм у сфері забезпечення сталого розвитку характеризується дотриманням демократичного підходу, адже є втіленням прав і свобод людини і громадянина, забезпеченням їх свободи на самовираження та при цьому захист загальнодержавного, тобто необхідного всім інтересу – впровадження збалансованого розвитку економічної, соціальної та екологічної підсистем. Ефективність управління в контексті сталого розвитку, якраз і буде визначатись яким чином органам публічної влади вдається забезпечити даний баланс між публічними та приватними інтересами, а також які заходи мають покладені в основі такої державно-управлінської політики, яка формувалась протягом багатьох історико-правових етапів та знайшла своє втілення у державно-управлінських аспектах.

Цілком погоджуємось із твердженням С. В. Надобка, який підкреслює, що в існуванні будь-якого інституту ключовим «було і залишається питання змісту тієї сверхзадачі, яку він покликаний вирішувати, тому на перший план виходять проблеми концептуального характеру, розуміння яких має сприяти вдосконаленню цього інституту» [130, с. 57]. Поняття «концепція» слід розуміти як: 1) цілісну систему різних поглядів на конкретне явище; 2) спосіб тлумачення визначених явищ, основну концептуальну ідею всякої теорії [194, с. 306].

Дослідження змісту управління сталим розвитком регіонів виокремленням різних концепцій сприяє використанню різних видів та прийомів у концептуальному аналізі, внутрішнє значення і їх структура виокремлюють відмінності, наприклад, у характеристиці наявних різновидів зв’язків, виникаючих у процесах співвідношень всіляких положень, ідей про сутність й внутрішню підоснову державного керування. Використання концептуальних положень дає наступну можливість: виділення особливої цінності зазначених

вище взаємозв'язків для встановлення ступені конкретності й повноти поняття в цілому.

Серед науковців виділяють три основоположні концепції, що залежать від функціональності того чи іншого інституту:

1) охоронну, тобто управління адміністрації забезпечує функцію охорони різних відносин у суспільстві від протиправних дій. В основі такої діяльності – постулат про основоположні завдання, а саме охорону суспільного устрою України, а також придбаної власності, політичних, соціально-економічних, особистих прав і свобод кожного громадянина, в тому числі законних прав й інтересів установ, підприємств, організацій, встановленого державою громадського порядку, запобігання будь-яким правопорушенням, встановлення законності, виховання у суспільстві дотримання законів та Конституції України.

2. Каральну – стосується особливих заходів державного примусу, який застосовується в разі вчинення протиправного діяння, або дій, які суперечать приписам державно-правових норм.

3. Управлінську – дана концепція висвітлює, з одного боку, що адміністративне управління – неодмінна частина державного механізму, різновид відносин державного управління, а також засіб охорони тих відносин у суспільстві, які мають відношення до сфери управління в державі [130, с. 102].

Запропоновані концептуальні підходи, беззаперечно, є обґрунтованими і виправданими, однак, якщо врахувати складність такого поняття як «управління сталим розвитком регіонів», то потрібно розглянути інші концептуальні дослідження.

Розглядаючи управління сталим розвитком регіонів як форму і зміст, можна у його сутності виокремити наступні позиції:

1) «адміністративне управління – обов'язок» – у такому сенсі адміністративне управління розглядається як обов'язок органів державної влади забезпечувати ідеї та елементи всієї сукупності державних функцій,

застосовуючи при цьому, в разі необхідності, заходи державного примусу у вигляді юридичної відповідальності певного виду.

Недолік такої позиції – недоречність уподібнення категорії «обов'язок» з державним примусом, оскільки особистість повинна відповідати за свої будь-які протиправні дії. Вчинене порушення чи нехтування державною нормативно-правовою програмою, цілями, нормою закріпленими на законодавчому рівні не є реакцією держави, оскільки обов'язок може здійснюватися певним індивідом і за внутрішнім переконанням, добровільно, а забезпечення державою примусу відбувається всупереч бажанню цієї особи.

Точка зору С.М. Братуся є підтвердженням цьому: обов'язок однаково може виконуватись чи не виконуватись, проте відповідальність приводить в дію примус, тому у відповідальної особи вибору немає, вона повинна виконати свій обов'язок [2, с. 55]. А.Б. Агапов підтверджує: відповідальність «як різновид санкцій у публічно-правовій сфері отримала свій розвиток ще в античному праві. Категорія римського права «administratio» («управління») відносилась до сфери регламентації майнових відносин. Проте, в римському праві вживалися адміністративно-правові поняття, які отримали розвиток в багатьох національних системах, у тому числі у вітчизняному праві …» [135, с. 50].

2) «адміністративне управління – правовідносини» – у такому сенсі ототожнюється адміністративне управління із адміністративними правовідносинами, які з'являються у процесі забезпечення принципів та орієнтирів у контексті забезпечення сталого розвитку, де знаходить своє відображення регулятивна та охоронна державно-управлінська складова.

Під механізмом управління сталим розвитком регіонів в залежності від позиції можна розуміти:

– особливий вид адміністративного управління, що забезпечує функцію охорони для багатьох різновидів відносин у суспільстві від протиправних незаконних посягань, основою чого є закладений постулат, що основоположне

завдання – це охорона суспільного устрою України, політичних, соціально-економічних, особистих прав і свобод кожного громадянина, його власності, у тому числі законних прав та інтересів установ, підприємств, організацій, а також встановленої структури управління, громадського порядку, запобігання будь-яким правопорушенням, дотримання законності, виховання у кожного громадянина неухильного дотримання законів і Конституції України (охоронна концепція);

– особливий механізм реалізації заходів державного примусу, який застосовується в разі вчинення протиправного діяння, або дій, які суперечать приписам державно-правових норм у сфері забезпечення сталого розвитку (каральна концепція);

– елемент державного механізму, як різновид державно-управлінських зв'язків та засіб охорони всіх суспільних відносин, які відносяться державного управління у сфері забезпечення сталого розвитку (управлінська концепція);

– обов'язок органів державної влади забезпечувати ідеї та елементи всієї сукупності державних функцій, застосовуючи при цьому, в разі необхідності, заходи державного примусу у вигляді юридичної відповідальності певного виду (адміністративне управління – обов'язок);

– адміністративні правовідносини, які виникають у процесі забезпечення принципів та орієнтирів у контексті забезпечення сталого розвитку, де знаходить своє відображення регулятивна та охоронна державно-управлінська складова.

Кожен із зазначених вище концептуальних підходів, безсумнівно, характеризує значення і сутність інституту управління сталим розвитком регіонів, але кожній із названих концепцій притаманний доволі однотипний аналіз й розкриття понятійного змісту тільки в межах визначеного підходу, позаяк сутність інституту можливо розкрити тільки завдяки синтезу всіх концепцій, що, в свою чергу, є свідченням складності поняття.

Тому, ціль дисертаційної роботи – слідування наступній позиції: під управлінням сталим розвитком регіонів будемо розуміти елемент державного механізму, який є різновидом державно-управлінських зв'язків та засобом охорони всіх суспільних відносин, які відносяться до сфери державного управління у сфері забезпечення сталого розвитку, що відображає сутність даної категорії крізь призму управлінської концепції. Таким чином, проблема розкриття сутності управління сталим розвитком регіонів набуває ще більшої актуальності та потребує розкриття її внутрішньо-організаційної структури, з точки зору інституціонально-функціональних засад й інструментарію, що буде предметом дослідження у подальших розділах дисертаційної роботи.

Висновки до першого розділу

1. Необхідною умовою для постійного розвитку будь-якої системи є її стійкість; втрата системою стійкості приводить до її руйнування, що дозволяє говорити про стійкість як синонім виживання. Тому, у XXI столітті актуальною стає проблема ефективного забезпечення стійкого розвитку, адже розвиток суспільства певною мірою визначається процесами глобалізації. Передумови та окремі риси процесів глобалізації відбувалися протягом усього історичного періоду становлення суспільства, однак, тільки останні десятиліття зумовили усвідомлення цих закономірних тенденцій: поступових перехідних шляхів від національно-державних форм існування суспільства до демократичного глобального розвитку громадянського суспільства.

Виникненню уявлень про стійкий розвиток постало внаслідок багатьох передумов, в першу чергу, соціально-економічних: панування протягом певного періоду «філософії споживання», коли суспільство розвивалося «ресурсним» шляхом, де застосовувався принцип – споживати для «процвітання»; панування ідеї переваги людини над природою, в результаті чого відбувалося знищення

ресурсів, природного середовища і, як наслідок, накопичення екологічних проблем у глобальному масштабі; застосування ресурсно-руйнівних технологічних процесів, коли висока конкурентоспроможність низько-ефективних технологічних дій була пріоритетною для економічної вигоди, створювала ілюзію невичерпності ресурсів; впровадження неадекватного ціноутворення вартості природних ресурсів, кардинально іншого від вартості дійсної, ігнорування цінової динаміки при використанні ресурсів та їх поновленні; відсутність встановленої системи виплат за збережені території, які не порушились при господарській діяльності та за знецінення цінностей природи, що не є ресурсами; взаємовідносини «Північ – Південь» між країнами, що постійно розвиваються, адже в цих країнах ціновий рівень на сировину чи робочу силу є низьким, а розвиненим країнам притаманний високий промисловий і технологічний потенціал, внаслідок цього виникає диспропорція в економічному розвитку різних держав.

2. Стійкий розвиток як поняття, – це такий тип розвитку економіки та державно-управлінських засад, який запускає відтворювальні процеси для тих ресурсів, що є обмеженими, та сприяє якості зростання суспільно-державного життя та управління. Тому доцільно відзначити неправомірність рівнозначності між стійким розвитком та стійким зростанням. Перше – це не тільки позитивне зростання, а і спад чи відсутність, які перекриваються цими позитивними факторами. Друге – це зростання у визначених позитивних межах коливань таких темпів, яким характерні позитивні значення. У підсумку можна сказати, що відмінністю між поняттями «стійке зростання» та «стійкий розвиток» є те, що в останньому випадку допустимим є нульове та мінусове значення росту, таким чином, суттєво більшим стає амплітудний діапазон циклічних коливань, ніж за сталого зростання. Потрібно закцентувати на те, що зростання – це зміна показників у кількісному обсязі, а під розвитком, насамперед, розуміються якісні ефективні перетворення системи, тобто перехід її на новий, кращий

рівень. Стійке зростання, може відбуватися тільки у дискретному ракурсі. Стійке зростання через визначений час трансформується поступово у сталий розвиток, якому притаманні періодичні циклічні зміни з «перервами» у плюсовому позитивному зростанні, незважаючи на негативні й нульові певні відхилення, напрямок руху у тривалому періоді буде позитивно спрямований.

Дослідження різних підходів розуміння стійкості системи як ключовий аспект у сутнісному розумінні визначення «сталий розвиток» призводить до наступних важливих висновків:

1) стійкість систем є проблемою міждисциплінарного характеру. Засади систем закладено дослідниками математики, філософії, біології, фізики. Рішення цієї проблеми ґрунтується на теорії систем, системного аналізу, теорії хаосу, синергетики;

2) стійкість є найважливішим правилом зростання системи, незважаючи на радикальні системні порушення. Стійкість забезпечує гнучкість системи, її маневреність, межу коливань, уникнення непередбачуваних збитків;

3) розвиток системи – складний взаємозв'язок між стійкістю та мінливістю. Стійкість системи з точки зору динаміки є умовною, її розвиток – дискретний, він проходить через нестійкі кризові ситуації: система реагує трансформацією своєї структури на зміни, що відбуваються, використовуючи притаманні їй можливості до адаптації, при цьому вона не втрачає первісну цілісність, або система не має достатньо адаптаційних можливостей та, подолавши критичний поріг, розвивається у принципово іншому вигляді. В першому випадку еволюційна структура стає основою розвитку системи, а у другому – революційна. Таким чином, необхідною для стабільного довгострокового розвитку системи є стійкість;

4) в конструюванні різних моделей, що сприяють сталому розвитку, можна вирізнити умовно три аспекти теоретичного знання про процеси, які відбуваються: біосферний, ресурсний та інтегративний. Всі вони мають єдину

філософську й природничу основу.

5) теорія сталого розвитку спирається на гармонізацію підсистем: соціальну, економічну та екологічну. Вона спрямована на постійний пошук ефективних шляхів для переходу системи на конфігурацію сталого розвитку, що не знижує темпи зростання тих можливостей, які задовольняють основні потреби сучасного та майбутнього поколінь й збереження навколишнього середовища.

3. Представлений аналіз різних, а іноді й навіть досить протилежних ідей щодо визначення сутності сталого розвитку дозволяє виокремити авторське визначення даного поняття як основу децентралізованого державного управління під яким необхідно розуміти збалансований розвиток економічної, соціальної та екологічної підсистем з метою задоволення потреб нинішнього та майбутніх поколінь у довгостроковій перспективі на основі гармонійного поєднання інтересів людини та суспільства, публічно-правових прав та інтересів, здійснюваної системою органів державної влади, місцевого самоврядування, а також іншими суб'єктами, діяльність яких прямо та опосередковано направлена на реалізацію соціально-значимих та економічно-обґрунтованих функцій держави.

4. Дослідження змісту управління сталим розвитком регіонів виокремленням різних концепцій сприяє використанню різних видів та прийомів у концептуальному аналізі, внутрішнє значення і їх структура виокремлюють відмінності, наприклад, у характеристиці наявних різновидів зв'язків, виникаючих у процесах співвідношень всіляких положень, ідей про сутність й внутрішню підоснову державного керування. Використання концептуальних положень дає наступну можливість: виділення особливої цінності зазначених вище взаємозв'язків для встановлення ступені конкретності й повноти поняття в цілому.

5. Під механізмом державного управління сталим розвитком регіонів в залежності від концептуальної позиції можна розуміти:

– особливий вид адміністративного управління, що забезпечує функцію охорони для багатьох різновидів відносин у суспільстві від протиправних незаконних посягань, основою чого є закладений постулат, що основоположне завдання – це охорона суспільного устрою України, політичних, соціально-економічних, особистих прав і свобод кожного громадянина, його власності, у тому числі законних прав та інтересів установ, підприємств, організацій, а також встановленої структури управління, громадського порядку, запобігання будь-яким правопорушенням, дотримання законності, виховання у кожного громадянина неухильного дотримання законів і Конституції України (охоронна концепція);

– особливий механізм реалізації заходів державного примусу, який застосовується в разі вчинення протиправного діяння, або дій, які суперечать приписам державно-правових норм у сфері забезпечення сталого розвитку (каральна концепція);

– елемент державного механізму, як різновид державно-управлінських зв’язків та засіб охорони всіх суспільних відносин, які відносяться державного управління у сфері забезпечення сталого розвитку (управлінська концепція);

– обов’язок органів державної влади забезпечувати ідеї та елементи всієї сукупності державних функцій, застосовуючи при цьому, в разі необхідності, заходи державного примусу у вигляді юридичної відповідальності певного виду (адміністративне управління – обов’язок);

– адміністративні правовідносини, які виникають у процесі забезпечення принципів та орієнтирів у контексті забезпечення сталого розвитку, де знаходить своє відображення регулятивна та охоронна державно-управлінська складова.

Для цілей дисертаційного дослідження під державним управлінням сталим розвитком регіонів будемо розуміти елемент державного механізму, який є різновидом державно-управлінських зв’язків та засобом охорони всіх суспільних відносин, які відносяться до сфери державного управління у сфері забезпечення збалансованостійкого розвитку країни, що відображає сутність даної категорії крізь призму управлінської концепції.

РОЗДІЛ 2
ІНСТИТУЦІОНАЛЬНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ЗАСАДИ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

2.1 Інституційні засади забезпечення державного управління сталим розвитком регіонів в умовах реформи децентралізації

Розвиток як ключове поняття будь-якої науки, в умовах інноваційно-корпоративного розвитку наповнюється якісно-новим змістом. Це пов'язано в першу чергу з усвідомленням того факту, що соціальні аспекти функціонування людської спільноти значно впливають на розвиток різнорівневих систем – від малих підприємств до великих територіальних утворень. Саме тому концепція сталого розвитку територій стала сьогодні об’єктом пильної уваги практично у всіх сферах людської життєдіяльності. Перехід до сталого розвитку територій має ґрунтуватися на засадах економічної ефективності, гармонійності розвитку людини та навколишнього середовища, соціальної справедливості, інноваційної та технологічності [178, с. 30]. Звідси можна зробити висновок, що на перший план у сучасному територіальному розвитку висувається інституційна складова, яка включає пізнання основоположних для розвитку суспільства цивілізаційних норм і цінностей.

Особливо актуальними ці проблеми є для територій, що розвиваються, переживають фундаментальні трансформації інституційної структури, які охоплюють усі сфери їхньої громадської життєдіяльності та впливають на економічні та соціальні перетворення. Їхньою стратегічною метою є розвиток соціально-орієнтованої ринкової економіки та вихід на траєкторію сталого розвитку. Йдеться про керований соціально-економічний розвиток, який не порушує інституційної основи розвитку території та спрямований на

забезпечення виживання та безперервного прогресу суспільства в межах даної території. Для переходу на шлях сталого розвитку важливе значення мають усі складові інституційного середовища: економічні, політичні, етичні, культурні, екологічні з урахуванням їхньої інституційної основи.

Сучасний стан державно-управлінської та економічної політики в Україні в цілому, обумовлений неефективністю функціонування базових економічних інститутів. За цих обставин підвищення інституційної ефективності забезпечення державного управління сталим розвитком регіонів є не лише актуальною теоретичною проблемою, а й важливим практичним завданням, а отже, виникає потреба осмислення, оцінювання та моделювання управління сталим розвитком регіонів в інституційному контексті.

На глибоке переконання окремих вчених, в основі інституційного підходу до стратегічного планування та управління розвитком територій лежить завдання мінімізації витрат взаємодій (тобто трансакційних витрат) суб'єктів господарювання для реалізації ними своїх ініціатив. Засобами зниження трансакційних витрат у територіальній економіці є інститути – формальні правила, неформальні норми, органи, процедури, звичаї, традиції, колективні ментальні моделі (переконання, стереотипи та ін.), що регулюють поведінку різних груп суб'єктів господарювання. Сукупність інститутів території або її «інституційна структура є найважливішою частиною регіональної та місцевої стратегії економічного розвитку» [54, с. 80].

Заслуговує на увагу та обставина, що окремі дослідники розглядають питання розробки стратегії сталого розвитку території на основі моделювання умов зазначаючи, що процеси впливу інститутів на розвиток територій, структура та ієрархія інститутів та їх специфіка мають виражений регіональний характер, що зумовлює регіоналізм інститутів сталого розвитку територій [45, с. 501].

Досліджуючи питання визначення концептуальних основ формування

інституційного середовища як умови забезпечення державного управління сталим розвитком регіонів, на основі побудованої моделі автори як головну причину невдач деяких реформ називають ігнорування вітчизняними реформаторами досягнень інституційної теорії, але з іншого боку, авторська класифікація соціальних інститутів, що впливають на розвиток територій, розглядають механізми впливу соціальних інститутів на процес сталого економічного розвитку, пропонуючи конкретні можливості формування інституційного середовища території з метою сталого розвитку. Також досить часто наголошується на ролі інституційної теорії у визначенні можливостей територіального розвитку. Оскільки останнім часом має місце зростання глобальної економічної нестабільності, то роль умов досягнення сталого економічного розвитку країни та її окремих територій зростає [99, с. 50].

Натомість наукова спільнота єдина у судженні про відсутність необхідної інституційної складової середовища, яка б формувала передумови для ефективного управління сталим розвитком підсистем національної економіки, де у прикладних дослідженнях вчених йдеться, про сільські території як об'єкт дослідження. Попри те, що дослідниками побудована економіко-математична модель розвитку окремих територій з використанням інституційного підходу, все ж таки набір умов інституційного середовища розвитку територій є обмеженим, не розглядаються інноваційні та деякі важливі соціальні інститути [165, с. 13].

Дослідник Іванченко М. П. визначає сучасні теоретичні підходи до аналізу передумов та наслідків функціонування різних за змістовним наповненням та формою суспільно-політичних та економічних інститутів, необхідних для розвитку окремих територій. При цьому для забезпечення оптимальності інституційного середовища розвитку відстаючих територій дослідник пропонує трансплантацію інститутів. Трансплантацію інститутів, на думку Іванченка М. П., певною мірою можна ототожнити із запозиченням

технологій. Як приклади дослідником розглянуті найбільш розвинені регіони України, що відокремлює їх за умовами розвитку від інших територій [18, с. 23].

Деякі дослідники приділяють увагу окремим інститутам чи групам інститутів, які впливають на розвиток територій та малих міст. Приміром, дослідник Приходченко О. С. розглядає розвиток територій насамперед з погляду різних державних інститутів, пов'язаних з формування бюджетних доходів та видатків [120, с. 49]. Модель, яку дослідник пропонує використовувати для визначення можливостей розвитку територій, є програмне бюджетування та стратегування. Ця модель є досить ефективним інструментом визначення умов розвитку території, хоч і обмежена вузькою групою інститутів.

Інші автори відзначають різноманіття типів інститутів, представлених у малих містах. Дослідники групують інститути за ознакою цілеспрямованості та усвідомленості створення й виділяють спонтанно виниклі, запозичені та спроектовані інститути [20, с. 205]. З погляду проектування розвитку малих міст дана класифікація має особливе значення, оскільки дозволяє розділити інститути малих міст ті, які можна штучно ініціювати, і ті, що виникають самостійно чи ззовні. Це важливо при визначенні опорних соціальних та економічних структур, які є опорними щодо загальної стратегії розвитку територій та малих міст.

З метою моделювання сталого розвитку малих міст необхідно також виділення інститутів за такими ознаками, як складність зміни інституту, інертність, а також централізація інституту. Особливе значення в рамках місцевого управління на рівні малих міст має класифікація інститутів за рівнями регулювання – на загальнодержавні та місцеві. Дані рівні закріплені у законодавстві країни, що є фактором, яка підтримує їх функціонування для формування та угрупування інститутів у малих містах саме за цією ознакою. Інституційне середовище малих міст формується, перш за все, на муніципальному рівні, але має включати інституції інших рівнів як підтримку та

визначення загальної стратегії розвитку [258, с. 2719].

Виходячи з розглянутих наукових досліджень, що стосуються питань формування інституційного середовища розвитку регіонів, можна назвати такі групи інститутів: надконституційні (поведінкові) інститути – усталені локальні традиції та звичаї регіонів, наприклад, особливі місцеві свята, шанування покровителя міста та ін. населення малих міст, група поведінкових інститутів має дуже міцні позиції у малих містах; конституційні (політичні) інститути, куди відносяться правила обрання та призначення представників органів місцевого та громадського самоврядування, основою яких є відповідні нормативно-правові акти; економічні інститути – найчисленніша група інститутів малих міст, до яких належать інститути, що регулюють діяльність підприємців, формуючи інвестиційну програму, соціальні інститути у розвитку малого міста (наприклад, освіта, сфера охорони здоров'я, культура, спорт), інститути системи фінансів малого міста, інститути, що забезпечують у містах розвиток інфраструктури, інститути, що підвищують туристичну привабливість та розвиток туризму малого міста. Ця група інститутів є визначальною для формування сталого розвитку малих міст, оскільки інститути цієї групи дозволяють забезпечити високі показники рівня життя населення малих міст, що є основною метою сталого розвитку регіонів. Стратегії розвитку малих міст і регіонів, що базуються на інституційному підході, спрямовані, з одного боку, на виявлення та подолання інституційних обмежень (у тому числі адміністративних бар'єрів, неефективних процедур та механізмів регулювання та ін.) у використанні ресурсів території, а з іншого – на формування якісного інституційного середовища для різних груп стейкхолдерів [178, с. 30].

Як методологічна основа для таких індикаторів можуть бути використані показники рейтингу «Ведення бізнесу» («Doing Business»), що відображають ступінь задоволеності підприємців термінами отримання дозволів на будівництво, підключення до електропостачання, реєстрації бізнесу та власності

тощо, а також індикатори індексу «Валового національного щастя» («Gross National Happiness Index»), що включають показники психологічного благополуччя, здоров'я, культурної різноманітності, стандартів життя, задоволеності якістю державного управління, використання часу та ін.

Зарубіжними дослідниками написано чимало праць про різні аспекти сталого розвитку. Методологія, понятійну основу, процеси формування середовища територіального розвитку, як вже зазначалось, були сформульовані на загальносвітовому рівні у Декларації Ріо, у документі ООН – «Наше спільне майбутнє» і «Порядок денний на XXI століття» та ін. [167, с. 31]. Увага у роботах зарубіжних дослідників приділяється характеристиці раціональних інституційних умов виробництва та споживання для розвитку територій. Моделі розвитку територій часто будуються на основі оптимізації потреб, і, відповідно, трансформації виробничих та економічних характеристик інституційного середовища [245, с. 369].

Можливість моделювання розвитку територій з позиції інституційного підходу обґрунтована у працях зарубіжних дослідників [207, с. 189]. Так, Й. Едда сформував перелік факторів, що впливають на розвиток територій та також запропонував математичну імітаційну модель, що дозволяє виявити вплив факторів інституційного середовища на розвиток території [228, с. 125].

Дослідження, проведене закордонними дослідниками Хайнесом Ейджем та Джоном Харрісоном, ґрунтується на аспектах новітнього інституційного аналізу, що веде до формулювання можливості моделювання розвитку територій виходячи з поточного стану інститутів, що впливають на цю територію. Вчені побудували EPR-модель, яка дозволяє побачити конкретні причинно-функціональні зв'язки (у тому числі інституційного характеру), що існують у системі розвитку територій та, відповідно, регіонів [223, с. 2335]. Увага до питань визначення характеристик інституційного середовища територіального розвитку приділяється і дослідниками з різних країн [12, с. 21].

Найбільший наголос у зазначених роботах робиться на питаннях соціально-економічного розвитку інститутів, які впливають на територіальний розвиток, що дещо звужує розуміння інституційної концепції сталого розвитку. Розуміння всіх механізмів, що реалізують модель сталого розвитку, необхідне, тому важливо більше закцентуватися на аналізі впливу такої моделі сталого розвитку у системі політичних, суспільних та інших інституцій.

З даних суджень випливає, що інституційне середовище надає якісний вплив на соціально-економічний простір територій, забезпечує сталий розвиток. Аналітичне спілкування результатів дослідження виявило, що проблема інститутів є актуальною у сучасній економічній регіональній політиці, оскільки її рішення сприяє виходу території, малого міста, муніципальної освіти на новий рівень спеціалізації. На даному етапі державноуправлінського розвитку виявлено тенденцію до скорочення інноваційної та інвестиційної активності, зумовленої частковим спадом промислового виробництва, уповільненням темпів формування індустріальних парків, метою створення яких була оптимізація наявного виробництва, раціональне використання промислових площ (виробничої інфраструктури). Разом з тим, промислові міста розвиваються коштом промислового потенціалу території шляхом використання наявних природних ресурсів (родовища руд), великої кількості робочої сили та висококваліфікованого персоналу, а також залучення вітчизняного та іноземного капіталу. У зв’язку з цим необхідно відзначити наступні особливості: на діяльність інституційного середовища впливають макроекономічні чинники насамперед скорочення грошової маси; негативні очікування призводять до скорочення вкладень у тривалі проекти, характерні для промисловості (введення нових потужностей, модернізація основних фондів) [137, с. 65].

Характеристики інституційного середовища для забезпечення сталого зростання територій мають бути представлені шляхом синтезу таких ознак як:

низька частка зносу об’єктів матеріального виробництва; задоволення основних потреб населення території; наявність інвестиційно-інноваційних підприємств, що належать до держави та бізнес-середовища. Моделювання сталого розвитку промислових територій включає основні напрямки: транспортно-логістичні мережі; посилення сформованої спеціалізації; диверсифікація економіки на основі перспективних напрямів спеціалізації; включення потенційних можливостей у проекти нових продуктів та послуг, які мають попит; забезпечення стійких взаємозв’язків інфраструктури різних типів на основі виявлених факторів взаємовпливу, які забезпечують синергетичний ефект [198].

З даних постулатів випливає, що характеристика інституційного середовища посідає одну із найголовніших засад забезпечення державного управління сталим розвитком регіонів, натомість доцільним є виокремлення й специфічних засад, притаманних в умовах державно-реформаторських механізмів у сфері децентралізації.

Загальновідомо, що реформа децентралізації була постійною тенденцією розвитку міст і мегаполісів протягом останніх століть. Традиційно міста були потужними діловими центрами з високим рівнем зайнятості та щільністю виробництва, що допомагало оптимізувати багато змінних витрат і сприяло швидкому обміну інформацією, відтак, децентралізація відкриває все більше можливостей для забезпечення соціального та економічного розвитку міст та регіонів. Зазначимо, що процес децентралізації в Україні розпочався відносно давно, ще у 2014 році було прийнято: «Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні», Закони України «Про співробітництво територіальних громад» та «Про добровільне об’єднання територіальних громад», а також було внесено ряд кардинально-нових змін та доповнень до поточних Бюджетного та Податкового кодексів в частині укріплення фіскальної децентралізації.

Відповідно до основних положень Європейської хартії місцевого

самоврядування в Україні створено потужну систему місцевого самоуправління на базовому рівні об’єднаних територіальних громад. В рамках процесу децентралізації обласні центри та ключові міста областей продовжують відігравати провідну роль у соціально-економічному розвитку регіонів України, оскільки вони мають рівний з об’єднаними територіальними громадами правовий та соціальний статус та найбільшу концентрацію інтелектуального, фінансово-економічного та трудового потенціалу. Ефективність процесу адміністративної та фінансової децентралізації в найбільших містах кожного українського регіону значною мірою визначає його ефективність по всій Україні [170, с. 88].

Водночас як зазначають багато науковців, важливо розуміти соціально-економічний потенціал міст та умови, що його визначають. Демографічні фактори є основоположними при аналізі соціально-економічних явищ і процесів. До основних демографічних факторів належать такі показники, як чисельність населення, смертність, природний приріст, механічний приріст та очікувана тривалість життя [234, с. 40].

Сьогодні очевидно, що Україна вичерпала свій потенціал зростання населення, а внаслідок тривалої депопуляції в країні відбувається одночасно зменшення кількості населення і трансформація в суттєвому об'ємі соціально-демографічної структури. Рівень показника старіння характеризує Україну серед інших країн як одну із найстаріших (20% – населення старше 60-ти років). Якщо взяти до уваги оцінки ООН, що населення світу збільшиться на 2,5 мільярда до 2050 року, то слід розуміти, що це збільшення буде саме завдяки людям похилого віку: очікується, що населення старше 60 років збільшиться до 1 мільярда осіб [257]. Одним з найнебезпечніших наслідків такої ситуації є поступове звуження бази відтворення людських ресурсів.

Іншою проблема є проблема кваліфікації, адже невідповідність між надмірною освітою та кваліфікацією працівників гальмує соціально-

економічний розвиток міста. Наразі лише кожен шостий молодий працівник має роботу, яка відповідає його рівню освіти, а кожна четверта молода людина вважає себе недостатньо освіченою для своєї професії або надмірно освіченою, або недостатньо освіченою. Загалом 27,6% молодих працівників вважають, що вони мають надмірну освіту для своєї роботи, а 23,5% – що недостатню [233, с. 85]. Це пов'язано з тим, що більшість молодих людей в Україні зосереджені на здобутті вищої освіти. Проведений статистичний аналіз даних про відповідність кваліфікації працівників посадам, на яких вони працюють, підтверджує тезу про те, що досвід, адаптивність та ініціативність відіграють вирішальну роль у контексті реалізації соціального потенціалу працівника, що неабияк впливає на ступінь управління відповідної громади чи регіону зокрема.

У підсумку, коли темпи формування кваліфікації перевищують темпи зростання попиту, неминуче виникає надлишок висококваліфікованих працівників, що негативно впливає на процес зайнятості, що часто призводить до безробіття і затримує соціально-економічний розвиток міста. У першому випадку перенавчання людських ресурсів заважає їм повністю реалізувати свій потенціал, а в другому – використання менш продуктивної робочої сили заважає підприємствам досягти бажаного рівня продуктивності. У найближчому майбутньому міська зайнятість зазнає значної структурної трансформації, яка визначатиметься переважно технологічними факторами, а не лише соціально-демографічними чи економічними. До 2030 року вплив технологічних факторів на регіональний ринок праці значно зросте. До них належать штучний інтелект, робототехніка, автономний транспорт, сучасні матеріали, біотехнології та 3D-друк. Вплив цих факторів включатиме поступове витіснення з виробництва некваліфікованої та рутинної праці, старіння багатьох поширених професій, зростання продуктивності праці, концентрацію інноваційних факторів виробництва та перерозподіл людських ресурсів з низькопродуктивних секторів економіки до високопродуктивних секторів з більш комфортними умовами

праці. Професійно-кваліфікаційна структура попиту на робочу силу в містах змінюватиметься в бік залучення висококваліфікованих працівників з високим інтелектуальним потенціалом, що поєднують знання різних професій та розширення профілю представників синтетичних професій [253].

Важливою особливістю нової моделі зайнятості має стати те, що основні професії (наприклад, менеджери, економісти, інженери, дизайнери, вчителі, лікарі) мають поєднуватися з професіями знань. Особливий характер роботи цих фахівців полягає у перетворенні інформаційних та інтелектуальних ресурсів у впізнаванні продукти та послуги, призначені як для приватного, так і для суспільного споживання. На зміну старим традиційним професіям прийдуть нові, що вимагатимуть принципово нових компетенцій. У цьому контексті необхідно розвивати новий тип робочої сили, що характеризується гнучким мисленням, критичним та інноваційним глобальним мисленням, економічним мисленням, високою технічною та професійною культурою, вмінням до швидкого адаптування про постійних змінах, що відбуваються на ринках праці, спроможністю сприймати та відтворювати нові знання, технології та ідеї, а також навичками розв’язання складних багаторівневих проблем. Обстеження перспектив продовження впровадження реформи децентралізації, її розповсюджування на рівні регіональному та субрегіональному, створення дієвого інституту префекта, актуальним наразі ставить початок розробки «відповідних начальних програм як для новопризначених префектів (претендентів на посади, які будуть зараховані до кадрового резерву префектів), так і горизонтальних програм щодо механізмів взаємодії органів місцевого самоврядування з префектами при здійсненні останніми контрольних і наглядових функцій» [6, с. 80].

Ключовими особистими компетенціями працівників органів місцевого самоврядування мають стати ініціативність, комунікабельність, інтелектуальні здібності, готовність до ризику, вміння працювати в командному складі,

відповідальність, стресова й психологічна стійкість. В умовах інформаційної нестабільності та акселерації муніципальним лідерам необхідно вміти використовувати штучний інтелект в управлінні, керувати інформаційними потоками, саморозвиватися, адаптуватися до нових змін та працювати в невизначених ситуаціях. У цьому контексті українська система освіти потребує суттєвого оновлення стандартів освіти, програмного навчального забезпечення та застосування освітніх сучасних технологій. Такі задачі вимагають принципово іншої підтримки освіти. По-перше, сучасність акцентує потреби на кардинально новому сприянні науці, по-друге, практична підтримка повинна узгоджуватися із суспільством та економікою. Необхідно запроваджувати ініціативи, спрямовані на підвищення якості та гнучкості системи освіти шляхом забезпечення стійких відносин, заснованих на соціальному партнерстві та соціальній відповідальності, між усіма зацікавленими сторонами на ринках праці та освіти. Водночас суспільство має зрозуміти, як використати свій демографічний, соціальний та економічний потенціал для створення нових робочих місць.

Разом з тим, найближчим часом в Україні має завершитися реформа децентралізації, яка створить якісно-нову модель міжбюджетних відносин на всіх рівнях, тому нова модель значно розширить повноваження та функції органів місцевого самоврядування, а саме міських громад та сільських об’єднаних територіальних громад і в кінцевому результатів, ці одиниці постануть все більш спроможними приймати управлінські рішення, отримають досить широкі повноваження та нову бюджетну систему. Водночас реформи децентралізації в основному зосереджені на рівні місцевого самоврядування. Відсутній комплексний підхід, і в багатьох сферах змін на рівні муніципалітетів та об’єднаних територіальних громад не призвели до відповідних змін в управлінських структурах на вищих ієрархічних рівнях. Існує неузгодженість у відносинах між органами місцевого самоврядування та місцевими органами

влади, зокрема обласними та районними державними адміністраціями, які продовжують бути наділеними значними повноваженнями, а в багатьох сферах спостерігається «дублювання» повноважень, компетенції та функцій.

У липні 2020 року Верховна Рада України ухвалила постанову, яка суттєво змінила адміністративну систему в регіонах. Постанова запропонувала кардинально нову схему регіонального планування, що базується на укрупненні районів і, як наслідок, скороченні їхнього розміру більш ніж утричі. Зрозуміло, що таке укрупнення не є суто механічним процесом. Завдання полягає не лише в тому, щоб «перекроїти» адміністративну карту України, а й в тому, щоб оптимізувати функціонування цього рівня влади шляхом, з одного боку, усунення дублювання та суперечностей з місцевим самоврядуванням, а з іншого – оптимізації моделі управління щодо вищих рівнів, тобто регіонів та центральної влади.

Викликом у новій моделі є найбільш ефективний розподіл завдань, компетенцій, функцій і повноважень між новими укрупненими районами та обласними центрами, понад вісімдесят відсотків з яких є районними центрами. Ці міста є центрами державної влади на районному рівні, де голови призначаються Президентом України, а також органами місцевого самоврядування, де громади обирають своїх депутатів та міських голів. В межах однієї адміністративної одиниці існує дуже тонка межа між автономією та системою державної влади. Для міст обласного рівня, які не мають районного центру (наприклад, місто Переяслав-Хмельницький, яке увійшло до складу Бориспільського району з адміністративним центром у Борисполі), залишаються проблеми з розподілом повноважень з новим районом, оскільки їм необхідно налагодити відносини з районною владою.

Окрім того, особливе місце в контексті забезпечення оптимізації, посідають обласні центри, а також місто-столиця – Київ, який не будучи ні частиною області, ні частиною району, не стикається з тими ж проблемами

децентралізації, що й понад двісті інших міст. Для основних суб'єктів самоврядування – обласних центрів (депутатів, мерів) – проблема взаємовідносин з районом не виникає, але на рівні керівників обласних органів влади виклик полягає в тому, щоб забезпечити найбільш розумний розподіл повноважень з обласними органами влади, які представляють центр.

Тому найближчим часом необхідно буде розробити оптимальну модель розподілу повноважень по різних ланцюгах:

- Центральний державний рівень – область – новий укрупнений район – центральне місто нового укрупненого району – суб'єкти діяльності (підприємства, організації, установи);

- Центральний державний рівень – область – новий укрупнений район – ключові міста області, децентралізовані від укрупненого району – безпосередні учасники діяльності;

- Центральний державний рівень – область – обласний центр – райони в місті – безпосередні суб'єкти діяльності;

- Центральний державний рівень – місто Київ – Київська область – суб'єкт прямої дії.

Повноваження міської влади стосовно органів влади вищого рівня, включаючи центральний державний, обласний та районний рівні, наразі врегульовані законодавством України. Представництво на загальнодержавному рівні здійснюється вищим органом виконавчої влади – Кабінетом Міністрів та центральними органами виконавчої влади – міністерствами, службами та агентствами. Багато управлінських функцій, які забезпечують виключно загальнодержавні інтереси, здійснюються виключно на центральному рівні, хоча в основному вони реалізуються на рівні міст. До них належить діяльність низки правоохоронних органів із забезпечення суверенітету, конституційного ладу в країні, національної безпеки, територіальної цілісності держави, захисту прав і свобод громадян. Функції оборони та охорони правопорядку належать

виключно до компетенції центральних органів влади, а функції набору та патрулювання – передані на місцевий рівень. Основна частина національної фінансової системи, включаючи фінанси і кредит, управляється філіями національних банків, які є незалежними від муніципальної влади. Державні установи, що забезпечують реалізацію зовнішньоекономічної, цінової, податкової, інвестиційної та регуляторної політики, працюють з юридичними та фізичними особами, зареєстрованими в місті, але муніципальна влада не може координувати їхні управлінські повноваження.

Однак муніципальна влада не може координувати свої управлінські повноваження. Управління багатьма підприємствами здійснюється на державному рівні, особливо в таких секторах, як оборонна промисловість, ядерна енергетика, залізничний та авіаційний транспорт. Багато повноважень у системі міського управління було передано від центрального уряду міським органам влади. В той самий час є ряд повноважень, які формально не передані, але не можуть бути повністю використані без координації з міською владою [244].

Візьмемо, наприклад, фінансовий сектор. Місту «зверху» делеговано такі повноваження: перевіряти виконання підприємствами та організаціями, незалежно від форм власності, своїх зобов’язань щодо сплати платежів до місцевого бюджету; перевіряти відповідність цін і тарифів нормам діючого законодавства; заохочення інвестиційної діяльності на відповідній території. Іншими словами, муніципальна влада відповідає за управління та підтримку. Однак на практиці місто не тільки відіграє домінуючу роль, але й визначає та приймає обсяги бюджетних трансфертів від держави місту у вигляді субсидій та дотацій; встановлює фіксовані ціни, ставки і тарифи на товари та послуги, що мають соціальне значення або загальнодержавне макроекономічне значення, які виробляються та надаються комунальними підприємствами, а також виконує низку інших функцій. Досить великий перелік делегованих повноважень

стосується дотримання природоохоронного законодавства, захисту прав споживачів та будівельних норм.

Попри таке досить широке делегування, муніципалітети не мають чітко визначених повноважень щодо участі у встановленні найважливіших стандартів з урахуванням місцевої специфіки та умов соціально-економічного розвитку, зокрема у сфері природокористування, надання соціальних послуг та соціальної допомоги, умов проживання та стандартів повсякденного життя, будівельних норм та стандартів розвитку [123, с. 20]. Слід зазначити, що це не так. Чинним законодавством практично не визначена функціональна та управлінська участь муніципальної влади у виконанні загальнодержавних планів, прийнятих на парламентському та урядовому рівні, у виконанні галузевих планів, прийнятих на рівні відповідних органів державної влади, у реалізації великих національних проектів у сфері будівництва на території міста інфраструктурних об'єктів науково-технічного та інноваційного характеру тощо. Делеговані повноваження передбачають лише участь у прийнятті в експлуатацію закінчених будівництвом об’єктів, що, безумовно, є недостатнім для повноцінного виконання містом своїх управлінських функцій.

Виникає також багато питань щодо ефективної участі міста в інституціях, які управляють розвитком та життєдіяльністю організацій, що діють на території міста, і які безпосередньо підпорядковані центральним органам влади. У цій сфері місто бере участь у реалізації регуляторної політики держави, розглядає та погоджує плани тих установ, підприємств і організацій, що не є комунальною власністю громад на певних територіях, розглядає та погоджує плани, реалізація яких може мати негативний вплив на суспільство, населення, навколишнє природне середовище тощо, робить висновки, подає пропозиції відповідним органам влади, дотримується встановлених процедур та делегованих повноважень, серед яких погодження кандидатур для призначення на посади керівників установ, організацій й підприємств, розташованих у місті.

Подання інформації про вакансії установами, організаціями й підприємствами всіх форм власності; оголошення про потребу в працівниках підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності; прийняття рішень про створення спеціальних вакансій для таких осіб, що мають інвалідність, в установах, організаціях й підприємствах; організація професійного навчання та погодження скасування таких вакансій.

Водночас є низка повноважень, які надають місту більше прав для розв'язання соціальних проблем, зокрема щодо сприяння розвитку соціальної інфраструктури міста підприємствами, установами та організаціями, які не належать до комунальної власності міста. Реалізація цих повноважень центральними органами влади вимагає більшої координації з управлінськими структурами, що діють на муніципальному рівні [157, с. 55]. Тому реалізація національних проектів і програм вимагає координації на міському рівні з низки питань, таких як розподіл зон і залучення експертів відповідної кваліфікації. Неминучим є також використання наявних у місті фізичних ресурсів. Нарешті, спільна участь може бути ефективною, якщо місто може надати фінансову, людську, соціальну, інформаційну чи іншу підтримку [242].

Процес впровадження механізмів фінансування також вимагає взаємодії між центральним урядом та місцевими органами влади. Державний бюджет України може передавати кошти місцевим бюджетам переважно через базові дотації; субвенції на здійснення державних програм соціального захисту населення; додаткові дотації на компенсацію втрат доходів місцевих бюджетів від надання допомоги, що фінансується з державного бюджету; субвенції на виконання інвестиційних проектів; освітні субвенції; медичні субвенції.

Муніципальна влада має досить високий рівень незалежних повноважень щодо розподілу та використання цих коштів, але подекуди цей рівень повноважень обмежений, зокрема, освітні субвенції можуть бути використані лише на заробітну плату, наприклад, кошти освітньої субвенції можуть бути

використані лише на оплату праці викладацького складу. Можна відзначити, що майже для всіх видів бюджетних трансфертів механізми узгодження розподілу коштів з муніципальною владою все ще потребують розробки, особливо це стосується випадків, коли вищі органи влади на державному рівні можуть приймати рішення про координацію використання коштів без належного узгодження з муніципальною владою.

Особливо складним питанням у відносинах між центральним і регіональними рівнями є дотримання стандартів і нормативів [166, с. 70]. Особливою проблемою є створення ефективних механізмів забезпечення дотримання стандартів, розроблених на найвищому адміністративному рівні, зокрема у сфері соціальних послуг, охорони здоров'я, освіти, побутових стандартів та багатьох інших. Регіони часто не мають реальної можливості забезпечити дотримання стандартів у всіх підрозділах міста, що надають відповідні послуги. Водночас відсутня система регулювання місцевих особливостей застосування стандартів. Як наслідок, стандарти здебільшого не дотримуються, так би мовити, за замовчуванням. Крім того, на муніципальному рівні відсутнє необхідне почуття відповідальності та стимули для реального впровадження цієї політики.

На жаль, функції управління у сферах екології, санітарії, епідеміології, реагування на надзвичайні ситуації та багатьох інших поки що не реалізовані належним чином. Відповідні органи контролю неефективно перебувають у подвійній залежності – як від наглядових органів різних відомств, так і від органів, створених муніципальною владою. Можливо, необхідно серйозно розглянути можливість запровадження європейського підходу, за якого центральний уряд розробляє лише методологічну базу для такої політики, а функції нагляду та контролю повністю передаються на місцевий рівень. Досвід показує, що муніципальна влада може створити більш гнучкі форми виконання таких функцій, забезпечуючи прозорість, мінімізуючи корупцію та

забезпечуючи широку добровільну участь громадськості.

У багатьох випадках важливим аспектом адміністративної взаємодії між центральними та муніципальними органами влади є вирішення певних неузгодженостей, які можуть виникати у зв'язку з функціонуванням безпосередньо підконтрольного міста чи регіону, зокрема йдеться про вирішення суперечностей, які можуть виникнути у зв'язку з функціонуванням об'єктів прямої юрисдикції кожного міністерства в місті. Що стосується об'єктів базових галузей промисловості, таких як електростанції, металургія, хімія та інші подібні галузі, то розподіл управлінських повноважень між муніципальною владою базується на об'єктивно визначених сферах, таких як екологічні вимоги, транспортні та логістичні шляхи, розвиток людських ресурсів. Тому, як правило, між такими об'єктами та муніципальною економікою не виникає конкурентних відносин [23, с. 85].

Таким чином, основними сферами, що потребують чіткого розподілу повноважень між проміжними адміністративними рівнями та самими містами, є наступні: хто відповідає за визначення потреб у виробництві, наданні послуг та здійсненні конкретних видів діяльності?; хто відповідає за організацію процесів виробництва, надання послуг та здійснення конкретних видів діяльності на основі визначених потреб?; як визначити джерела фінансування, тобто коли місто є повністю самостійним отримувачем та розпорядником коштів, а на формування та розподіл коштів впливає державний чи районний рівень? хто і з яких питань відповідає за нагляд, моніторинг та управління виконанням функцій установ та організацій, що діють у регіоні? яким чином органи влади різних рівнів беруть участь у наданні методичної, науково-технічної та організаційної підтримки діяльності допоміжних органів міста тощо?

Стратегія реформи децентралізації полягає в тому, щоб передати більшість функцій, закріплених за обласним та районним рівнями, органам місцевого самоврядування, в тому числі містам обласного підпорядкування.

Однак поки що повноваження, які традиційно належали органам державної влади на адміністративно-територіальному рівні, регіону, а також районному рівнях, не були швидко та ефективно передані органам місцевого самоврядування. Це стосується низки сфер, таких як розвиток інституційних мереж, кадрова політика та політика оплати праці, прийняття рішень у різних сферах фінансування, контроль за діяльністю та використанням ресурсів. Відповідно до категорій повноважень, передбачених Законом України «Про місцеве самоврядування», цілий ряд повноважень, що зараз мають статус делегованих місту від району та області в умовах поглиблення децентралізації вони могли б бути віднесені до власних, наприклад: забезпечення розвитку та вдосконалення мережі закладів освіти, медицини, фізичної культури та спорту всіх форм власності; визначення та регулювання кадрових потреб цих закладів, укладання договорів на професійну підготовку та організацію навчання з метою підвищення кваліфікації працівників; питання, пов’язані з наданням допомоги громадянам по догляду за дітьми в школах-інтернатах та шкільних гуртожитках і забезпеченням харчування дітей у школі; питання хорони пам’яток історії та культури; забезпечення охорони та використання об’єктів культурної спадщини; питання пов’язана із поліпшенням житлово-побутових умов осіб з інвалідністю, ветеранів та військовослужбовців тощо [150].

Водночас існує низка повноважень, переданих муніципалітетам, хоча вони мають спільні управлінські повноваження з районною та державною владою. Що стосується таких повноважень, то краще зберегти статус-кво і дозволити адміністративним структурам здійснювати вплив району та держави в наступних випадках: сприяння працевлаштуванню випускників загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів; підготовка і затвердження програм у регіонах для поліпшення гігієнічного стану праці, безпеки на виробництві, регіональних програм зайнятості населення та заходів щодо соціального захисту різних груп громадян від безробіття; участь у

підготовці цільових регіональних програм; надання тимчасової допомоги громадянам, які постраждали внаслідок стихійного лиха; розв'язання питань, пов’язаних з компенсаціями та пільгами громадянам, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, та в інших випадках, передбачених законодавством тощо [85, с. 120].

Таким чином, перелік делегованих повноважень є дещо надмірним і не відображає повною мірою ті компетентності, які дійсно є необхідними в умовах децентралізації та забезпечення сталого розвитку регіонів і як наслідок, «надмірна децентралізація» призводить до існування двох адміністративних центрів. Внаслідок чого, при визначенні окремих повноважень, які є основоположними критеріями для формування ідей та концепцій сталого розвитку регіонів, абсолютно виправданою постає необхідність їх розподілу шляхом класифікації на такі видові групи як: повноваження у сфері регулювання державноуправлінської діяльності; повноваження у сфері розподілу; реєстраційні повноваження; повноваження у сфері надання дозвільних рішень та актів; координаційно-наглядові повноваження та власне повноваження у сфері надання послуг.

Повноваження у сфері регулювання державноуправлінської діяльності виконуються шляхом видання відповідних обов’язкових до виконання нормативно-правових актів, які гарантують, що організації та бюджетні установи діють відповідно до певних правил, які можуть встановлюватися на всіх рівнях влади, і важливо, щоб місто мало чітке розуміння своєї юрисдикції. Регуляторне законодавство може видаватися лише муніципальною владою, але одночасно виконують функцію адаптації законів, прийнятих на загальнодержавному, обласному чи районному рівні, у випадках, коли вони не мають прямої дії і потребують доопрацювання та/або роз’яснення.

Розподільчі функції стосуються розподілу конкретних ресурсів і коштів, причому, на наш погляд, пріоритетними мають бути саме ті цілі, які направлені

на розбудову сталого розвитку в Україні та задекларовані міжнародним співтовариством. Реєстраційні повноваження актів громадського стану, власності, а також окремих видів діяльності, які потребують таких юридично-значимих дій, зазвичай не виходить за межі міста, регіону, але демаркація кордонів у системі місто – район є проблематичною. Рівень компетенції при видачі спеціальних дозволів та ліцензій регулюється відповідним законом, який надає містам право делегувати частину своїх повноважень районам. З вектором надання послуг – все досить очевидно, оскільки надання послуг може здійснюватися безпосередньо органами місцевого самоврядування або організаціями, створеними такими органами місцевого самоврядування, які матимуть статус комунальної форми власності. Координаційно-наглядові повноваження здійснюються щодо діяльності всіх підприємств, організацій, установ, а в деяких випадках і громадян у виконанні планів економічного і соціального розвитку, загальноміських заходів та заходів щодо раціонального використання природних ресурсів. Виконуючи ці функції у взаємодії між собою, ці органи міського самоврядування координують діяльність інших органів з метою мобілізації їх зусиль у здійсненні соціально-економічної та культурної перебудови, що є одними із пріоритетних цілей становлення сталого розвитку регіонів.

Таким чином, чіткий розподіл повноважень у цих сферах має бути реалізований через нормотворчу діяльність органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, натомість як засвідчив аналіз діючих нормативно-правових актів, законодавчі основи їх діяльності є досить суперечливими, що потребує їх доопрацювання та внесення змін до таких законів України: «Про столицю України – місто-герой Київ», «Про місцеві державні адміністрації», «Про місцеве самоврядування», «Про військово-цивільні адміністрації», адже якість та ефективність нового законодавства визначатиме, наскільки місцева влада на міському рівні зможе ефективно

розв'язувати питання соціально-економічного розвитку своїх громад та відповідних регіонів.

Практика реформ в Україні показала, що успіх чи невдача якісних перетворень значною мірою залежить від участі та зацікавленості громадян у цих процесах і, в багатьох випадках, від підтримки населенням трансформаційних зусиль влади. Реформи децентралізації публічної влади були особливо успішними та ефективними в тих містах і громадах, де була налагоджена належна комунікація з громадськістю, а місцеві жителі мали можливість впливати на формування та прийняття управлінських рішень. З іншого боку, там, де реформи нав’язуються і впроваджуються без згоди населення і без урахування громадської думки, політика реформ страждає від непослідовності, фрагментарності та слабкого обґрунтування окремих елементів. Як наслідок, основні принципи децентралізації, незважаючи на їхні очевидні переваги та обіцянки, відкидаються громадськістю, а практичні заходи блокуються на місцях. Тому реформаторам і практикам важливо усвідомити, що без залучення представників громад цей важливий інструмент міського розвитку може бути змарнований, а прогресивні національні ідеї щодо децентралізації можуть бути відкинуті й не реалізовані [211].

У цьому контексті реалізація парадигми децентралізованого національного розвитку має супроводжуватися посиленням та популяризацією громадського активізму. Громадський активізм – це цілеспрямована діяльність, що здійснюється окремими особами в певній спільноті (місцевій громаді або за професією) на благо цієї спільноти, шляхом встановлення спільних цілей та роботи над їх досягненням. Через активну участь індивідів у житті суспільства та їхнє почуття відповідальності за соціальні наслідки своїх дій, громадський активізм призводить до виникнення та подальшої реалізації соціального капіталу, який, власне, і визначає успіх запланованих реформ.

Питання підтримки реформ децентралізації заходами з посилення

громадянської активності потребує розробки конкретних заходів та інструментів інфраструктурної підтримки участі громадськості у розвитку міст в умовах децентралізації. Важливим елементом такої допомоги можуть стати спеціально створені незалежні агенції, які будуть уповноважені надавати консультативну, матеріально-технічну, інформаційну й паливну підтримку. Йдеться про (матеріально-технічну, консультативну, паливну та інформаційну) підтримку соціально-активних організацій громадянського суспільства та окремих громадян. Із зарубіжної практики відомо, що такі організаційні структури є своєрідним креативним центром, технічно-підготовленим і належним чином обладнаним осередком для гнучкого управління, комфортного і продуктивного обміну та діяльності творчих людей (митців, винахідників, дизайнерів, науковців тощо). Створення загальних творчих та соціальних центрів поки що не є поширеним в Україні. З іншого боку, успішні практики розвитку окремих інституцій такого профілю вже склалися у великих містах різних регіонів України, активно пропагуючи зарубіжний досвід та привертаючи увагу дослідників і практиків [59, с. 202]. З цією метою одним із ресурсів Британської Ради в Україні було представлено серію інтерв'ю із засновниками креативних хабів у шести містах України. Метою цього дослідницького проекту було зрозуміти мотивацію підприємців країни до створення платформ [51]. Виявилося, що прагнення до соціальних змін у міських громадах є важливим фактором, який приваблює активних та підприємливих людей до спроб створення та розвитку таких організацій.

Соціально-економічна ситуація в Україні є унікальною, включаючи безперервну фінансово-економічну кризу, що загострилася внаслідок зовнішньої інтервенції на сході країни й відкритої збройної агресії Російської Федерації проти України, а також необхідність реагування на соціальні наслідки пандемії коронавірусу. Тому оптимізація наявних фінансових ресурсів, пошук нових джерел фінансування та використання внутрішніх ресурсів замість

запозичень із зовнішніх джерел і збільшення податкового навантаження на економіку стали першочерговими завданнями як на національному рівні, так і на рівні громад, а отже, в контексті забезпечення сталого розвитку регіонів пріоритетним для України є створення комплексно-організованих інституцій (багатопрофільних центрів), здатних реалізовувати ідеї в багатьох сферах соціально-економічного розвитку, при цьому основоположними пропонуються – освітній, соціальний, трудовий, трансформаційний та цифровий напрямки.

2.2 Соціально-економічні та фінансово-організаційні показники механізмів державного управління сталим розвитком регіонів

Розробка концептуальних та прикладних аспектів наукової проблеми формування соціально-економічних та фінансово-організаційних показників механізмів сталого розвитку регіонів обумовлена численними об'єктивними та суб'єктивними детермінантами. У вітчизняних умовах, відтворювальний підхід до сталого розвитку регіональних соціально-економічних систем становить підвищений інтерес. Це пов'язано з тим, що основною причиною, яка зумовлює нестійкий тип розвитку регіональних соціально-економічних систем в Україні, виступає розбалансованість відтворювальних механізмів, що виявляється в деформації відтворювальних пропорцій у сфері матеріального виробництва, процесах депопуляції та відсутності ефективного механізму розподілу трудових ресурсів, поглибленні міжрегіональних рівнів соціально-економічного розвитку територій.

Особливо глибокі диспропорції в системі суспільного виробництва характерні для окремих регіонів, яким властиві низька адаптивна здатність галузевої структури економіки, дисбаланс пропорцій розподілу факторів виробництва за різними галузями та сферами діяльності, невідповідність між потребами регіону у фінансових ресурсах та фактичним рівнем ресурсної

забезпеченості між потенціалом та інвестиційною активністю, аномальний рівень соціально-економічної дивергенції регіонів [146, с. 198].

В умовах суперечливості, нерівномірності розвитку численних українських регіонів у просторі та в часі процес переведення регіональних соціально-економічних систем у режим сталого розвитку вимагає відмови від уніфікації відносин із суб'єктами економічної діяльності регіону, проведення структурної політики, адекватної специфіки суспільно-економічних укладів регіонів – до індустріального режиму, що зберігається в рамках традиційної господарської діяльності, характерних для етнічних регіонів, та до індустріального, що базується на вторинному секторі економіки, а також постіндустріального, що зароджується [197, с. 186]. Необхідність забезпечення взаємодії цих укладів обумовлює значущість активізації інтеграційного ресурсу і, перш за все, таких його форм, як створення єдиного програмно-цільового простору на основі узгодження інтересів всіх суб'єктів, що входять до нього, розвиток міжрегіональних кластерів на основі інтеграції зусиль влади та бізнесу, формування міжрегіональних інститутів інвестиційно-інноваційної системи.

Еволюційний процес у регіональних системах може бути розглянутий як стійкий, оскільки йому характерні істотні коливання основних параметрів. Даються взнаки асиметрія просторової організації країни, регіональна поляризація та відсутність необхідної диверсифікації. Однією з найгостріших проблем залишається дефіцит інвестиційних ресурсів для покращення соціально-економічної інфраструктури, що зумовлює відсутність надійного «фундаменту» для сталого та гармонійного розвитку всіх економічних суб'єктів, що функціонують у регіональному просторі [134, с. 30]. Для прикладу, навіть ті регіони, що належить до найбільш ефективних і привабливих в інвестиційному відношенні, мають свої специфічні умови та фактори, що перешкоджають сталому розвитку. При цьому склад зазначених умов та факторів постійно

змінюється. За останні роки до традиційних факторів циклічної мінливості результатів діяльності агропромислового комплексу та сезонності функціонування курортно-рекреаційного комплексу додалися якісно нові фактори, зумовлені глобальними процесами: світовою фінансовою кризою; будівництвом та експлуатацією потужних трубопроводів та терміналів міжнародного значення; ліквідація наслідків пандемії COVID-19, а також державноуправлінська діяльність в умовах відкритої збройної агресії Російської Федерації проти України.

Комбінування традиційних та нових умов та факторів обумовлює формування негативного взаємопідсилювального ефекту, що виражається у суттєвому підриві розвитку регіону. Світова фінансова криза з усією очевидністю продемонструвала неможливість збереження будь-яких національно-державних чи регіональних «місць гармонії та спокою» в умовах формування та розвитку кризової ситуації в умовах глобального відновлення соціально-економічних відносин [192, с. 144].

Розширення складу умов та факторів, що перешкоджають сталому розвитку, своєю чергою, формує нові вимоги до регіональної соціально-економічної політики та насамперед щодо обґрунтування ефективної стратегії та механізмів, здатних забезпечити стабільний розвиток регіональної системи.

У сучасній науковій літературі питання соціально-економічних та фінансово-організаційних показників досліджуються багатьма зарубіжними та вітчизняними авторами шляхом дроблення даних аспектів на більш конкретні вектори, зокрема концептуальні аспекти сталого розвитку просторових систем різного рівня та способів їх організації; принципи соціально-економічної політики розвитку складних соціально-економічних систем; особливості формування та реалізації регіональної соціально-економічної політики; обґрунтування різних стратегій та інструментів розвитку регіональних систем.

Разом з тим багато суттєвих аспектів даної наукової проблематики

потребують поглибленого дослідження. До них належать обґрунтування соціальних, фінансово-економічних, організаційних важелів не просто управління розвитку регіонів, а лише ті, які направлені на забезпечення концепції сталого розвитку, тому постає очевидним, що особливого значення набувають такі питання як: уточнення функціонального змісту регіональної соціально-економічної політики стосовно концепції розвитку; адаптація стратегічного підходу до формування та реалізації регіональної соціально-економічної політики; встановлення позиції, яку має займати регіональна система; класифікація та оцінка основних факторів розвитку регіональної системи; обґрунтування ефективної стратегії та відповідного їй комплексу інструментів соціально-економічної політики сталого розвитку регіональної системи тощо.

Істотною проблемою для виживання людства стає визначення раціонального зв'язку між економічним розвитком та збереженням навколишнього природного середовища для сучасних та майбутніх поколінь людей. Стійкість має ознаки універсальності для різних системних типів – технічних чи економічних, чи біологічних, також регіональних, які полягають в наступному: здатності здійснювати зовнішню й внутрішню діяльності ефективно, не зважаючи на негативні впливи ендогенних та екзогенних різних факторів [46, с. 84].

На основі аналізу існуючих основних світових та вітчизняних методологічних підходів до трактування сталого розвитку, виділено три основні підходи, такі як ресурсний, біосферний, інтегративний, визначено необхідність комплексного розгляду системи «людина-суспільство-природа» Відповідно до основних положень загальної теорії систем, слід розглядати властивості систем з погляду «вхід», «структура» та «вихід» («поведінка»). Регіональні системи поєднують сполучені різнорівневі функціонально-структурні підсистеми (блоки), об'єднані системоутворюючими зв'язками та ціллю свого розвитку [230,

с. 92].

Основні умови стійкості регіону як соціо-еколого-економічної системи, яка досягається не в абсолютному розумінні, а як наближення до стану стійкості, що залежить від досягнення балансу інтересів усіх рівнів у разі досягнення рівноваги в динаміці з урахуванням економічної ефективності та екологічної безпеки, скорочення розриву в рівні економічного розвитку різних країн світу, баланс обмежень потреб та інтересів сьогодення та майбутнього поколінь.

Інноваційний розвиток регіону є невіднятним атрибутом економіки розвинених країн, який розглядається як зміна рівнів між галузями та всередині галузей між окремими виробництвами, а також зміни у стратегії розвитку регіонів, за яких реакція на динаміку факторів зовнішнього середовища здійснюється на основі використання науково-технічного прогресу у вигляді впроваджуваних результатів наукових розробок, що призводять до якісних змін у регіональних системах [46, с, 81].

Таким чином, сталий розвиток регіону, як системи, це закономірний і безперервний процес підтримки її цілісності, стану рухомої рівноваги та стійкості, економного використання ресурсного потенціалу та своєчасного попередження ендогенних протиріч, на основі приведення у відповідність до цілей розвитку регіональної інноваційної інфраструктури. Натомість у цей час розробка стратегій, концепцій, програм розвитку того чи іншого регіону повинна проводитися в рамках офіційно визнаної парадигми сталого розвитку, отже, початкове уявлення регіону як еколого-економічної системи – необхідно розглядати у поєднанні із соціальним блоком, на додаток, у зв'язку з активізацією інноваційних процесів як найважливішого чинника розвитку економіки регіональних систем, із додатковим блоком – інновацій.

Однак, проблеми формування соціально-економічних та фінансово-організаційних показників механізмів державного управління сталим

розвитком пов'язані з потенціалом того чи іншого регіону. Потенціал регіону – головна стратегічна змінна, управління якою за допомогою інструментів регіональної соціально-економічної політики формує комплекс необхідних умов сталого розвитку [128, с. 400].

Дотримуючись комплексного підходу до питання, що аналізується, вважаємо, що відправною точкою при формулюванні визначення «економічний потенціал регіону» є можливість регіональної соціально-економічної системи вирішувати завдання сталого соціально-економічного розвитку. Економічний потенціал сталого розвитку – це також сукупність наявних і можливих мобілізаційних ресурсів, необхідних для функціонування регіональної соціально-економічної системи.

Слід виділити дві складові потенціалу сталого розвитку регіону: ресурсну (сукупність ресурсів, що є для розвитку) та інституційні умови (інституційний потенціал). Інституційний потенціал сталого розвитку є ступенем працездатності інститутів, які забезпечують можливості стабільного функціонування регіональної соціально-економічної системи в умовах внутрішніх та зовнішніх подразників. Інституційний потенціал відображає наявність формальних та неформальних правил, організаційних структур, що визначають взаємодії між векторами регіону щодо забезпечення умов сталого розвитку регіону. Цілком природно, що окремі дослідники до матеріальної основи включають економічний потенціал шляхом ділення якого на структурні елементи, такі як: природноресурсний, виробничий, фінансовий, інноваційний, підприємницький, трудовий, демографічний, освітній, інформаційний, інфраструктурний, експортний, потенціал інтеграційних та зовнішньоекономічних зв'язків тощо.

Природноресурсний потенціал характеризує технічно-доступні для використання ресурси та рекреаційні можливості, зокрема запаси природних ресурсів, таких як нафта, газ, залізні, титаномагнетитові та мідні руди,

кольорові, шляхетні та рідкісні метали, торф, азбест, нерудні будівельні матеріали, ліси, дорогоцінне та напівдорогоцінне каміння. Дуже значущий в аспекті сталого розвитку еколого-економічний потенціал – здатність природно-екологічних систем регіону нести максимальне можливе (допустиме) антропогенне навантаження, рівень екологічного благополуччя. Дослідження використання еколого-економічного потенціалу, показало, що розв'язання проблем раціонального природокористування та екології є одним із важливих напрямів сталого розвитку, це, зокрема, такі проблеми: забезпечення чистоти джерел питного водопостачання; скорочення викидів шкідливих речовин, в атмосферу; екологічно-безпечне функціонування міського господарства; відновлення та збереження родючості ґрунтів та середозахисних функцій лісів; запобігання екологічним загрозам, пов'язаним з тривалим та інтенсивним накопиченням техногенних відходів, у тому числі токсичних.

Водночас, вплинув на соціально-економічний розвиток погодно-кліматичних умов є загрозою для людини та об'єктів економіки при виникненні небезпечних гідрометеорологічних явищ. Вирішення питань захищеності життєво-важливих інтересів особистості, суспільства та держави від впливу небезпечних природних явищ та зміни клімату, тобто забезпечення гідрометеорологічної безпеки, є необхідним фактором сталого соціально-економічного розвитку. У зв'язку з цим необхідний розвиток нормативно-правової бази з розробки та реалізації заходів, що забезпечують зниження антропогенного впливу в галузі зміни клімату шляхом: використання енергоефективних та енергозберігаючих технологій; використання відновлюваних та альтернативних джерел енергії; стимулювання природоохоронної діяльності суб'єктів господарювання; запровадження податкових, митних пільг для підприємств, які здійснюють діяльність, спрямовану на покращення екологічної ситуації, у тому числі діяльність з перероблення відходів та скорочення викидів парникових газів у атмосферне

повітря. Наголошуючи на важливості всіх складових економічного потенціалу регіону, слід особливо виділити фінансовий потенціал, адже економічна сутність фінансового потенціалу регіону визначається сукупністю таких аспектів:

1) фінансовий потенціал як здатність регіону відтворювати ресурсну базу для забезпечення виробничо-економічної діяльності, виконання соціальних завдань та забезпечення сталості регіонального розвитку;

2) фінансовий потенціал як сукупність наявних фінансових ресурсів, необхідних для підтримки стійкості економічної діяльності;

3) фінансовий потенціал як наслідок фінансово-економічних відносин на відповідній території чи регіоні.

На думку, переважної частини дослідників, основним напрямом зростання фінансового потенціалу регіонів є посилення стимулюючого впливу податкової системи на розвиток економіки за одночасного сталого виконання фіскальної функції. Реалізація зазначеного пріоритетного спрямування має здійснюватися через удосконалення податкової політики з метою:

– створення нових виробництв, розвитку бізнесу з високою доданою вартістю, розвитку малого підприємництва насамперед у високотехнологічних секторах економіки;

– оновлення та технічного переозброєння основних фондів в економіці;

– фінансування з боку роботодавців освіти, охорони здоров'я та пенсійного забезпечення своїх працівників;

– проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, практичного впровадження їх результатів;

– розвиток фінансової інфраструктури та підвищення економічної активності населення.

Потрібно збільшення державних витрат на усунення інфраструктурних та

інституційних обмежень та створення умов для сприятливого інноваційного економічного розвитку, в усіх регіонах – підвищення рівня якості життя суспільства. Ключову роль цьому напрямі грає зміна структури витрат бюджетної системи, оскільки ситуація, що склалася нині у системі фактичних пріоритетів витрат не зовсім відповідає вирішенню завдань інноваційного соціально-орієнтованого розвитку. Внаслідок цих заходів розвиток територій посилить їх інтеграцію в єдину соціально-економічну систему країни [57, с. 251-252].

Таким чином, економічний потенціал в контексті сталого розвитку регіону це не проста сукупність певних складових, а й набір взаємозв'язків, взаємодій, що забезпечують цілісність та збалансованість функціонування та розвитку економіки регіону. Величина економічного потенціалу регіону, орієнтованого на сталий розвиток, перевищує суму його компонентів у зв'язку з синергетичним ефектом, що виникає в результаті взаємодії його елементів. Ефективна регіональна соціально-економічна політика, що забезпечує розвиток території насамперед ґрунтується на можливостях економіки регіону, зумовлених природноресурсним, виробничим, людським, фінансовим потенціалами, але за відсутності належної управлінської політики направленої на збереження та раціональне використання потенціалу, цілком очевидно, що формування сталого розвитку буде неможливим. Перетворення в економічній та соціальній сферах, у тому числі пов'язані з проблемами стійкості регіонального розвитку, потребують інституційного забезпечення, недостатність якого є однією з найголовніших причин гальмування процесів розвитку мезорівня.

З огляду на специфіку соціально-економічних та фінансово-організаційних показників, заслуговують на увагу й інші структурні елементи та вектори, які прямо та опосередковано впливають на процес забезпечення державного управління сталим розвитком регіонів, зокрема їх конкурентоспроможність. Процеси глобалізації, що активізувалися на межі

століть, посилюють конкуренцію як між державами, так і між регіонами всередині країни. Конкурентоспроможність стає базовою умовою стійкості функціонування соціально-економічних систем, у тому числі й регіональних, оскільки формування та розвиток конкурентних переваг сприяє прискореному економічному зростанню, підвищенню добробуту населення, більш ефективному та раціональному використанню ресурсного потенціалу території.

Досягти високих стандартів стійкого регіонального розвитку можна двома шляхами: на основі зовнішньої підтримки та перерозподілу коштів централізованих джерел між територіями та на основі мобілізації внутрішніх ресурсів. Головним фактором активізації та мобілізації додаткових внутрішніх сил, ресурсів, волі, інтелекту задля досягнення певних цілей є конкуренція.

Для нашої держави дані проблеми набули найбільш гострої актуальності лише наприкінці XX століття у зв'язку з переходом до ринкових відносин. Однак розвитку вільної конкурентної змагальності регіонів та на цій основі зміцненню країни, як справедливо зазначають автори перешкоджають елементи ментальності керівників, заснованої на вірі у всесилля централізованої допомоги та підтримки на противагу місцевій ініціативі. У результаті конкурентоспроможність регіонів залишається низькою, особливо в порівнянні з європейськими та іншими потенційними місцями розміщення капіталу [21, с. 163].

Разом з тим представники влади та бізнесу все частіше відзначають наявність конкурентної боротьби між територіями, інтересами й спекулюють її параметрами та оцінками, звертаються до питань формування тих чи інших конкурентних переваг. Підвищений інтерес до проблем міжрегіональної конкуренції обумовлений насамперед тією обставиною, що регіони та муніципалітети, поступово стаючи самостійними економічними суб'єктами національної економіки, розробляють і реалізують стратегії свого розвитку, масштабніше включаються до міжнародних економічних проектів, тим самим

реалізуючи окремі компетенції децентралізованого управління.

В умовах зростаючої конкуренції все гостріше постає питання про сутність міжрегіональної конкуренції, про оцінку конкурентоспроможності регіональної економіки та пошук механізмів її підвищення, адже ці аспекти відіграють надзвичайно важливу роль у процесі впровадження засад та інститутів сталого розвитку у сфері соціально-економічних та фінансових показників. Актуальність поставлених питань передусім вимагає розгляду теоретичних аспектів та методичного інструментарію оцінки конкурентоспроможності регіонів.

Загальновідомо, що вихідним пунктом розгляду теоретико-методологічних засад конкурентоспроможності регіонів є «конкуренція», під якою в науці розуміється суперництво кількох суб'єктів у досягненні подібної мети, але щодо характеристики держав та регіонів цей термін почав застосовуватися наприкінці XX століття. Розглядаючи сутність конкуренції між регіонами, дослідники вважають, що вона є наслідком конкуренції фірм, яка пов'язана зі здатністю промисловості регіону запроваджувати нововведення та модернізуватись. Відмінності в регіональних цінностях, культурі, структурі економіки, в існуючих організаціях та історичному розвитку, роблять внесок у досягнення успішної конкурентоспроможності того чи іншого регіону. Саме на регіональному, а не на наднаціональному чи національному рівні створюються конкурентні переваги.

Розглядаючи територіальну конкуренцію, з одного боку, існує конкуренція між певними видами діяльності чи ринками, що діють на території регіонів (локалізаційна економіка), а з іншого – конкуренція між характеристиками регіонів та їх соціальним капіталом, наприклад, інфраструктурою, кваліфікованими кадрами, державною політикою [33, с. 144].

Найбільш повно міжрегіональна конкуренція представлена в економічній теорії федералізму (так званої «нової теорії федералізму»). У роботах

присвяченій цій сфері, конкуренція між регіонами розглядається як конкуренція між владою регіонів за мобільні фактори виробництва – праця, капітал, інвестиції – за допомогою податкової політики або розвитку інфраструктури регіону. Влада виступає як економічні агенти, які ведуть себе раціонально і максимізують корисність від прийнятих ними рішень, можливість чого забезпечується федералістським устроєм держави. Міжрегіональна конкуренція, з одного боку, – спосіб обмеження свавілля влади, з другого – механізм політичного захисту ринкових відносин. У рамках цього напряму аналізується і конкуренція між владою регіонів різних рівнів. Влада регіонів, конкуруючи за залучення мобільних економічних ресурсів, здійснює більш ефективне використання громадських фінансів та створює сприятливе середовище для бізнесу та населення.

Отже, узагальнюючи сказане вище, зазначимо, що в міжрегіональній конкуренції її суб'єктами виступають регіони (муніципалітети). Метою їхнього суперництва є ресурси: люди, фінанси, інформація, необхідні для забезпечення сталого регіонального розвитку та вирішення на цій основі соціально-економічних завдань. Такими ресурсами володіють фізичні та юридичні особи, тобто люди, підприємства та організації всіх форм власності, установи. Це підтверджується дослідженнями вчених, які наголошують, що регіони, які відстають у розвитку, конкурують у питаннях залучення населення, бізнесу та ресурсів [55, с. 11]. Для того, щоб отримати ці ресурси, регіон виступає в ролі продавця, пропонуючи специфічний товар: геополітичне становище, соціальну та економічну інфраструктуру, соціально-економічний потенціал. Особливий акцент слід зробити на «цільових групах» – потенційних користувачах специфічного товару, який мають у своєму розпорядженні регіони. Вважаємо, що їх умовно можна об'єднати у дві групи. До першої з них належать люди – жителі регіону, студенти, мігранти, туристи та ділові відвідувачі, військовослужбовці тощо. Другу групу становлять великі, середні, малі

підприємства-товаровиробники, торгові, складські, будівельні та транспортні підприємства та організації, представництва державних, громадських та міжнародних організацій та установ, освітні, наукові, медичні та військові організації тощо. Предметом суперництва регіонів виступають ресурси, якими володіють «цільові групи».

Проведене дослідження термінологічного апарату дозволяє стверджувати, що в основу поняття міжрегіональної конкуренції можна покласти визначення конкуренції територій як змагання між регіонами та містами у прагненні залучити різні цільові групи «споживачів» місцевих ресурсів та умов життєдіяльності. Однак, на наш погляд, це визначення необхідно доповнити, вказавши цілі суперництва регіонів. З урахуванням вищевикладеного під міжрегіональною конкуренцією слід розуміти змагання між регіонами та містами у їхньому прагненні залучити різні цільові групи «споживачів» місцевих ресурсів та умов життєдіяльності з метою одержання ресурсів, необхідних для забезпечення стійкості розвитку та вирішення на цій основі соціально-економічних завдань [22, с. 183].

Досліджуючи процес міжрегіональної конкуренції, автори виділяють такі основні напрями, за якими та в рамках яких регіони можуть конкурувати між собою. Перш за все мова йде, про: збереження та залучення населення, особливо працездатного віку; розміщення та збереження підприємств, залучення нових фірм, що особливо формують наукомісткі сучасні кластери, що мають стійкий збут своєї продукції, що працюють на принципах доброзичливого ставлення до навколишнього середовища; залучення нових інвестицій у розвиток діючих чи створення нових підприємств, у комунальну інфраструктуру, у житло та соціальний комплекс; здійснення та розвиток транспортно-транзитних функцій; посилення торгової спеціалізації регіону; розвиток системи професійної освіти та охорони здоров'я як ключових галузей спеціалізації, особливо освітніх, медичних центрів; залучення та розвиток

інформаційних центрів, засобів масової інформації, кіно- та телестудій тощо; залучення туристичних потоків всіх типів; проведення у регіоні великих культурних, політичних, наукових, спортивних та інших заходів, що посилює позитивний імідж регіону, його міст; приріст регіонального культурного та історичного потенціалу, що підвищує привабливість регіону; розміщення в регіоні адміністративних та громадських установ, органів, фондів державного, міжнародного значення тощо [173, с. 45].

Узагальнення сфер конкуренції регіонів за рівнем їх інтенсивності дозволяє зробити висновок про те, що конкуренція посилюватиметься і надалі. У ході дослідження теоретичних підходів до розвитку територіальної конкуренції постає очевидним, що її значення полягає у таких аспектах як: по-перше, конкуренція змушує провести самоаналіз стану регіону, його взаємозв'язків та взаємовідносин із існуючими або можливими партнерами та конкурентами; по-друге, дозволяє точніше визначити цільові групи «споживачів», за які регіон може конкурувати. Такий самоаналіз та стратегічний вибір профільності регіону є запорукою майбутнього успіху у розвитку факторів конкурентоспроможності та залученні чи збереженні «споживачів». По-третє, оцінка конкурентоспроможності регіонів може бути важливим елементом моніторингу реалізації стратегії та поетапного позиціювання території у зовнішнє середовище. По-четверте, посилення конкурентних відносин між окремими областями, районами об'єктивно підвищує загальний конкурентоспроможний потенціал країни та сприяє вирівнюванню рівнів розвитку регіонів. Але для цього з боку уряду та місцевої влади необхідні дії щодо створення умов для вільної та рівної конкуренції для всіх суб'єктів територіальної організації.

Зазначимо також, що конкуренція між регіонами включає у собі змагання між їхньою політичною, законодавчою, економічною, соціальною, екологічною та культурною системами, стратегіями та успіхами територій. При цьому

різнопланові інтереси цільових груп у поєднанні з особливостями конкретних регіонів зумовлюють багатогранність і особливу складність визначення та оцінки конкурентоспроможності, а також шляхів її підвищення.

На наш погляд, визначаючи конкурентоспроможність регіону, слід виходити з поняття «конкурентоспроможність об'єкта», під яким розуміється володіння набором (вектором) властивостей, що створюють переваги в економічному змаганні на конкурентних ринках. Область або сферу, в якій ведеться змагання (конкуренція), можна назвати конкурентним полем. Тож для залучення більшої частки ринку необхідний більш високий рівень конкурентоспроможності об'єкта.

Комплексний аналіз засвідчив, що підходи до визначення конкурентоспроможності регіону дуже різні, що свідчить про багатогранність цієї наукової категорії. Разом з тим, по суті всі вони характеризують здатність регіону витримувати конкуренцію із боку інших регіонів. Заведено вважати, що конкурентоспроможність регіону обумовлена, в першу чергу його географічним положенням і наявністю ресурсів. Інші ж регіональні переваги в тій чи іншій сфері є похідними від конкурентоспроможності державного (зокрема муніципального) управління та бізнесу. Факт наявності у регіонів певних переваг не потребує доказів. Однак залишається невирішеним питання по предметному змісті конкурентних переваг регіону, які не можна зводити тільки до вигідного розташування та наявності природних ресурсів або корисних копалин. Досліджуючи проблему конкурентоспроможності економіки країни, важливо мати на увазі, що національне процвітання не виростає з природних ресурсів, що є у робочої сили, процентних ставок чи купівельної сили національної валюти...», конкурентоспроможність залежить від здатності промисловості вводити нововведення та модернізуватися. Крім того, на конкурентоспроможність територій впливає не тільки процес глобалізації, але й багато інших процесів, характерних для сучасного світу: науково-технічний

прогрес, інформатизація, зростання екологічних стандартів життя, посилення мобільності людей та капіталу [169, с. 115].

Щоб забезпечити конкурентоспроможність, важливо знати, які фактори сприяють її підвищенню. Досить поширеною є думка згідно з якою конкурентоспроможність регіону можна сформулювати, спираючись на концепцію конкурентоспроможності країни, запропоновану М. Портером, де чинниками конкурентоспроможності регіону виступають: питання виробництва; умови попиту; провідні галузі; стратегія розвитку [243, с. 710].

Інші автори виділяють групи факторів конкурентоспроможності регіонів залежно від «цільової групи»: це населення, підприємства, малий бізнес, інвестори та туристи, тоді як решта доповнюють, що конкурентоспроможність регіону обумовлена ще й економічними, соціальними, політичними та іншими факторами, що впливають на регіон і окремих товаровиробників на внутрішньому та зовнішньому ринках [160, с. 802].

Ряд дослідників вважають, що всі фактори можна поділити на дві групи: фактори, на які суб'єкти можуть впливати (наприклад, інвестиції в основний капітал), та фактори, вплив яких відбувається незалежно від суб'єктів господарювання (наприклад, географічне положення, природноресурсний потенціал тощо). Тому конкурентоспроможність економіки регіону залежить не тільки від його економічного потенціалу, а й від стану економічної системи загалом.

Різні погляди на поняття та фактори конкурентоспроможності регіону, що мають місце в науковій літературі, є свідченням того, що і методичний інструментарій оцінки конкурентоспроможності регіональної економіки перебуває в стадії розробки. При оцінці конкурентоспроможності, слід розрізняти досліджувані об'єкти. Для оцінки міждержавної, міжгалузевої, галузевої та кластерної конкурентоспроможності слід оцінювати економічний, інвестиційний, інноваційно-технологічний, інфраструктурний, ресурсний,

кадровий та управлінський потенціал, а також взаємодію із зовнішніми та внутрішніми ринками.

Виходячи з характеристик, які необхідно враховувати при формуванні ієрархічної системи індикаторів на різних рівнях і варто створювати перелік індикаторів і оцінювати рівень конкурентоспроможності регіональної економіки. На нашу думку, найбільше цим вимогам відповідає перелік показників оцінки конкурентоспроможності регіону, за допомогою яких можна оцінити як поточну, так і стратегічну конкурентоспроможність, яка розраховується з урахуванням чотирьох груп чинників. Перша група факторів характеризує стан економіки. На її основі формується індекс поточної конкурентоспроможності регіону. Друга група факторів – індекс розвиненості інфраструктури та комунікаційних систем – розкриває умови виходу суб'єктів господарювання регіонів на зовнішні ринки та можливість швидкого інформаційного обміну. Третя група факторів – індекс інноваційності – показує здатність регіону до інновацій. Четверта група формує індекс зовнішньої діяльності та характеризує участь регіону у зовнішній торгівлі та його привабливість для іноземних інвесторів. Процес розвитку конкуренції регіонів несе як позитивні, так і негативні наслідки, сприяючи посиленню одних регіонів та послабленню інших. Опанування механізмів конкурентної боротьби стає об'єктивно необхідним і може стати каталізатором активізації внутрішніх потенціалів регіону та додатковим фактором забезпечення сталого регіонального розвитку.

Оцінка рівня конкурентоспроможності регіону є важливою інформаційною базою для регіональної влади, яка покликана постійно й активно діяти в напрямку забезпечення, підтримки та нарощування конкурентних переваг території. Узагальнення світового та вітчизняного досвіду впливу органів влади на конкурентоспроможність дозволяє стверджувати, що основними методами є:

1) законодавчі – на державних органах влади лежить відповідальність за створення законів і правил, що регулюють конкуренцію та економічну діяльність, а також контроль за їх виконанням в контексті впровадження сталого розвитку регіонів;

2) планові – полягають у регулюванні регіональними органами влади процесу конкурентоспроможності шляхом розробки стратегії соціально-економічного розвитку регіону, регіональних цільових програм та проектів, а також контролю за їх реалізацією;

3) економічні – сукупність способів впливу шляхом створення регіональними органами влади економічних умов, що спонукають всіх економічних агентів діяти в потрібному напрямку та добиватися вирішення поставлених перед ними завдань. Серед економічних засобів регулювання конкурентоспроможності виділяють: надання податкових пільг; фінансування за рахунок коштів відповідного бюджету; забезпечення державним замовленням; відшкодування витрат на страхування; фінансування підготовки та підвищення кваліфікації кадрів та ін.

4) організаційно-управлінські – формування налагодженого організаційного забезпечення, включаючи створення необхідних організаційних структур, що забезпечують дії з ініціації, розвитку та контролю за досягненням поставлених цілей політики, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності регіону.

Найважливішим механізмом підвищення конкурентоспроможності регіону слід вважати вдосконалення регіонального управління, перехід до стратегічно-орієнтованого управління, націленого на формування та підтримку конкурентних переваг. У цьому контексті оцінка конкурентоспроможності регіону є основою розробки перспективних планів розвитку. Водночас необхідно враховувати, що конкурентна перевага регіону забезпечується: більш ефективним використанням факторів виробництва – природних ресурсів,

кваліфікованої робочої сили, сприятливих умов випуску продукції; активним інвестуванням в освіту, технології; створенням нових видів продукції та виробничих процесів, удосконаленням управління, іншими інноваціями тощо.

Зростанню конкурентоспроможності регіону також сприяють перехід на інноваційний шлях розвитку; сприяння розвитку кластерів; інформатизація та впровадження принципів електронного управління на регіональному рівні; активне позиціювання регіону, а також територіальний маркетинг, який є ефективним методом підтримки місцевого економічного розвитку та залучення інвестицій, необхідною умовою динамічного та сталого розвитку території, засобом суттєвого посилення соціальної орієнтації управління.

Узагальнюючи вищесказане, можна зробити такі висновки. По-перше, сучасний етап розвитку характеризується посиленням конкуренції, у тому числі між регіонами. Предметом суперництва регіонів виступають ресурси, необхідні для сталого розвитку та вирішення завдань соціально-економічного розвитку. По-друге, конкурентоспроможність регіону розуміється як володіння набором властивостей, що створюють переваги у змаганні з іншими регіонами. По-третє, на конкурентоспроможність економіки регіону діє, зазвичай, група чинників, тому при виборі методики оцінки конкурентоспроможності слід виходити з принципу комплексності, що вимагає оцінки всіх видів потенціалів, якими володіє регіон. По-четверте, економіка може бути конкурентоспроможною за різних поєднань факторів конкурентоспроможності. В економічній боротьбі слід враховувати набір конкурентних переваг, властивих території. По-п'яте, вихід економіки регіону на рівень конкурентоспроможності не гарантує його збереження. Потрібна постійна активна робота з підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки та використання з цією метою відповідних механізмів, серед яких найбільше визнання отримали стратегічно-орієнтоване управління та розвиток виробничих кластерів, адже саме всі перераховані аспекти у своїй сукупності можуть постати ключовими

елементами інституціонально-функціональних засад механізмів державного управління сталого розвитку.

2.3 Людський капітал як критерій ефективності функціонування механізмів державного управління сталим розвитком регіонів

У стратегії сталого розвитку регіону кожна людина розглядається як головний пріоритет, і як важливий чинник регіональної соціально-економічної політики, і як її активний актор. На глибоке переконання переважної більшості вчених, основний ресурс сталого розвитку регіону – це людський потенціал [227, с. 112]. Під людським потенціалом розуміється здатність, можливість і потреба людей працювати, розвиватися та передавати свої знання та досвід в умовах економічної політики інноваційного розвитку [48]. При розробці стратегії сталого розвитку регіону дуже актуально наголошувати на формуванні, раціональному використанні, розвитку та збереженні людського потенціалу. У цьому необхідно враховувати, що регіональний людський потенціал формується на таких рівнях як: особистісний рівень, муніципальний рівень та регіональний.

Головним ресурсом і джерелом створення нових технологій є людський капітал, що детермінує його як найважливіший фактор реалізації концепції сталого розвитку. Поняття «людський капітал» міцно увійшло в науковий обіг початку 60-х гг. XX ст. та пов'язано з іменами нобелівських лауреатів Т. Шульца, Г. Беккера та засновника сучасної економіки праці Д. Мінцера. Їхня теорія систематизувала теоретичні підходи попередників та обґрунтувала необхідність капіталовкладень у людський фактор з позицій мікроекономічного аналізу [222, с. 143].

У сучасній економічній теорії поняття «людський капітал» є суворо науковим, «цілком підпадає під стандартне визначення капіталу, вироблене

економічною наукою» [68, с. 237]. В узагальненому вигляді «під людським капіталом заведено розуміти запас знань, навичок та здібностей, які є у кожної людини і які можуть скористатися нею або у виробничих або споживчих цілях. Він – людський, тому що втілений в особистості людини, він – капітал, тому що є джерелом чи майбутніх доходів, чи майбутніх задоволень, чи того та іншого разом [200, с. 55].

Людський капітал можна розглядати також як сукупні інвестиції у такі сфери, як освіта, здоров'я, навчання в процесі виробництва, міграцію, яка збільшує продуктивність індивідуума як ринку праці, і у позаринкової діяльності. Стійкий розвиток, у першу чергу, має на меті зростання природного капіталу й виробничого, але, не менш важливим є розвиток соціального та людського капіталу. В 90-ті роки дослідження, що проводились Світовим банком, показали: максимальну віддачу серед бідних держав приносить інвестування жіночої освіти, збільшуючи у країнах людський капітал. Також показовою є тенденція: при збільшенні періоду навчання у жінок і дівчат – зменшуються показники дитячої захворюваності. Отже, якщо освічені жінки будуть самостійно заробляти, то суспільству це піде тільки на користь. Таким способом жінки зможуть підвищити свої доходи, врегульовувати розміри своєї сім'ї, її харчування та здоров'я [41, с. 283].

Початком розгляду людського капіталу як фактору прискорення науково-технічного процесу послужила група теорій ендогенного зростання. Так, у моделі Р. Нельсона поширення інновацій обумовлено підвищенням рівня накопиченого людського капіталу, однак це стосується лише країн, що наздоганяють технологічних лідерів. Ця ідея набула розвитку в теорії виробничої функції П. Ромера, який теоретично обґрунтував необхідність вкладень у сукупний людський капітал як ресурс технологічних змін підвищення темпів зростання економіки.

На сучасному етапі розвитку науки в роботах багатьох вчених людський

капітал розглядається як головний фактор інноваційного розвитку, доведено необхідність нарощування його обсягів та масштабів. Однак важливими є теоретичні розробки, в яких акцентується увага на оцінці ефективності використання людського капіталу. Найчастіше у науковій літературі автори фокусуються на вимірі віддачі інвестиції в людський капітал. Останнім часом з'являються роботи щодо оцінки ефективності використання людського капіталу на регіональному рівні, які рясніють висновками, що ефективність використання людського капіталу не є гомогенною і залежить від економіко-географічних особливостей територій, що розглядаються (враховується просторовий аспект) [251, с. 200].

Дж. К. Атіла Хагес у своєму дослідженні зазначає, що багато авторів розглядають людський капітал як найважливіший фактор зростання добробуту в майбутньому, і вважають, що накопичення людського капіталу має довгострокові позитивні наслідки. Приватні рішення про інвестиції в людський капітал та їхню віддачу є дзеркальним відображенням набагато ширшої проблеми забезпечення сталого розвитку. Як суспільство має співвідносити наслідки сьогоднішнього розвитку з потенційними витратами на нього завтра, так і індивіди повинні співвідносити віддачу від інвестицій у людський капітал сьогодні з доходами від нього в майбутньому [200, с. 391].

Діалектика розвитку людського капіталу в умовах сучасної інноваційної економіки така, що необхідно розглядати його як найважливіший фактор реалізації концепції сталого розвитку, з одного боку, а з іншого, з'ясувати умови та показники сталого розвитку самого людського капіталу як структурного елемента капіталу стійкості [37, с. 749]. Накопичення людського капіталу як фактору сталого розвитку є основною умовою піднесення технічного прогресу, зниження дефіциту в економіці, а також передумовою найоптимальнішої трансформації ресурсів природи у виробничий капітал [254, с. 396]. З точки зору «стійкості» важливим стають міграційні процеси людського капіталу. Бо,

негативним фактором економічного сталого розвитку може бути відтік саме високоосвічених професійних кадрів [220].

Дослідження стійкості людського капіталу передбачає виявлення взаємозв'язків з іншими видами капіталів, такими як природний та економічний [206, с. 92]. Існують складні двосторонні зв'язки між природним капіталом, що визначається як природні ресурси та світова екосистема, і людським капіталом, що формується в системі освіти та охорони здоров'я. Розглянемо деякі позитивні та негативні впливи людського капіталу на природний капітал:

– населення з високим рівнем знань та навичок може також розширити спектр видів природного капіталу шляхом пошуку додаткових ресурсів, більш ефективного використання наявної ресурсної бази з новими технологіями, а також розробки замінників дефіцитних ресурсів;

– населення з високим рівнем знань та навичок має можливість різного напрацювання технологій для розв'язування екологічних проблем, що загрожують екосистемам світу;

– побічно, накопичення людського капіталу збільшує національний дохід, який надає ресурси для вирішення екологічних проблем, у багатьох випадках навіть за нинішніх технологій;

– населення, особливо якщо воно зростає у розмірах, споживатиме більше невідновлюваних природних ресурсів, що призведе до виснаження існуючих запасів. Також можливе посилення тиску на навколишнє середовище, внаслідок забруднення повітря, води та землі та шляхом знищення видів рослин та тварин.

Природний капітал є неодмінною умовою для відтворення людського капіталу. Так, наприклад, природні ресурси необхідні для життєзабезпечення та житла населення, а екосистеми мають важливе значення для збереження життя на планеті та, отже, важливе значення для здоров'я людини. Основні показники людського капіталу: охорона здоров'я та освіта – добре ілюструють зв'язок між природним та людським капіталом. Наприклад, накопичення освітнього

капіталу в галузі сонячної енергії може зробити це джерело енергії більш економічно-ефективним та зменшити використання викопного палива, що сприяє скороченню викидів CO_2 і, отже, зниження ризиків глобального потепління.

Між людським капіталом та економічним капіталом, що визначається як фізичні активи (машини та обладнання, споруди, житло, споживчі товари тривалого користування), також існує тісна взаємозалежність. Розглянемо вплив людського капіталу на фізичний капітал:

– населення з високим рівнем знань та навичок має можливість розробляти технології для підвищення якості товарів капіталу;

– накопичення людського капіталу збільшує національний дохід, що збільшує попит на інвестиційні товари;

– фізичний капітал має дуже позитивний ефект на людський капітал у сферах освіти та охорони здоров'я;

– нові технології, наприклад, втілені в товарах медичного призначення – нового медичного обладнання (наприклад, магнітно-резонансна томографія) може покращити стан здоров'я та підвищити тривалість життя;

– освіта та навчання відбувається не у вакуумі, а потребує будівлі та обладнання, які також є частиною фізичного капіталу.

Таким чином, охорона здоров'я та освіта, як показники людського капіталу, наочно ілюструють зв'язок між економічним та людським капіталами. Наприклад, накопичення освітнього капіталу в галузі комп'ютерних наук може сприяти виробленню більшого обсягу економічного капіталу, оскільки комп'ютери стали більш потужними та сприяють зростанню продуктивності.

Збалансований ринок праці, ефективні механізми стимулювання населення до здобуття освіти, затребуваної економікою країни, матимуть істотне значення для забезпечення сталого розвитку економіки в контексті переходу до інноваційного соціально орієнтованого розвитку.

Загалом, можна підсумувати, що найважливішими для стійкого розвитку людського капіталу є фактори, які ефективно забезпечують його використання, передусім: визнання в соціально-економічному розвитку визначальної ролі людського капіталу; стійкий соціально-економічний розвиток у країні, регіонах, враховуючи циклічність економічних та соціальних процесів розвитку; забезпечення рівного доступу кожному громадянину до освіти, медицини, спорту, культури, духовних національних та світових цінностей; узгодження політики держави у розвитку людського капіталу з іншим економічним та соціальним розвитком в країні; вдосконалення інституційного осередку для системного розвитку індивіда та формування інноваційних ознак людського капіталу; пом'якшення наслідків переходу у сфері державної соціальної політики від крайнього патерналізму до крайнього індивідуалізму, підвищення показників рівня та якості життя населення; забезпечення екологічної безпеки, покращення санітарного стану місць проживання людини тощо.

У контексті сталого розвитку виникає потреба в оцінці ефективності використання людського капіталу з урахуванням результату його функціонування, тобто створення нових технологій, актуального теоретичного знання, що сприяє переходу на нову цивілізаційну модель розвитку.

Досягнення цілей сталого розвитку та цілей, заявлених у національних проектах, багато в чому залежить від використання потенціалу науки, технологій та інновацій – драйверів сталого розвитку цивілізації. Однак цей потенціал, зокрема людський капітал як творець інновацій і технологій, використовується не повною мірою. Однак результати сучасних досліджень свідчать і про високий рівень диференціації регіонів за рівнем їх інноваційного розвитку у сфері забезпечення людських ресурсів, що багато в чому означає і різний ступінь їхньої готовності до переходу на модель сталого розвитку. Разом з тим, деякі регіони займають високі позиції за показниками, що характеризують рівень розвитку людського капіталу – головного фактору

інноваційного розвитку, демонструючи низьку результативність інноваційної діяльності.

Зіставлення рівня соціально-економічного розвитку регіону та індексу ефективності використання людського капіталу побічно підтверджує, що для регіонів з високим і вищим за середній рівень соціально-економічного розвитку характерний середній, нижчий за середній і низький рівень ефективності використання людського капіталу. По-друге, привертають увагу регіони з низьким і нижчим середнім рівнем розвитку, але при цьому високим і вищим за середній рівень використання людського капіталу і подальший розвиток цих регіонів вимагатиме нарощування людського капіталу.

Відтак, за даних умов, цілком очевидно, що світова спільнота перебуває на шляху переходу до нової безпечної цивілізаційної парадигми розвитку XXI ст. [107, с. 422]. Рух України траєкторією сталого розвитку також є стратегічною метою. При цьому все частіше на дискусійних майданчиках цей шлях пов'язують з інноваційними перетвореннями, надаючи найвищого пріоритету розвитку науки та освіти як основі переходу людства в «епоху ноосфери» [44, с. 34]. Зумовлено це усвідомленням значною мірою вичерпання можливості екстенсивного зростання, заснованого на експорті вуглеводнів та необхідністю створення виробництв із високою доданою вартістю, а також переходом на нові сучасні моделі економічного розвитку («зелена» економіка, економіка «замкнутого циклу»), зокрема і регіональному рівні. Натомість сталий розвиток регіонів, досягнення позначених у ньому цілей та засад може бути утруднено через неефективне використання накопиченого запасу людського капіталу. Саме тому, за даних умов, важливим завданням є розробка регіональними органами державної влади механізмів продуктивного використання людського капіталу При цьому в одних випадках, де є резерви накопиченого обсягу людського капіталу, регіональна політика має бути спрямована на підвищення результату функціонування людського капіталу,

тобто стимулювання винахідницької активності населення; в інших, де резерви людського капіталу практично вичерпані, стратегічно важливим напрямом соціально-економічної політики регіонів має стати розвиток людського капіталу та підвищення його якості. Реальним механізмом ефективного використання людського капіталу можуть стати створювані нині науково-освітні центри світового рівня. Однак далеко не всі регіони можуть брати участь у проекті створення таких центрів, отже, необхідна розробка власних, які будуть враховувати специфіку розвитку того чи іншого регіону [60, с. 398].

В аспекті використання людського потенціалу регіону велике значення для розробки стратегії сталого розвитку мають такі особливості: переважання індивідуалізованих знань та здібностей, а не лише професійних навичок; сервісизація економіки дозволяє збільшити вільний час індивіда, що, своєю чергою, сприяє збільшенню індивідуального людського капіталу; різко зростає як роль управлінського апарату, та і його чисельність. Неминуче збільшення кількості осіб, зайнятих в управлінні, – це явище об'єктивне, зумовлене безперервним ускладненням виробництва та реалізації інноваційної продукції. Тим часом дослідження показують наявність гострих диспропорцій, що виражаються в масштабній соціально-економічній нерівності регіонів, галузей вітчизняної економіки, доходів населення та їх джерел, а також споживання [238, с. 62].

Соціальна політика, орієнтована на сталий розвиток, в умовах глобалізації та економіки інновацій повинна забезпечувати необхідність першочергового розвитку науки та освіти та пріоритетного здійснення інвестицій у ці сфери. Крім того, пріоритетним є фінансування сфер, пов'язаних із забезпеченням фізичного та духовного здоров'я людини. Також соціальна політика має забезпечувати вирішення таких завдань, як зростання людського потенціалу, створення умов для повноцінного, продуктивного життя людини, формування середнього класу. Як показує практика країн і регіонів, що успішно

розвиваються, задоволеність соціальних очікувань всіх груп населення сприяє стійкому соціально-економічному розвитку, забезпечуючи соціальну стабільність, творчу мотивацію у суспільстві.

Підкреслимо, що становлення економіки сталого розвитку передбачає консолідацію інтересів акторів регіону та трансформацію їх поведінки у соціально-відповідальну. Стратегія формування соціально-спрямованої моделі ринку праці також має бути заснована на засадах сталого розвитку регіону.

Слід зазначити тісний зв'язок людського потенціалу регіону з інноваціями. Саме інновації забезпечують ефективність сталого регіонального розвитку, оскільки важливим для створення конкретності в регіонах є освіта та наука – фактори успішного розвитку і чинники створення інноваційного потенціалу. Що стосується розвитку регіонального людського потенціалу, відзначимо, що невипадково з'явився такий новий термін, як «навчальні спільноти» [191, с. 40]. Приділяючи значну увагу питанням людського розвитку, Центр Організації Об'єднаних Націй з людських поселень («Хабітат») організовує інноваційне навчання різних територій (державних та муніципальних службовців, працівників неурядових організацій, членів місцевих спільнот) [193, с. 143].

При цьому економіка, що навчається, характеризується як економіка діалогової взаємодії, де важливим елементом стає конструктивна співпраця, динамічність і інтенсивний розвиток, що відображає сутність державноуправлінської політики направленої на забезпечення сталого розвитку регіонів. У цьому аспекті доцільна організація міжрегіональної та міжмуніципальної взаємодії. Відтак, необхідний механізм формування світогляду сталого розвитку та когнітивного навчання на основі принципів сталого розвитку. Це, поряд з іншими заходами, забезпечить соціально-відповідальну поведінку суб'єктів господарювання, турботу населення про охорону навколишнього середовища, регіональний сталий розвиток в цілому.

Необхідна складова цього механізму – взаємодія науково-дослідних та бізнес-організацій, створення таких інноваційних структур, як бізнес-інкубатори, технопарки, тренінг-центри.

Натомість такі проблеми як нерегульовані зміни в системі розселення, що почалися з моменту виникнення фінансово-економічної кризи і виражаються, зокрема, у знелюдненні територій, опустінні малих населених пунктів, віддалених від районних та місцевих центрів, ерозії соціальних та інженерних інфраструктур, призводять до того, що доступність отримання соціальних благ різко знизилася. Такий стан речей насамперед перешкоджає гармонізації соціокультурного розвитку. Аналогічна ситуація спостерігається і на макрорегіональному ринку праці. Дефіцит кадрів усіх спеціальностей в окремих регіонах створює труднощі реалізації масштабного комплексного загальнодержавного вектора розбудови концепції сталого розвитку.

Соціокультурна політика покликана забезпечити ефективну демографічну та міграційну складову, розвиток ринку праці, нарощування інтелектуального капіталу та висококваліфікованого трудового потенціалу, підвищення рівня життя та скорочення частки громадян з доходом нижче прожиткового мінімуму, модернізацію охорони здоров'я, вдосконалення системи освіти, науки та інноваційного комплексу, розвиток культури, молодіжної політики, фізичної культури та спорту, підвищення доступності житла, покращення системи соціального захисту населення.

На розв'язання ключових проблем мають бути направлені такі державноуправлінські вектори соціального розвитку загальносистемного характеру, як:

– використання унікальних конкурентних переваг економіки та соціальної сфери кожного регіону;

– формування єдиного міжрегіонального соціокультурного простору за участю провідних регіонів;

– широке використання програмно-цільового методу управління соціальним розвитком; залучення до формування та реалізації соціокультурної політики регіонів на регулярній основі представників промисловості та соціальної сфери, ділових кіл, наукових та освітніх установ, громадських організацій (профспілки, регіональні громадські палати, неурядові об'єднання та ін.);

– заохочення соціальної відповідальності бюджетно-формуючих та містоутворюючих підприємств, їх участі у виробленні соціальної політики регіону та реалізації соціально значущих проектів;

– впровадження гнучких моделей мережевої взаємодії установ культури, освіти, спорту та соціального обслуговування;

– забезпечення будівництва значних об'єктів соціально-культурного призначення;

– широке використання інструментів підтримки малого та середнього підприємництва;

– заохочення ділової активності у соціальній сфері, у тому числі розвиток системи регіональних благодійних, інвестиційних та венчурних фондів у соціальній сфері;

– раціоналізація бюджетних установ, підвищення їхньої господарської та фінансової самостійності шляхом перетворення частини з них в автономні установи, що працюють на засадах відповідального фінансового менеджменту;

– підвищення психологічної мотивації до життєдіяльності та ведення бізнесу за умови дотримання принципів стійкості шляхом участі різних верств суспільства; формування (із залученням регіональних громадських палат та інших інститутів громадянського суспільства) відкритого соціального інформаційно-психологічного простору направленого на дотримання балансу індивідуальних, громадських та державних інтересів в інформаційній сфері;

– організація та проведення цільових піар-кампаній, спрямованих на

широке громадське обговорення та популяризацію великих соціально-значущих проектів з метою підвищення престижу затребуваних регіонів та створення позитивного психологічного фону у суспільстві;

– широка популяризація на регіональному рівні великих соціальних проектів та залучення до обговорення ходу їх реалізації та досягнутих успіхів різних активних верств населення, а також легальних та не маргінальних громадських об'єднань та груп;

– заохочення та повномасштабне сприяння об'єднанню (на основі усвідомлення та захисту своїх інтересів) населення у громадські організації (професійні спілки, партії, рухи, асоціації, громадські корпорації), а також підключення їх до процесів управління соціально-економічною політикою;

– розробка та впровадження механізмів, що стимулюють формування чи ротацію регіональних еліт та залучення активних зацікавлених верств населення до процесів управління соціально-економічною політикою та створення стабільних умов праці;

– розробка та реалізація системи заходів економічного та неекономічного стимулювання працівників соціальної сфери;

– скорочення рівня смертності та професійних захворювань шляхом переходу у сфері охорони праці до системи управління професійними ризиками, а також економічної мотивації для покращення роботодавцем умов праці.

З огляду на збереження переважною більшістю регіонів високого освітнього рівня населення та їх унікальних якісних показників, відбувається посилення кризи системи підготовки кадрів для економіки макрорегіону (особливо робочих і інженерних професій), і навіть самої соціальної сфери, що, звичайно, призводить до необґрунтованої витрати та так невеликих державних коштів, що виділяються на підготовку фахівців, а також до невідповідності структури підготовки кадрів потребам регіональних ринків праці. Посилення дисбалансу між попитом та пропозицією робочої сили відбувається у

територіальному та професійному відношенні (дефіцит робочих та інженерних спеціальностей та надлишок не затребуваних фахівців у банківському секторі, торгівлі, а також людей, які не мають професійної освіти, тобто зниження освітнього рівня зайнятого населення).

Втім очевидно, що значні зміни відбудуться у структурі зайнятості по певних секторах економіки. Щодо попиту на трудові ресурси, то звичайно значно зросте частка сфери послуг. Розв'язання проблеми нестачі висококваліфікованих кадрів, насамперед у промисловості, можливе за дотримання кардинальної зміни структури освіти у бік різкого посилення та переважання в ній середньої професійно-технічної освіти, а також підвищення соціальної та матеріальної престижності робітничих професій. Реалізація зазначених умов може бути здійснена лише за цілеспрямованої участі загальнодержавних органів влади та органів місцевого самоврядування.

Цілями розвитку ринку праці в контексті державноуправлінських засад та перетворень, має стати збереження та розвиток трудових ресурсів відповідно до перспективних напрямів модернізації регіональних економік, а також продуктивна зайнятість населення, гармонізація попиту та пропозиції робочої сили шляхом підвищення ефективності функціонування ринку праці, підвищення якості робочої сили та її трудової мобільності, забезпечення реалізації прав громадян на захист від безробіття Досягнення цих цілей передбачає реалізацію наступних заходів:

– розробка середньострокових та довгострокових прогнозів ситуації на ринку праці, в тому числі показників, які включають оцінку потреби у випускниках початкової, середньої та вищої освіти до 2030 року, а також приведення обсягів та напрямків професійної підготовки та перепідготовки кадрів відповідно до потреб економіки макрорегіону;

– стимулювання створення нових ефективних робочих місць, що передбачають високу продуктивність праці;

– сприяння самозайнятості населення, у тому числі у сільській місцевості, шляхом створення підприємств сфери послуг, малих підприємств із перероблення місцевої сировини та реалізації програм мікрокредитування малого та середнього підприємництва;

– створення умов розвитку територіальної та професійної мобільності громадян;

– створення умов для інтеграції в регіональний ринок праці іноземної робочої сили з урахуванням перспективних потреб економіки регіонів у трудових ресурсах на основі принципу пріоритетного використання національних кадрів;

– підвищення ефективності професійного навчання та перенавчання громадян внаслідок розвитку системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, включаючи розвиток внутрішньофірмового навчання та професійного навчання безробітних громадян;

– підвищення ефективності функціонування інститутів ринку праці (розвиток мережі центрів зайнятості населення, у тому числі мобільних), підвищення якості та доступності державних послуг у галузі сприяння зайнятості населення з використанням сучасних інформаційних технологій, у тому числі розширення інформування населення та освітніх установ про стан та перспективи розвитку галузей економіки, прогнозованої потреби у кваліфікованих кадрах у різних галузях, формування та створення мережі спеціалізованих кадрових агентств з підбору персоналу.

До числа показників реформування сутності державноуправлінських складових як блокаторів мономіст, можна віднести: значні відмінності в оплаті праці працівників, зайнятих у соціальній сфері від оплати праці у виробничих видах економічної діяльності; високий знос об'єктів житлово-комунальної інфраструктури; значне забруднення екосистеми. Монопрофільність муніципальних утворень при ігноруванні принципів сталого розвитку породжує

внутрішні структурні перекоси і дисбаланс. Разом з тим, подолавши низьку збалансованість розвитку, окремі адміністративні утворення можуть здійснити вихід на траєкторію сталого розвитку, максимізуючи ефект конкурентних переваг мономістичної спеціалізації, що забезпечуються масштабом виробництва, близькістю ресурсної бази, технологічною школою тощо.

Висновки до другого розділу

1. Стратегічний розвиток країн, регіонів та громад є складним та багатовимірним процесом і потребує ієрархічної системи прийняття та реалізації рішень. Однак впровадження децентралізації призводить до руйнування ієрархічної структури стратегічного процесу як на національному рівні, так і на рівні окремих регіонів. У західноєвропейських країнах це протиріччя вирішується через багаторівневе управління, що підвищує спроможність до стратегічного розвитку як держави, так і її регіональних складових. Організація такої адміністративної системи в Україні потребує інституційної підтримки, адже існують певні елементи політичної децентралізації, особливо на рівні обласної та районної автономії, такі як обрання представницьких органів, наявність власної юрисдикції та бюджетів, але рівень місцевої автономії в Україні залишається слабким у вирішенні питань регіонального розвитку через відсутність дієвих місцевих податків, розподілу державного бюджету між територіальними громадами та відсутність фінансової незалежності виконавчих рад відповідних місцевих та регіональних органів публічної влади, що прямо та опосередковано впливає на процеси забезпечення сталого розвитку як держави в цілому, так і її окремих регіонів.

2. Практика реформ в Україні показала, що успіх чи невдача якісних перетворень значною мірою залежить від участі та зацікавленості громадян у цих процесах і, в багатьох випадках, від підтримки населенням

трансформаційних зусиль влади. Реформи децентралізації публічної влади були особливо успішними та ефективними в тих містах і громадах, де була налагоджена належна комунікація з громадськістю, а місцеві жителі мали можливість впливати на формування та прийняття управлінських рішень. З іншого боку, там, де реформи нав'язуються і впроваджуються без згоди населення і без урахування громадської думки, політика реформ страждає від непослідовності, фрагментарності та слабкого обґрунтування окремих елементів. Як наслідок, основні принципи децентралізації, незважаючи на їхні очевидні переваги та обіцянки, відкидаються громадськістю, а практичні заходи блокуються на місцях. Тому реформаторам і практикам важливо усвідомити, що без залучення представників громад цей важливий інструмент міського розвитку може бути змарнований, а прогресивні національні ідеї щодо децентралізації можуть бути відкинуті й не реалізовані, відтак, у цьому контексті реалізація парадигми децентралізованого національного розвитку має супроводжуватися посиленням та популяризацією громадського активізму.

3. Питання підтримки реформ децентралізації заходами з посилення громадянської активності потребує розробки конкретних заходів та інструментів інфраструктурної підтримки участі громадськості у розвитку міст в умовах децентралізації. Важливим елементом такої допомоги можуть стати спеціально створені незалежні агенції, які будуть уповноважені надавати консультативну, матеріально-технічну й інформаційну підтримку. Йдеться про підтримку соціально-активних організацій громадянського суспільства та окремих громадян. Із зарубіжної практики відомо, що такі організаційні структури є своєрідним креативним центром, технічно-підготовленим і належним чином обладнаним осередком для гнучкого управління, комфортного і продуктивного обміну та діяльності творчих людей (митців, винахідників, дизайнерів, науковців тощо). Створення загальних творчих та соціальних центрів поки що не є поширеним в Україні. З іншого боку, успішні практики

розвитку окремих інституцій такого профілю вже склалися у великих містах різних регіонів України, активно пропагуючи зарубіжний досвід та привертаючи увагу дослідників і практиків.

4. Соціально-економічна ситуація в Україні є унікальною, включаючи безперервну фінансово-економічну кризу, що загострилася внаслідок зовнішньої інтервенції на сході країни й відкритої збройної агресії Російської Федерації проти України, а також необхідність реагування на соціальні наслідки пандемії коронавірусу. Тому оптимізація наявних фінансових ресурсів, пошук нових джерел фінансування та використання внутрішніх ресурсів замість запозичень із зовнішніх джерел і збільшення податкового навантаження на економіку стали першочерговими завданнями як на національному рівні, так і на рівні громад, а отже, в контексті забезпечення сталого розвитку регіонів пріоритетним для України є створення комплексно-організованих інституцій (багатопрофільних центрів), здатних реалізовувати ідеї в багатьох сферах соціально-економічного розвитку, при цьому основоположними пропонуються – освітній, соціальний, трудовий, трансформаційний та цифровий напрямки.

5. Виходячи з характеристик, які необхідно враховувати при формуванні ієрархічної системи індикаторів на різних рівнях при забезпеченні інституціонально-функціональних засад механізмів державного управління сталим розвитком регіонів, варто створювати перелік індикаторів і оцінювати рівень конкурентоспроможності регіональної економіки. На нашу думку, найбільше цим вимогам відповідає перелік показників оцінки конкурентоспроможності регіону, за допомогою яких можна оцінити як поточну, так і стратегічну конкурентоспроможність, яка розраховується з урахуванням чотирьох груп чинників. Перша група факторів характеризує стан економіки. На її основі формується індекс поточної конкурентоспроможності регіону. Друга група факторів – індекс розвиненості інфраструктури та комунікаційних систем – розкриває умови виходу суб'єктів господарювання

регіонів на зовнішні ринки та можливість швидкого інформаційного обміну. Третя група факторів – індекс інноваційності – показує здатність регіону до інновацій. Четверта група формує індекс зовнішньої діяльності та характеризує участь регіону у зовнішній торгівлі та його привабливість для іноземних інвесторів. Процес розвитку конкуренції регіонів несе як позитивні, так і негативні наслідки, сприяючи посиленню одних регіонів та послабленню інших. Опанування механізмів конкурентної боротьби стає об'єктивно необхідним і може стати каталізатором активізації внутрішніх потенціалів регіону та додатковим фактором забезпечення сталого регіонального розвитку.

6. Оцінка рівня конкурентоспроможності регіону є важливою інформаційною базою для регіональної влади, яка покликана постійно й активно діяти в напрямку забезпечення, підтримки та нарощування конкурентних переваг території. Узагальнення світового та вітчизняного досвіду впливу органів влади на конкурентоспроможність як головний елемент становлення сталого розвитку регіонів у державноуправліському аспекті, дозволяє стверджувати, що основними методами є:

1) законодавчі – на державних органах влади лежить відповідальність за створення законів і правил, що регулюють конкуренцію та економічну діяльність, а також контроль за їх виконанням в контексті впровадження сталого розвитку регіонів;

2) планові – полягають у регулюванні регіональними органами влади процесу конкурентоспроможності шляхом розробки стратегії соціально-економічного розвитку регіону, регіональних цільових програм та проектів, а також контролю за їх реалізацією;

3) економічні – сукупність способів впливу шляхом створення регіональними органами влади економічних умов, що спонукають всіх економічних агентів діяти в потрібному напрямку та добиватися вирішення поставлених перед ними завдань. Серед економічних засобів регулювання

конкурентоспроможності виділяють: надання податкових пільг; фінансування за рахунок коштів відповідного бюджету; забезпечення державним замовленням; відшкодування витрат на страхування; фінансування підготовки та підвищення кваліфікації кадрів та ін.

4) організаційно-управлінські – формування налагодженого організаційного забезпечення, включаючи створення необхідних організаційних структур, що забезпечують дії з ініціації, розвитку та контролю за досягненням поставлених цілей політики, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності регіону.

7. Найважливішим механізмом підвищення конкурентоспроможності регіону слід вважати вдосконалення регіонального управління, перехід до стратегічно-орієнтованого управління, націленого на формування та підтримку конкурентних переваг. У цьому контексті оцінка конкурентоспроможності регіону є основою розробки перспективних планів розвитку. Водночас необхідно враховувати, що конкурентна перевага регіону забезпечується: більш ефективним використанням факторів виробництва – природних ресурсів, кваліфікованої робочої сили, сприятливих умов випуску продукції; активним інвестуванням в освіту, технології; створенням нових видів продукції та виробничих процесів, удосконаленням управління, іншими інноваціями тощо. Зростанню конкурентоспроможності регіону також сприяють перехід на інноваційний шлях розвитку; сприяння розвитку кластерів; інформатизація та впровадження принципів електронного управління на регіональному рівні; активне позиціювання регіону, а також територіальний маркетинг, який є ефективним методом підтримки місцевого економічного розвитку та залучення інвестицій, необхідною умовою динамічного та сталого розвитку території, засобом суттєвого посилення соціальної орієнтації управління.

8. Людський капітал є однією з ключових складових успіху та ефективності механізмів державного управління сталим розвитком регіонів.

Цей критерій включає в себе знання, навички та досвід людей, що займаються управлінням територіями та реалізацією стратегій розвитку. Люди, які працюють в сфері державного управління сталим розвитком регіонів, повинні мати як загальні знання та практичний досвід управління, так і спеціалізовані знання, пов'язані з економікою, екологією, технологіями, соціальним розвитком та іншими сферами. Доцільність та важливість людського капіталу виявляється в тому, що залежно від рівня знань та навичок, які мають фахівці у сфері державного управління сталим розвитком регіонів, залежить рівень виконання стратегій розвитку, підвищення якості життя населення, економічного зростання та розвитку територій загалом. Сучасні вимоги до державного управління сталим розвитком регіонів потребують від фахівців з цієї сфери не тільки технічних знань, а й здатності до аналізу, стратегічного мислення, комунікації та міжособистісної взаємодії. Відтак, розвиток людського капіталу в сфері державного управління сталим розвитком регіонів є критично важливим для реалізації стратегій розвитку територій, а це, можливо досягти за допомогою введення спеціальних програм підвищення кваліфікації фахівців, залучення висококваліфікованих спеціалістів до роботи в сфері державного управління сталим розвитком регіонів, а також підтримки університетської освіти з метою підготовки молодих фахівців з відповідними знаннями та навичками для ефективного державного управління, з урахуванням фактору їх визнання та підтримки соціально та економічно, що забезпечить їхню мотивацію та збереження кадрів.

РОЗДІЛ 3
СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

3.1 Концептуальні підходи до інноваційного забезпечення державного управління сталим розвитком регіонів.

Характеристика та комплексний аналіз інститутів забезпечення сталого розвитку регіонів дають можливість зауважити, що кожен з об'єктивних та суб'єктивних детермінантів має важливо-критичне значення для видозмінення державноуправлінських засад та покращення економічного зростання і соціально-важливих стандартів, які в сукупності й потрібно розглядати як сутнісні категорії сталого розвитку в цілому.

Натомість за даних умов випливає, що інновації та інноваційно-корпоративний розвиток мають чи не найважливіше значення в контексті виокремлення завдань, які стоять перед органами публічної влади та місцевого самоврядування. Категорія «економічне зростання» характеризується неоднозначністю та різноплановістю підходів. Про це свідчить і багато теорій. Основні наукові школи, які займалися вивченням проблем економічного зростання, склалися у розвинених передових країнах світу – США, Німеччини, Великобританії, Франції та Швеції [19, с. 65].

На наш погляд, досить повна класифікація шкіл теорії регіонального зростання може бути представлена шляхом виділення чотирьох напрямків:

неокласичні теорії, засновані на виробничій функції;

теорії кумулятивного зростання, де розглядаються процеси синтезу неокейнсіанських справ, а також економіко-географічних й інституційних справ;

теорії зростання регіонів, які ґрунтуються на віддачі від регіонального зростання недосконалої конкуренції та її масштабів;

інші теорії, що поєднують приватні чи окремі питання регіонального зростання.

Розглянемо найбільш поширені теорії з точки зору їх переваг та недоліків. Зокрема, неокласичні теорії регіонального зростання дозволяють:

- стежити за ступенем регіональних ефектів, спрямовувати у потрібному напрямку рух факторів у процесах виробництва товарів та надання послуг, визначати рівень регіонального акумулювання капіталу;
- виявляти той ступінь просторових і виробничих факторів, який безпосередньо впливає на темпи регіонального зростання економіки;
- визначати тенденції збіжності (конвергенцію) завдяки існуванню залежності між темпом зростання економіки та тою різницею, що складається в економіці із поточного та рівноважного рівнів прибутку;
- практично їх використовувати;
- проводити необхідні перевірки.

В той самий час, неокласичні теорії мають й певні недоліки, наприклад такі як:

- зростання в регіонах пояснюється надміру суворими передумовами;
- обробному сектору надається перебільшена увага, зневажаються політичні та соціальні фактори;
- ігноруються інновації, шляхи їх розповсюдження в економіці та державному управлінні в цілому;
- розгляд зростання як однорідних рівноважних станів, що послідовно змінюються один за одним, допущення в економічному просторі однорідності;
- застосовування моделей вільної чи досконалої конкуренції; надання великого значення зовнішньому фактору тощо.

Теорії кумулятивного регіонального зростання мають чимало позитивних аспектів таких як:

– врахування в регіонах реальних факторів для розміщення економічного виробництва;

– запровадження широких інноваційних процесів для успішного економічного зростання в регіонах;

– володіння певними можливостями для вирівнювання рівня розвитку економіки в регіонах індустріалізацією та новочасними нововведеннями;

– великі можливості застосування на практиці, простота визначення вихідних передумов для об'єкта економічного зростання, вживання досвіду успішних країнах світу при розробленні програм економічної політики в регіонах;

– оцінка зростання економіки з точки зору послідовного ряду, що змінює один одного.

Тоді як до негативних рис, варто віднести те, що вони не враховують ту функцію, яку виконують малі підприємства, визначаючи характер економіки в регіонах; часом, політика в регіонах спрямовується на розвиток великих промислових підприємств, які не зважають на специфіку конкретного регіону; порушується внутрішня узгодженість виробничої регіональної системи; ігнорується роль транснаціональних підприємств у розвитку економіки в регіоні; зневажається зростаюча віддача від масштабу ринку, його ефектів, недосконалої (монопольної) конкуренції та інше.

Окрім того, якісно-новими орієнтирами постають так звані «нові теорії» регіонального зростання, які характеризуються такими закономірностями як:

– введення в моделі просторових факторів як внутрішніх (ендогенних) джерел зростання регіонів та недосконалої конкуренції;

– виявлення нового чинника – ефекту обсягу ринку чи ступеня

доступності ринку в якості головної причини виникнення агломерацій як територіальної форми розміщення промислового виробництва;

– модернізація традиційної теорії розміщення виробництва на основі спонтанного центру; периферії;

– розгляд циклічного руху факторів виробництва як основної причини нерівномірного економічного розвитку країн та регіонів;

– визначення каналів зближення відмінностей розвитку країн та регіонів шляхом індустріалізації периферії та розширення обсягу ринку або підвищення рівня доступності до ринку;

– визначення збільшення віддачі від виробництва послуг як важливого фактора збільшення відмінностей у темпах зростання між регіонами;

– вивчення виникнення агломерації з позицій зростаючої віддачі від масштабу та пояснення концентрації виробництва або виникнення агломерацій випадковими шоками;

– віднесення просторових ефектів взаємовпливу до одного зі значущих чинників поляризації та зростання економіки регіонів тощо.

Водночас простежуються такі негативні ознаки даних теоретичних механізмів як: ігнорування інноваційних процесів та сучасних тенденцій, шляхів їх регіонального розповсюдження; наявність недооцінювання ваги соціального фактору у регіонах й міжнародного впливу; не забезпечення новими формами організації існуючого виробництва – регіональних та промислових кластерів, економічного навчання, інноваційних процесів в регіонах та ланцюжків додавання вартості.

Беззаперечно, аналіз переваг та недоліків теорій і моделей регіонального зростання та розвитку дозволяє стверджувати, що застосування їх до вітчизняної дійсності вимагає попередньої адаптації. Для сучасного розвитку українських регіонів є можливим використання комбінованої моделі, заснованої на теоріях кумулятивного напряму – взаємної та кумулятивної обумовленості,

полісів зростання; неокласичного – збіжності та конвергенції; нових теоріях – просторових ефектів; інших – сировинної та теорії секторів.

Сучасна наука трактує поняття «економічне зростання» як збільшення масштабів сукупного виробництва та споживання в країні, що характеризується насамперед такими макроекономічними показниками, як валовий національний продукт, валовий внутрішній продукт, національний дохід.

Англійський економіст У. Джевонс та американський економіст Дж.Б. Кларк визначали економічне зростання як звеличення випуску продукції в економіці за певний період часу [108, с. 130]. Економісти неокласичного напряму (Дж. М. Кейнс, Дж. В. Робінсон та ін.) розглядали економічне зростання як кількісне розширення масштабів економіки, зазвичай зі збереженням сформованих до початку моменту зростання пропорцій між рядом основних показників економіки. Найбільш повне та чітке поняття економічного зростання дав нобелівський лауреат С. Коваль: «Економічне зростання – довгострокове збільшення можливості господарства забезпечувати дедалі більше різноманітних потреб населення за допомогою все більш ефективних технологій та відповідних інституційних та ідеологічних змін». Це визначення в найбільшій мірі виражає сутність процесів, що відбуваються в економіці, що зростає [38, с. 59-60].

Таким чином, одні вчені розглядають економічне зростання «згори», тобто на рівні держави, макроекономіки (у вигляді валового внутрішнього продукту, національного доходу), інші – «знизу», з погляду збільшення добробуту окремо взятої людини (збільшення забезпеченості громадян різними товарами, послугами, у тому числі фінансовими коштами). Обидві точки зору доцільно розглядати разом, оскільки не можна говорити про стійке економічне зростання без збільшення обсягів виробництва в сукупності зі збільшенням доходів громадян країни.

Як відомо, виділяють два типи економічного зростання: екстенсивний та

інтенсивний. Перший тип характеризується кількісним збільшенням ресурсів, простим додаванням факторів виробництва. При цьому типі, зростання валового продукту досягається шляхом розширення сфери застосування трудових, матеріальних, природних ресурсів. При другому типі обсяг вироблених благ збільшується завдяки вдосконаленню використання ресурсів на основі науково-технічного прогресу, застосування ефективніших засобів праці, досконалих технологій та форм організації виробництва.

Економічне зростання визначається безліччю факторів, класифікація яких у працях різних вчених неоднозначна. Так, Р. Кемпбелл і К. Макконнелл пропонують класифікацію, в якій економічному зростанню характерно шість блоків. Чотири перші блоки – фактори пропозицій для якості й кількості необхідних ресурсів (трудових і природних), об'єму капітальних технологій та благ. Необхідним для зросту обсягів виробництва є саме чинники пропозицій, проте для забезпечення успішного зростання економіки їх недостатньо. П'ятий та шостий блоки – фактори попиту та розподілу, спрямовані на забезпечення ефективного поділу ресурсів, з метою максимального використання задоволення потреб суспільства [39, с. 141].

Фактори пропозиції характеризують фізичну спроможність економіки до зростання. До них відносяться: кількість та якість трудових ресурсів. Даний чинник, насамперед, стосується чисельності наявного населення, серед якого є непрацездатні, такі, що не виходять на ринок праці, а саме: пенсіонери, учні, військовослужбовці та інші категорії населення. Працездатні формують робочу силу, поділяючись на зайнятих та безробітних. Безробітні – це ті, що бажають працювати, але з певних причин не можуть знайти підходящу роботу. Однак, чисельні дані працюючих не повністю показує істинність ситуації. Точнішим буде показник реально відпрацьованих кожною людиною кількості годин, завдяки чому можна врахувати увесь робочий час. Якість робочої затраченої сили та витрати на виробництві також мають визначальну роль. Продуктивність

праці зростає співвідносно рівню освіти та ступеню кваліфікації робітників, що, в свою чергу сприяє підвищенню темпу зростання економіки. Можна зазначити, що витрати будуть збільшуватися тільки через підвищення якості використаної робочої сили.

Наявність капіталу. До основного капіталу належать промислово-виробничі приміщення, обладнання, а вирішальним для встановлення динаміки продуктивності виконаної роботи є на кожного окремо працівника обсяг визначеного капіталу. Від величини капіталу, який буде накопичуватися, залежать витрати капіталу. Приріст капіталу – пропорційний величині активів, що накопичуються: їх зріст сприяє швидкості зростання капіталу.

Рівень застосованих технологій. Відбувається охоплення технічним прогресом організації виробництва, застосовуються нові методи та форми управління на виробництві, а також інформаційні сучасні технології. Технічний прогрес сприяє відкриттю новітніх знань для раціонального комбінування ресурсів з метою отримання більшої кількості продукції. Проте, не слід забувати про екологічну складову, адже нові технології повинні сприяти й прискоренню економічного зростання, і покращенню екологічної обстановки. Наразі актуальною стає задача якості зростання економіки. Технічний прогрес на практиці взаємопов'язаний тісно із інвестиціями, спрямовуючи їх на нове обладнання.

Якість й кількість природних ресурсів. Впливаючи безпосередньо на економічне зростання, даний чинник важко оцінити кількісно. Попри те, що природні ресурси більшою мірою є потужним позитивним фактором, це не значить, що такі регіони, в яких немає достатньо природних запасів, приречені тільки на низькі темпи в економічному зростанні. В економіці багатьох українських регіонів значну роль відіграє чорна металургія, хоча запасів руди та вугілля немає. У той час як деякі найбільш економічно відсталі регіони – мають істотні запаси природних ресурсів. У цьому випадку постає проблема

ефективного використання наявних ресурсів і залучення нових технологій [52, с. 122].

Податкова державна політика, заробітна плата, заощадження населення підвищують попит на продукцію, що вироблена, виступаючи тими факторами, які стимулюють в державі економічне зростання.

Фактори розподілу включають в себе розподіл різноманітних ресурсів (фінансових, трудових, природних) для такої їх організації, щоб вони могли сприяти економічному зростанню, а саме приросту виробничої продукції, покращання її показників якості й процесів виробництва. У більшості випадків дані фактори стримують зростання продуктивності праці та реального національного прибутку. На рівні мікро-, мезо- та макроекономіки законодавча діяльність у галузі охорони праці та навколишнього середовища змушує розробляти технології, що сприяють не тільки підвищенню продуктивності праці та економії ресурсів, а й покращенню екологічної обстановки, зниження шкідливих викидів у навколишнє середовище тощо.

Ряд авторів виділяють такі групи чинників, які впливають економічне зростання:

Об'єктивні економічні фактори, які є складовою існуючих процесів діяльності ринкової економіки та не піддаються безпосередньо впливу поведінки людини. Учасники ринку, які мають на меті отримання прибутку, повинні під час свого функціонування використовувати позитивні сторони впливу цих факторів.

Фактори державного управління економікою відіграють важливу функцію для стимулювання зростання економіки завдяки визначенню основних напрямів її розвитку. Тому, держави із перехідною економікою повинні обережно розробляти свої нормативно-правові основи, враховувати всі площини у ринковому способі господарювання:

1) зміст законодавчих документів трактується не завжди однозначно її

учасниками, часто потрібно створювати додаткові пояснювальні інструкції;

2) суб'єкти підприємницької діяльності не можуть нормально та ефективно розвиватися для економічного національного зростання при частій зміні нормативно-правових документів.

Інноваційні фактори, дослідження та визначення ступенів впливу яких на економічне зростання приділяється дедалі більше уваги у спеціалізованих економічних джерелах. До них належать рівень розвитку науки, інноваційна політика та інші. Інноваційна політика держави (регіонів) у створенні сприятливих умов для проведення наукових досліджень та використання досягнень науково-технічного прогресу дають можливість державі (регіонам) перейти на новий рівень економічного розвитку.

Не менше уваги сучасні дослідники приділяють вивченню впливу інвестиційних факторів на зростання економіки та як підвищення інвестиційної активності у державі (регіонах) веде до зростання ВВП. Позитивними факторами для цього є абсолютне застосовування інвестиційних ресурсів у регіонах, заощадження населення, правильне спрямування інвестиційних капіталів в самій державі і за її кордонами.

Чинники природного багатства. Зазвичай у державі (регіоні), яка має достатню кількість природних ресурсів, економічне зростання відбувається швидше. Але не менше значення має вміння ефективно використовувати природні ресурси. Світовий досвід господарювання, як зазначалося, показує приклади високих темпів економічного зростання за відсутності багатства землі й малої кількості природних ресурсів, у цьому випадку на перший план виходять інші види ресурсів та факторів, наприклад людські ресурси [61, с. 25].

Останнім часом велика увага приділяється людському фактору у зв'язку з тим, що у виробничому процесі важливу роль відіграє менталітет нації та рівень свідомості суспільства, поважне ставлення до роботи. Позитивний вплив тут має економічна культура в державі, для її розвитку необхідно усунути фактори, що

створюють перешкоди економічному зростанню (економічні злочини, корупція серед чиновників та ін.).

Форс-мажорні фактори, які важко передбачити та які практично не піддаються впливу. Це природні катастрофи, стихійні лиха, техногенні катастрофи та аварії, війни тощо. Наявність таких чинників дуже послаблює економіку, знищуючи процеси зростання економіки держави (регіонів).

Досить вдалою з погляду складу груп є класифікація, у якій виділяються групи інноваційних, інвестиційних факторів та факторів, що визначають структурну мобільність економіки. Однак дана класифікація не охоплює всі види факторів, що впливають на економічне зростання.

Загалом усі чинники економічного зростання поділяються на зовнішні та внутрішні. Внутрішні фактори економічного зростання – це використання власних ресурсних та природних можливостей регіонів (джерела сировини, енергії, природних матеріалів тощо), їх кадрового (трудового) потенціалу, власних фінансових ресурсів, досвіду та знань вітчизняних дослідників, досягнень вітчизняної науки та техніки тощо. Зовнішні фактори включають позикові, залучені з інших країн і регіонів фінансові ресурси, сировину, матеріали, енергію, досягнення фахівців та результати досліджень закордонний учених. Сукупність зовнішніх факторів економічного зростання суттєво розширює масштаби та можливості національної економіки, що прискорює темпи її розвитку.

Крім того, в економічній теорії та практиці заведено виділяти дві великі групи факторів економічного зростання: екстенсивні та інтенсивні. Ці фактори суттєво різняться за своїм змістом та характером, а отже, і за впливом на рівень економічного зростання, масштаби та швидкість структурних перетворень у господарюванні.

Факторами екстенсивного зростання економіки є: збільшення кількісного показника робочої сили; будівництво нових підприємств; збільшення

кількісного показника обладнання; залучення додаткових земельних ділянок в господарство; відкриття родовищ; збільшення об’єму видобутку корисних копалин; розширення зовнішньої торгівлі, що дозволить збільшити кількість ресурсів тощо. Чинниками інтенсивного зростання економіки можна визначити: збільшення кваліфікаційного та професійного рівня робочої сили; забезпечення сучасного обладнання та передових технологій (насамперед, ресурсозберігаючих); застосування науки в організації праці та ефективних діючих методів в регулюванні економікою тощо.

Отже, збільшення виробництва можливостей і зростання потенційного валового внутрішнього продукту пов'язані зі зміною кількості ресурсів, чи їх якості. Тому наголошують на два види зростання економіки: екстенсивний тип та інтенсивний тип. Перший тип характеризується кількісним збільшенням ресурсів, простим додаванням факторів виробництва. При цьому типі зростання валового внутрішнього продукту досягається шляхом розширення сфери застосування живої та суспільної праці.

При другому типі – обсяг вироблених благ збільшується завдяки вдосконаленню якості ресурсів на основі використання досягнень науково-технічного прогресу, застосування найбільш ефективних засобів праці, досконалих технологій та форм організації виробництва.

Головна відмінність інтенсивного типу зростання економіки – це підвищена ефективність чинників виробництва з урахуванням технічного прогресу. Інтенсивно розширене виробництво є більш прогресивним, адже для підйому ефективності виробництва вирішального значення набувають сучасні досягнення в науці і техніці. Через це у суспільстві відбувається розвиток виробництва науково-технічної інформації, що зрештою втілюється у дедалі ефективніше виробництво, водночас підвищуючи у працівників їхній культурно-технічний рівень.

У сучасних умовах розподіл факторів на екстенсивні та інтенсивні носить

вельми приблизний характер. Ці фактори діють, як правило, паралельно. Тим не менш, якщо визначальний вплив на кінцевий результат господарювання надають екстенсивні фактори, то економічне зростання забезпечується переважно екстенсивним. Якщо ж у загальному результаті переважну роль відіграють інтенсивні чинники, зростання вважається переважно інтенсивним [63, с. 30].

Натомість одним із найкращих векторів економічного зростання та джерелом підвищення продуктивності праці є використання інформаційно-комунікаційних технологій, адже як показують результати багатьох досліджень, інформаційні технології, особливо знання (інтелектуальний капітал), у розвинених країнах справді стають вельми суттєвим фактором економічного зростання. Наприклад, значне (в середньому на 2,5% на рік) стабільне зростання продуктивності праці в США у другій половині 1990-х років було викликане саме великими інвестиціями в інформаційні та комунікаційні технології, а також державною підтримкою Інтернету. Завдяки впровадженню інформаційних технологій, високих темпів продуктивності праці досягли й такі країни, як Фінляндія, Ірландія, Швеція, Канада, Австралія. Важливими факторами підвищення продуктивності праці виступає й більш ефективне використання людського капіталу, удосконалення організації праці, виробництва та управління, структурні зміни виробництва.

Досить обґрунтованою є ідея про інтеграцію підприємств по всьому ланцюжку виробничого процесу шляхом формування злагоджено працюючого приватно-корпоративного сектору, який дозволить подолати деіндустріалізацію економіки та забезпечити чотириразове збільшення продуктивність праці [110, с. 58]. У формуванні вертикально-інтегрованих структур провідна роль має належати державі.

Крім того, є нагальна необхідність розробки державної та регіональної програм з підвищення продуктивності праці, які, повинні включати завдання з

розробки та здійснення практичних заходів, спрямованих на зростання виробництва, науково-методичне забезпечення їх здійснення, інформаційне підкріплення всієї сукупності заходів, рекомендації з обліку продуктивності, узагальнення статистичних даних. Водночас у практичному плані робиться щодо цього дуже мало.

Отже, головним фактором економічного зростання слід розглядати продуктивність праці. Капіталозберігальний вид передбачає застосування ефективнішого обладнання та матеріалів, завдяки чому відбувається економія засобів виробництва. Найбільше проявились такі зміни на початку науково-технічного прогресу, при освоюванні високопродуктивного обладнання для здешевлювання продукції. Глибока інтенсифікація – позитивний напрямок для прогресу економіки із застосуванням всіх зазначених способів ресурсоощадження, результатом чого стає економія трудових і матеріальних виробничих вимог. Така інтенсифікація впроваджується на сучасному етапі науково-технічного розвитку, підводить до процесу оновлення всього існуючого виробництва.

Таким чином, у неокласичних теоріях джерелами економічного зростання є збільшення населення, накопичення капіталу та технічний прогрес, що визначає стійкий рівень капіталів. Причому дійсність показала, що збільшення чисельності зайнятих працівників та фізичного обсягу капіталу не є головними факторами економічного зростання; на перший план виходить прогрес техніки та технології. Новими чинниками сталого економічного зростання виступають інновації та знання.

Сучасні тенденції розвитку світової економіки дозволяють говорити про нову модель розвитку, в основі якої лежить розвиток освітнього та науково-технологічного потенціалу, їх взаємна інтеграція, удосконалення якості людського потенціалу, збільшення ефективності управління економічними системами на основі знань. У промислово розвинутих країнах більша частина

приросту валового внутрішнього продукту формується за рахунок нових знань, що реалізуються в наукових технології, інформаційних, комунікаційних системах, техніці та обладнанні, науковій організації виробничих процесів у створенні соціально-розвиненого суспільства.

Дослідження показують, що для світової економіки характерно посилення диференціації темпів економічного зростання окремих держав і, як результат, розрив між рівнями науково-технічного розвитку національних економік. Так, п'ятірка провідних країн – США, Японія, Німеччина, Франція та Великобританія – витрачає на науково-технологічний прогрес більше коштів, ніж решта разом узятих держав світу. Країни «Великої сімки» мають 46 з 50 макротехнічних матеріалів, якими володіє світ, що включають сукупність технологічних процесів щодо створення певного виду продукції із заданими параметрами. 22 технологій контролюються США, 8-10 технологій контролюються Німеччиною, 7 технологій контролюються Японією, по 3-5 технологій контролюються Великобританією та Францією і по одній технології контролюється Швецією, Норвегією, Італією та Швейцарією, на жаль України серед даного списку немає [56, с.52].

Відставання України від передових країн світу в технологічному розвитку відбивається і на її конкурентоспроможності. Так, згідно з даними World Economic Forum, за індексом конкурентоспроможного зростання наша держава має досить низькі показники. Проведені дослідження дозволяють говорити про те, що виробництво високотехнологічних, наукомістких продуктів з високою вартістю, а також правильно обрана державноуправлінська політика направлена на забезпечення сталого розвитку регіонів – стали основою успішного економічного зростання в багатьох країнах. Як приклад можна навести такі країни, як Фінляндія та Ізраїль. Так, у 1960-х роках близько 70% структури експорту Фінляндії складала деревина та лісопродукція; експорт Ізраїлю на дві третини складався із сільськогосподарської продукції. Нині понад половину

обсягу експорту кожної з цих країн становить наукомістка, високотехнологічна продукція [4, с. 75].

Таким чином, перехід вітчизняної економіки на інноваційний шлях розвитку стає дедалі актуальнішим. Новими факторами розвитку економіки стають визначальною мірою інновації та знання. Поняття «інновація» було введено в науковий обіг порівняно-нещодавно. Ще в 60-70-ті роки XX століття (під час бурхливого розвитку наукознавчих шкіл) це поняття практично не використовувалося. Сенс цього поняття Т. Кун визначив як «визнані всіма наукові досягнення», що дають «науковому співтовариству» протягом певного періоду потрібну модель визначених проблем та показують способи для їх вирішення [5, с. 149].

У цьому зв'язку доцільно уточнити поняття «інновація» і «інноваційна діяльність». У вітчизняній та закордонній літературі, присвяченій вивченню проблем інноваційної діяльності, простежуються різні погляди на сутність та зміст інновацій та інноваційних процесів.

Першими найбільшими теоретиками інноваційних процесів вважаються представники теорії «великих циклів», які вважали вплив на динаміку структури економіки в суспільстві базових нововведень, винаходів, які реалізують вторинні, модернізуючі соціально-економічні нововведення. Такі ідеї розвилися австро-американським ученим-економістом Й. Шумпетером, який обґрунтував у нововведеннях можливості для прискореного подолання економічних спадів через активізацію радикальних технологічних змін. На його думку, норма здорової економіки – у динамічній нерівновазі, спричиненій діяльністю новатора-підприємця. Пізніше, у 30-ті роки XX століття, Й. Шумпетер визначив інновації як зміни для впровадження у промисловості нової продукції, виробничих засобів, транспорту, ринку та організаційних форм. Інновація – це «креативне руйнування». Організація повинна бути створена для систематичної відмови від усього, що утвердилося раніше, знайомо, звично і зручно, чи

стосується це продуктів, послуг або процесів, набору навичок, людських та суспільних відносин, або власне організації; організація має бути створена для постійних змін. Функція організації – змусити знання працювати над інструментами, продуктами, процесами, проєктування роботи, над знаннями як такими. Природа знання така, що воно швидко змінюється, і майже завжди те, що є певним сьогодні, завтра стає абсурдним.

Подальший розвиток уявлень про інноваційні процеси пов'язані з іменами П.Ф. Друкера, Е.М. Роджерс, Х.Г. Барнетта, Р. Данкана та інших дослідників. Практично всі теоретики та практики інновації обґрунтовують феномен «соціального прогресу», який розуміється як зростання технологічних можливостей соціального суб'єкта доступ до вищих порівняно з попереднім спектром обмежених ресурсів, що забезпечують його існування. При обґрунтуванні теорії конкурентної переваги М. Портер дає таке визначення нововведення: «фірми добиваються конкурентної переваги, знаходячи нові способи конкуренції у своїй галузі та виходячи з ними на ринок, що можна назвати одним словом – «нововведення». Нововведення у широкому розумінні включає і покращення технологій, і вдосконалення способів та методів ведення справ. Конкретно оновлення може виражатися у зміні товару чи виробничого процесу, нових підходах до маркетингу, нових шляхах поширення товару та нових концепціях сфери конкуренції» [181, с. 109].

В цей час у західних інноваційних концепціях можна виділити два основні підходи у вивченні інновації: організаційно-орієнтована та індивідуально-орієнтована [72, с. 118]. В організаційно-орієнтованому підході термін «інновація» використовується як синонім поняття «винахід». Інновація є комплексом взаємопов'язаних процесів і результатів концептуалізації нових ідей, спрямованого на розв'язання проблеми та практичне застосування нового явища. Реалізація інноваційних концепцій пов'язана з використанням стандартних ресурсів, що застосовуються в інших видах соціальної діяльності

людей. Це економічні ресурси: капітал (фінансові ресурси, вилучені з поточного споживання та відповідальні під майбутні результати); матеріальні ресурси (сировина та обладнання); праця, управління та час. Новизна вимірюється не стосовно суспільства, а стосовно досліджуваної організації. У цьому плані інновація – перше, раннє використання ідеї однією або декількома організаціями, що мають подібні цілі.

В індивідуально-орієнтованому підході інновація розглядається як винахідницька діяльність, коли особливим чином перетинаються дві раніше не пов'язані між собою системи - індивід та інновація.

На наш погляд, найточніше і найповніше поняття «інновація» може бути розкрито шляхом його визначення як кінцевий результат запровадження позитивного нововведення для зміни такого об'єкта, який має управлінські функції, а також для отримання ефекту екологічного, економічного, науково-технічного та соціального. У цьому аспекті під нововведенням розуміється предмет, метод, спосіб, що змінює відповідну сферу та середовище.

Види інновацій взаємопов’язані між собою та встановлюють характерологічні вимоги до існуючого механізму застосування інновацій. Технологічні й технічні інновації впливають на виробничі процеси, створюють певні умови для інновацій в сфері управління, змінюють організацію виробництва.

Різноманітні класифікації інновацій, представлені у спеціальній теоретичній та науково-методологічній літературі, різняться за принципами угруповання та методами організації. Найбільш узагальнюючою є, на наш погляд, класифікація інновацій за восьма ознаками (зміст, особливості інноваційного процесу, рівень розробки та розповсюдження, сфера розробки й поширення, зміст діяльності етапів інноваційного процесу, етапи життєвого циклу, інноваційний потенціал, ступінь новизни).

Водночас інвестиції відіграють головну роль у забезпеченні стійкого

економічного зростання. Про це свідчать дослідження, ініційовані роботами П. Ромера, Р. Лукаса та трохи пізніше С. Ребело. Внесок Ромера і Лукаса висловився у формуванні нового напряму довгострокового економічного зростання, що отримало назву теорії ендогенного економічного зростання. У ній була висунута гіпотеза про науково-технічні нововведення як про внутрішні джерела постійного зростання [89, с. 221].

Ендогенні моделі зростання класифікуються в залежності від пояснень джерел економічного зростання та об'єктів інвестицій. В результаті виділяються такі моделі довгострокового стійкого зростання, що продукується: інвестиціями у фізичний капітал, насамперед у машини та обладнання; інвестиціями в людський капітал; інвестиціями у сектор знань.

У моделях з накопиченням фізичного капіталу передбачається, що технології та знання, втілені у фізичному капіталі, стають суспільними благами й під впливом ефективності та поширення нововведень впливають на зростання продуктивності у всій економіці. Дослідження походження технологічного прогресу та структури виникнення та реалізації інновацій дозволили сформувати моделі, в яких представлені два основні сектори економіки, що беруть участь у формуванні науково-технологічного потенціалу: сектор виробництва і накопичення знань (ідей), сектор виробництва товарів (речей) – засобів виробництва та кінцевого продукту.

Адаптація промисловості міжнародних стандартів це найактуальніше завдання держави, вирішення якого здатне забезпечити зростання конкурентоспроможності країни на світовій арені. Роль промисловості в економічному зростанні також дуже істотна, приміром, у галузях матеріального виробництва створюється понад третина валового внутрішнього продукту країни. Отже, від рівня розвитку виробничого сектора значною мірою залежить практичне вирішення стратегічного завдання – забезпечення сталого розвитку регіонів, що особливо актуально в контексті адаптації державноуправлінської

діяльності та законодавства до стандартів ЄС.

Факторами, які перешкоджають інноваціям, на думку багатьох науковців є не лише не правильно обраний вектор державноуправлінського забезпечення, але й нестача коштів та кваліфікованого персоналу [184, с. 188]. Зауважимо, що проблема кадрового забезпечення стає все більш актуальною. У реальному секторі регіону відчувається нестача висококваліфікованих робітників, інженерно-технічних працівників і управлінців, здатних переламати кризову ситуацію в проблемних аспектах виробництвах, і власне, це фактор, що перешкоджає інноваційній діяльності. Відтак, стає очевидним, що виходу економіки регіону на стійке економічне зростання сприятиме насамперед підвищення рівня інноваційності виробничого сектору та модернізація державноуправлінських механізмів та засад.

Одним із можливих шляхів реформування та модернізації є розробка та реалізація збалансованої промислової політики Її пріоритетним напрямком на сучасному етапі розвитку є створення та підтримка комплексу «промисловість – інновації – освіта – наука», здатного забезпечити зростання чисельності науково-технічного персоналу на підприємствах, створення нових інноваційних структур, залучення інтелектуальних сил з-за меж області, розвиток заводської, вузівської та академічної науки. Як показує практика, успішність промислової політики багато в чому визначається використанням в управлінні проєктного та кластерного підходів, розширенням приватно-державного партнерства.

Перехід промисловості на інноваційну модель розвитку, що базується на цільовому підході, забезпечить рівні для всіх суб'єктів господарювання умови та створить базу для вдосконалення виробництва та збільшення випуску конкурентної продукції, а отже, виходу регіону на траєкторію успішного постійного економічного зростання. Це, своєю чергою, сприятиме зростанню бази оподаткування і, отже, зміцненню фінансового стану як регіонів, так і держави в цілому, а також підвищення добробуту населення.

Таким чином, для більшості країн у світі пріоритетним є забезпечення стабільного зростання економіки та забезпечення соціально-економічної стійкості. При цьому економічне зростання супроводжується: ефективністю процесів виробництва, стабільністю ціноутворення, тенденцією до зменшенням безробіття, розширенням зв'язків у зовнішньоекономічному аспекті й іншими процесами в економіці і суспільстві, яким характерна позитивна спрямованість. При застосуванні інновацій, мета зростання економіки у всіх сферах діяльності може бути досягнута успішніше. Бачення того, що економіка країни, яка успішно розвивається, повинна мати інноваційний характер, стало загальноприйнятим.

Необхідність переходу економіки на інноваційний, високотехнологічний шлях розвитку висуває перед органами влади всіх рівнів нові завдання, що докорінно відрізняються від тих, що вирішувалися на етапі лібералізації, приватизації та сировинного зростання. Пріоритетне місце серед нових завдань займає зміна вектора економічного розвитку у бік посилення інноваційних процесів у виробничій сфері та різке підвищення продуктивності, використовуючи всі можливості засоби для впровадження інновацій у всіх сферах державно-суспільного життя.

Розвиток інноваційним шляхом опирається, передусім, на існуючі потужності техніки та науки, запроваджуючи високі технології, а в сучасній цивілізації виконує домінуючу роль. Головною особливістю такої інноваційної економіки є те, що вирішальне значення у територіальному розвитку набирає науково-технічна діяльність, яка забезпечує зростання соціального прогресу в економіці з урахуванням збереження природного осередку.

Дослідження сучасної економіки в регіонах демонструє: для забезпечення ефективності її зростання потрібна наявність процесу накопичення, запровадження належних дій для реалізації необхідних знань, а також здатність всіх регіонів генерувати у виробництво існуючі інноваційні технології –

ключове джерело для незмінного зростання економіки та територіального соціального піднесення. Тому, актуальною задачею науки є аналіз методологічних підходів, які необхідні для створення дієвої інноваційної системи, мотивування визначених напрямів розвитку інновацій, спроможних забезпечити в регіонах стабільне економічне зростання.

Інноваційна економіка – нова модель відтворення, провідна функція якої реалізується інноваційним розвитком, науково-інноваційним процесом, а підручна інформація у вигляді різних знань та об'єктів, що відносяться до інтелектуальної власності, стає головним елементом відтворення.

Через триєдність інновацій відбувається реалізація інноваційної економіки:

- інновації технологічного змісту в новій економіці у всіх її галузях: характерним є потреба у залученні чималого людського капіталу у порівнянні із матеріальною частиною;
- інституційні й організаційно-управлінські технології (самостійні, підтримуючі та супроводжуючі) або інноваційний менеджмент;
- інноваційна культура, під якою розуміється застосування освітніх технологій.

Головні питання інноваційної економіки:

- створення новітнього продукту (інновацій),
- сприйнятливі умови для інновацій,
- відтворення процесів інновацій: потенціалу, діяльності, механізмів регуляції.

В регіонах цілі та задачі інноваційного розвитку проводяться тою регіональною науково-інноваційною політикою, яка є нагальною для економіки кожного регіону. Тому, головними завданнями інноваційного розвитку конкретного регіону стає формування сучасної інфраструктури, а також створення комплексної системи забезпечення фінансами, вироблення

пріоритетного напрямку, розробка підходящих проектів й програм та їх реалізація. Пріоритети на інноваційній ділянці повинні здійснюватися через детальний аналіз ресурсів, які є наявними чи можуть бути прогнозованими, в тому числі з урахуванням попитових обмежень, інфраструктурних обмежень та інших обмежень у промисловому виробництві для забезпечення високої конкурентної можливості вітчизняних товаровиробників на ринках збуту у внутрішньому й зовнішньому просторі, а також через оцінку інноваційно-технологічного чинника у вирішенні виникаючих проблем.

Регулювання у регіонах інноваційного розвитку з точки зору системних позицій є відкритим, схильним до різних впливів: зовнішніх і внутрішніх.

Основними факторами зовнішнього впливу, а саме такими, що впливають безпосередньо на регіональну інноваційну політику та на реалізаційні, можна виділити:

- пріоритети загальнодержавного масштабу;
- пріоритети регіонального масштабу;
- інноваційну й науково-технічну політику;
- діюче державне законодавство.

Зміни кожного фактору приводять у регіонах до трансформації стратегічних напрямків та методів в сфері управління. Внутрішніми факторами впливу стають ті особливості, які характерні господарському осередку регіону й пов'язані з направленістю галузі. Важливим є рівень розвиненості регіональної продуктивної потужності, науковий потенціал та виробничо-технічна спроможність, впровадження інновацій у виробництво суб'єктами господарювання, механізми мотиваційних робіт стосовно досягнутих відносин на виробництві.

Відтак, не існує єдиного рецепта застосування різних заходів щодо реалізації регіональної науково-інноваційної політики. Кожен регіон у державі самостійно вирішує завдання інноваційного розвитку, враховуючи свою

специфіку, особливості, ресурси, потреби та традиції. Наше дослідження, водночас, визначає низку організаційно-економічних заходів, апробованих світовою практикою та сприяючих інноваційному розвитку в регіонах. Найбільш розповсюдженими є:

- реалізація на всіх рівнях (загальнодержавному, місцевому, регіональному) спеціально визначених цільових програм;
- державне субсидування, цільове асигнування регіонів;
- пільгові податки для стимуляції інноваційного розвитку в регіонах;
- створення інноваційних, наукових та технологічних парків;
- впровадження інкубаторів для інновацій малого бізнесу;
- державна освіта органів виконавчої влади у регіонах;
- функціонування центрів для передачі технологій з державного сектора у промисловий;
- організація послуг консультування регіональних підприємств.

У регіонах управління інноваційними процесами відбувається на двох рівнях: загальнодержавному й регіональному. Загальнодержавне управління орієнтоване на регулювання державою інноваційної методології та діяльності, розробку податкової політики вирішення інвестиційних проблем та створення належних нормативно-правових законопроектів.

Реалізацію науково-інноваційної політики в регіоні проводить державна влада регіону (органи самоврядування на місцях), суб'єкти господарювання і населення, які за своїми завданнями в реалізації науково-інноваційній регіональній політиці є не тотожними. Органи місцевого самоврядування, наприклад, мають широкий об'єм задач, являються автором наповнення змістом регіональної політики. Вони – легітимні та відповідальні за здійснювання цієї політики в регіоні: у межах визначеної компетентності створюють сприятливі умови для реалізації науково-інноваційної політики. Щодо інших суб'єктів, то вони є такими тільки настільки, наскільки органам влади на місцевому рівні

вдалося залучити їх різними шляхами до реалізації своєї регіональної політики.

Завданням регіональної науково-інноваційної політики є розробка спеціально створеного механізму для забезпечення стратегічних цілей та прийняття рішень у встановленні в цій галузі потрібних напрямів, пріоритетів й обмежень.

На державному рівні в останні роки ведеться активна постійна робота відносно створення системи інновацій. Така робота визначена у багатьох розроблених доктринах стратегічним напрямком розвитку для всієї країни. Але створені структурні системні елементи, на превеликий жаль, не пов’язані між собою та іншими економічними секторами. Запозичення досвіду із-за кордону відбувалося перенесенням тільки окремих елементів і не призвело до прогнозованих результатів, а тому, не зважаючи на позитивний досвід певних ініціатив, не відбулося належного інноваційного прориву в економіці.

У науці державного управління виділяють наступні підходи, що сприяють формуванню системи регіонального управління інноваційним розвитком в економіці:

- інституційно-еволюційний,
- ринковий,
- процесуальний,
- лідерський.

Інституційно-еволюційний підхід базується на інтеграції управління, технологій та культури у визначених інституційних формах. Ринковий підхід ґрунтується на загальних засадах посередництва й підприємництва. Процесуальний підхід забезпечує управління науково-інноваційними процесами, менеджментом з реалізації результатів науки, бізнес-проектів для виготовлення нової продукції. Він супроводжується елементами інновацій учасників на всіх культурних етапах культури всіх учасників, проявляючись у виді різних функцій і форм на етапах процесу відтворення. Останній підхід

консолідує лідерство в державному стратегічному управлінні, регулюванні інноваціями, виробничим процесом стосовно радикальних інновацій, організацію споживчих потреб, а також сприяє оновленню ринку для підприємництва, заміщуючи нагальні потреби, збільшуючи інноваційний попит [66, с. 35].

Переходу економіки нашої країни до інноваційного типу перешкоджає багато проблем, головними з яких, є такі:

- недостатньо адаптованою виявилася система організації науково-інноваційного процесу до вимог нової економіки (інноваційної, постіндустріальної, ринкової), головною причиною чого стала криза в науці, технологічному розвитку та інноваційній діяльності;
- відсутність на регіональному і державному ступенях науково-технологічної стратегії;
- не ефективне використання нових форм та існуючих механізмів кооперації, передачі наукових знань у мережевих структурах, кластерах, компетентних центрах в сферах консалтингу й аудиту.

Направлення у сферу інновацій, у науку та техніку недостатньо коштів, на нашу думку, зумовлено необхідністю за розумінням влади інноваційного розвитку у регіонах, недооцінкою у конкурентоспроможності та врівноваженості економіки їх ролі, відсутністю ефективності у пошуку механізмів для залучення в регіони потрібного капіталу. З точки зору певних дослідників, низький рівень бізнесу у винахідницькій та інноваційної діяльності, а також науки, викликаний такими чинниками :

а) розповсюдження сформованих серед населення країни стереотипів, цінностей для «виживання», де вся нова діяльність значитиметься небезпечною;

б) існування не вирішеної проблеми по захисту прав інтелектуальної власності;

в) слабкість моніторингової системи, статистики, недостатня пропаганда

результатів науково-технічної прогресу тощо.

Вирішенню цього питання, на наш погляд, перешкоджає відсутність заінтересованості саме державної влади, недостатнє пропагування потрібності такої роботи, а також стимулювання творчого людського потенціалу. Окрім того, для даної політики характерний також і низький рівень взаємодії та забезпечення різних організацій комунікаційними й інформаційними існуючими ресурсами. Це позначається поганим рівнем підтримки розвитку інфраструктури, слабкою забезпеченістю всіх учасників інноваційної, науково-технічної діяльності на міжнародному, державному й регіональному рівнях. Керування інноваційною роботою також є малоефективним. У регіонах в органах влади функціонування здійснюють департаменти і комітети. Тому, актуальним стає необхідність створення такого органу, який очолив би в регіоні діяльність з функціями планування, прогнозування, фінансування, програмування, стимулювання та проведення моніторингу. Визначений орган повинен бути у тісній взаємодії з державними структурами, бізнесом, громадськими організаціями тощо. Низька інноваційна активність, недостатній попит на результати науково-технічної діяльності свідчать про серйозні проблеми не лише у промисловій сфері, а й у самій науці. Проблема інноваційної, науково-технічної та економічної політики полягає у її безсистемності.

Отже, численні дослідження демонструють, що ефективність розвитку та застосовування у регіонах наукового й передового технічного потенціалу дозволяє зробити перехід до інноваційного типу в економіці, але суттєвим для цього є об'єднання діяльності органів влади, бізнесу, науки та управління. Тобто, необхідно створити в регіонах інноваційну систему та встановити пріоритети для інноваційного розвитку. Політика держави в науковій і технологічній сферах – головний документ для визначення необхідних пріоритетів інноваційного розвитку в регіонах. Вирішальні напрями її наступні:

- стабільний розвиток фундаментальної науки, прикладних наукових досліджень та сучасних розробок;
- державна стимуляція наукового розвитку та розвитку технологій;
- створення успішної національної інноваційної системи;
- підвищення рівня ефективності у використанні наукових досягнень в науково-технічній діяльності;
- робота по розвитку кадрового потенціалу в науково-технічному комплексі;
- інтеграційні процеси в науці й освіті;
- міжнародне науково-технічне співробітництво;
- стимулювання компаній в регіонах к застосовуванню інновацій;
- створення інноваційних підприємств малих типів;
- активне ресурсне залучення для зростання інвестицій, здебільшого у сферу високих технологій;
- створення для впровадження інновацій ефективної інфраструктури;
- постійне удосконалення професійності кадрів в сфері інноваційної діяльності.

Плани щодо активізації інноваційної роботи у регіонах можуть скеровуватись на основі оцінки існуючого інноваційної ситуації. Дослідження теоретичних заходів та практичних навичок, водночас, дозволяє сформулювати найважливіші пріоритетні напрямки для основної стратегії регіонального інноваційного розвитку. Вони включають:

1) широке застосування передових технологій, освоєння напрямків сучасних технологій у майбутньому, підвищення конкурентоздатності товарів вітчизняного виробництва, вихід на нові ринки, підвищення життєвого рівня населення;

2) стабільну підтримку прикладних й фундаментальних наукових досліджень, потрібних для формування підґрунтя для технологій наступним

поколінням, гарантії конкурентоспроможності виготовленої продукції на світовому й внутрішньому ринках;

3) прискорення розвитку інформаційного та телекомунікаційного сектора передових технологій – джерела ефективного економічного зростання та високої продуктивності праці;

4) постійне впровадження інноваційних інвестицій, економічної модернізації на основі сучасної науково-технічної бази, заміну застарілих фондів в економіці на ефективні сучасні технологічні системи для забезпечення ресурсного збереження, конкурентоспроможності виготовленої продукції, розвитку інноваційної інфраструктури.

Інноваційний прорив є важливим для розвитку взаємовигідної співпраці держави з підприємцями та усім суспільством.

Досягнення необхідної мети й успішна реалізація інноваційного розвитку в регіонах потребує стабільного управління, яке включає системний підхід, що вимагає в регіонах створення управлінської інноваційної цілісної системи – комплексу установ різних форм власності, які розташовані в регіоні і здійснюють функцію впровадження сучасних технологій в економічну сферу, організаційно-правову діяльність для їх господарювання на загальнодержавному рівні та в соціально-економічній регіональній політиці.

«На регіональному рівні управління, завданнями якого є стійкий соціально-економічний розвиток регіону та ефективне використання матеріально-технічного, сировинного і трудового потенціалу, а також задоволення потреб внутрішнього ринку, прерогатива має бути віддана діяльності, пов'язаної з діагностикою конкурентоспроможності місцевих підприємств, оцінкою їх науково-технічного, виробничого та кадрового потенціалів з метою виявлення рівня інноваційної сприйнятливості та активності; з вибором пріоритетних напрямів, конкурентний потенціал яких найвищий; з розробкою програм з певних пріоритетів та механізмів їх реалізації,

включаючи залучення приватних інституційних інвесторів – комерційних банків, фінансових компаній, інвестиційних фондів тощо; із забезпеченням відповідних диференційованих режимів економічного стимулювання» [42, с. 48].

Увага управлінських структур в регіонах, таким чином, має сконцентровуватися на процесах розробки та їх реалізації в сфері науково-технічної політики, що ґрунтується на державній науково-інноваційній політиці. Водночас, вибір задач регіонального розвитку повинен будуватися не з переліку модних технологій, а із того рівня, який є реально в науково-виробничій ділянці потенціалу інновацій. Опираючись на досягнуті результати й існуючий потенціал, впроваджувати слід такі нововведення, які будуть найперспективнішими для успішного регіонального розвитку. Головною метою науково-технічної політики в регіонах повинно стати: інноваційна орієнтація для підвищення конкурентоспроможності економіки, з реальним урахуванням визначеної стратегії існуючого соціально-економічного розвитку. Зауважимо, що такий напрям включає в себе: планування науково-інноваційного розвитку в регіоні і розробку підходящих до цього різних програм. Створюються певні механізми управління програмами для можливості планування визначеного «наскрізного» ланцюга дослідження існуючого процесу виробництва із його завершенням на стадії поширювання нововведень, організації об'єднання учасників і ресурсів; спрямованості на реалізацію соціально-економічного регіонального розвитку; узгодження мети з ресурсними можливостями.

Окрім того, з урахуванням вищевикладеного можна виділити актуальні проблеми для суттєвого прискорення розвитку науково-технічного регіонального потенціалу:

- запровадження довгострокової державної політики для успішного розвитку науки і вищої ланки освіти (розробка цільової програми розвитку вищої освіти регіонів з урахуванням фінансово-економічних та виробничих

показників, а також стратегій соціального забезпечення; визначення пріоритетів у розвитку науки в регіоні та на їх базі розроблення стратегії та заходів, що забезпечать її реалізацію);

- організаційне забезпечення (створення системи з інформації розвитку науково-технічного регіонального потенціалу, акумулювання досвіду, напрацьованого в економіці; створення структурної установи для постійного розвитку науки та інновацій в кожному регіоні);
- кадрове забезпечення (підвищення соціальної захищеності та матеріально-технічного забезпечення освітньо-наукових кадрів; розвиток цільової підготовки кадрів для науки та освіти);
- забезпечення фінансової складової (стимуляція діяльності наукових дослідників, тісна взаємодія державних органів з наукою та бізнесом; збільшення кількості коштів для приватного сектору на проведення науково-дослідницької роботи, застосування нового продукту; функціонування системи визначених замовлень державою бізнес-структурам на науково-дослідницькі проекти, направлені на сталий розвиток регіону).

Фінальною метою планування є: за рахунок високого рівня застосованих технологій в пріоритетних галузях економіки підвищити конкурентоздатність кожного регіону. Тому завданнями у регіонах науково-технічної політики стає:

- забезпечення курсу цілого науково-технічного комплексу, який направлений на досягнення соціально-економічних задач у регіональному розвитку;
- робота по пріоритетним напрямкам у розвитку науково-інноваційної ділянки;
- окреслення тих заходів, які потрібні для реалізації пріоритетів;
- узгодження пріоритетів з наявними ресурсами;
- забезпечення ефективного науково-технічного розвитку для провідних економічних галузей;

- поєднання та взаємодія виробничого й науково-інноваційного потенціалу;
- оцінювання інноваційного розвитку в різних галузях економіки та визначення його перспектив у майбутньому;
- урахування можливої конкуренції між регіонами;
- простеження соціальних і економічних наслідків розвитку інновацій для регіонів.

Аналіз вітчизняного досвіду у процесі побудови інноваційних систем в регіонах показав, що немає дієвої концепції створення інноваційної системи, не дивлячись на її актуальність, тому доцільнішим буде проводити інтеграцію різноманітних підходів, в основі якої – підхід типу «знизу-вгору» з доповненням проєктними регіональними ініціативами. Для реалізації стратегічних пріоритетів регіонального інноваційного розвитку потрібні зміни в управлінні, а саме:

- розвиток інноваційного мислення, ментальності державних органів, менеджменту у бізнесі та іншої діяльності;
- безперервний розвиток людського капіталу – джерела інновацій;
- міжгалузева взаємодія суб'єктів інноваційних процесів;
- формування інноваційних виробничих кластерів в регіонах;
- міжрегіональне та міжнародне співробітництво у сфері інновацій;
- розробка успішних проектів, їх реалізація як каталізаторів ефективної економіки з інноваціями.

Соціальні та економічні потреби створюють співробітництво підприємств, проектних, дослідницьких та інших інституційних структур.

Потрібні ефективні механізми, які забезпечать найвищу результативність в управлінні стратегіями. Ці механізми включають створення:

- стратегічних планів у галузі науки та інновацій на довгострокову перспективу;

- цільових програм інноваційного й науково-технічного характеру;
- інноваційних проектів у регіонах (державного значення).

Кадрове забезпечення для реалізації інноваційних пріоритетів стає винятковим, а також перепідготовка, підвищення кваліфікації працівників. Потрібний регулярний моніторинг процесу реалізації обраних пріоритетів інноваційного регіонального розвитку, їх оцінка дії.

Таким чином, можна зробити висновок, що важливим завданням держави на сьогодні є перехід державно управлінських основ на сучасний інноваційний тип економічного розвитку, ключовими елементами якого стає модернізація існуючого інноваційного потенціалу, створення необхідних умов для сталого розвитку економіки. Для переходу до інноваційної економіки потрібно формування науково-інноваційної політики в кожному регіоні, що буде включати реалізацію відповідних планів та проектів на підґрунті регіонального науково-інноваційного потенціалу для розвитку необхідної інфраструктури, яка сприятиме інноваційній діяльності. Успішна та вдала реалізація принципів науково-інноваційної політики залежить від конкретної підтримки на державному та регіональному рівнях, формування такого інноваційного клімату, який був би сприятливим, підвищення до інноваційного впровадження можливостей регіонів, згуртованість учасників науково-технічної діяльності, це демонструє актуальність створення регіональної інноваційної системи в економіці.

3.2 Пріоритетні напрями та інструментарій стратегії регіонального інноваційного розвитку регіонів України

Розглядаючи пріоритети та інструментарій механізмів державного управління сталим розвитком регіонів, цілком очевидно, що одним із ключових аспектів має стати інституційно-синергетичний підхід при реформуванні та

видозміненні державноуправлінських засад формування регіональної політики, що включає не лише загальнодержавні програми та концепції, але й, власне, вектори органів місцевого самоврядування та управління, діяльність яких якнайкраще має сприяти її наповненню.

У дисертаційній роботі під поняттям «регіональна політика» розуміється діяльність органів державної влади всіх рівнів, спрямована на розвиток регіонів та розв'язання їх проблем. При цьому регіональна політика передбачає узгодження інтересів усієї країни, адміністративно-територіальних одиниць та регіонів, муніципальних утворень, комерційних та некомерційних організацій різних форм власності та всіх громадян [24, с. 5]. Єдина регіональна політика включає вироблення стратегічних цілей, завдань, пріоритетів регіонального розвитку та розробку комплексу заходів щодо виконання намічених планів сталого розвитку при реалізації об'єктивних потреб розвитку регіональної соціально-економічної системи.

Місія регіональної політики розкривається як забезпечення підвищення можливостей ефективного функціонування економіки та покращення якості життя населення регіону. Діалектика стійкого розвитку соціально-економічної системи регіону передбачає з одного боку, узгодження соціально значущих інтересів всіх суб'єктів регіону, і з іншого боку – зміцнення економічного базису та єдності економічного простору країни. При цьому враховується, що господарський комплекс регіону має здійснювати й зовнішньоекономічні зв'язки, та ефективну взаємодію з іншими елементами національної економіки [30, с. 71]. Слід також зазначити, що економіка регіону має формуватися як багатосекторна та соціально орієнтована, адже регіональна політика – частина загальнодержавної політики, та регіональна соціально-економічна система функціонує у масштабах єдиної держави. Зазначимо умови, що впливають на формування регіональної соціально-економічної політики: масштаби регіонального простору; сегментація простору; ресурсозабезпеченість регіону;

насиченість регіону факторами виробництва, рівень їх розвитку та відповідність їх певному технологічному укладу; наявність територій випереджального розвитку та територій з особливим економічним режимом; ступінь розвитку державно-приватного та соціального партнерства; густота населення регіону; рівень доходів душу населення регіоні та диференціація доходів; диференційованість соціального середовища регіону [53, с. 28].

Системний підхід до управління процесами формування та реалізації регіональної соціально-економічної політики передбачає розгляд усіх рівнів цієї системи: загальнодержавний рівень, (надсистемний у якому розробляється і реалізується державна стратегія соціально-економічного розвитку; рівень макрорегіонів – надсистемний, у якому координуються здійснення великомасштабних соціально-економічних програм і пріоритетних національних програм; регіональний рівень (загальносистемний), на якому формується та реалізується соціально-економічна політика сталого розвитку регіону; муніципальний рівень (внутрішньосистемний), який є дуже важливий в аспекті сталого розвитку, у зв'язку з тим, що змінюється роль окремих територій, як довкілля та спілкування, як місця формування первинних осередків людської спільноти, а також місця реалізації своїх потреб, інтересів, здібностей. Відтак, вкрай необхідною, як було доведено у попередніх розділах дослідження, є трансформація до інноваційно-стратегічної моделі розвитку муніципальної освіти, системоутворюючим елементом якої стає орієнтація на забезпечення самодостатності території при безпосередньому включенні місцевої спільноти в питанні управління, але, звичайно, слід враховувати, що багато території (муніципальні утворення, регіони) з об'єктивних причин є дотаційними, і залишаться такими ще тривалий час.

Причини проблем соціально-економічного розвитку в різних регіонах, звичайно різні, тому й шляхи розв'язання цих проблем різні. Завдання соціально-економічної політики мають вирішуватися виходячи з місцевих умов,

рівня економічного розвитку, демографічної ситуації, фінансових можливостей, національних та культурних традицій населення регіону. Таким чином, механізм вибудовування комунікативно-кооперативної взаємодії має враховувати особливості не тільки економіки, а й соціокультурного та політичного середовища регіону. Відповідно, врахування регіональної специфіки має визначатися як пріоритети соціально-економічного розвитку, а також внаслідок розроблення відповідного комплексу заходів, до яких залучаються різні джерела фінансування. Важливим напрямом сталого розвитку регіону є активна підтримка інноваційних компонентів. Модернізація економіки регіону, перетворення його на високоефективну, інноваційну та конкурентоспроможну систему заходів – потребує й зміни структури, підвищення у валовому регіональному продукті частки обробних галузей з наукомісткими технологіями. У розробці стратегії сталого розвитку регіону необхідно орієнтуватися на підприємства видів економічної діяльності з технологічною школою, що склалася, причому необхідно поєднувати організаційно-економічні рішення щодо підтримки цих суб'єктів господарювання з підвищенням інвестиційної привабливості регіону та зі створенням сприятливих умов реалізації соціально-економічного потенціалу [196, с. 30]. Зазначимо, що при цьому доцільний курс не на докорінну реструктуризацію державноуправлінських засад регіону, а на диверсифікацію діяльності підприємств. Вирішення всіх цих проблем має супроводжуватися вдосконаленням інституційного, організаційного та господарського механізмів сталого розвитку регіону. Структурна цілісність політики сталого розвитку регіону визначається такими чинниками, як соціальні пріоритети, стратегічні цілі, завдання, інституційне забезпечення та можливості фінансування соціально-економічної системи регіону [224]. Особливо значним чинником є регулювання, спрямоване забезпечення сталого соціально-економічного розвитку, скорочення відмінностей у соціально-економічному розвитку

регіонів, ефективна просторова організація [256].

Таким чином, завдання соціально-економічної політики регіону мають реалізовувати органи влади всіх рівнів, виходячи з місцевих умов, рівня економічного розвитку, демографічної ситуації, фінансових можливостей, національних та культурних традицій населення. Зазначимо низку найважливіших принципів формування політики сталого розвитку регіону: формулювання місії, стратегічних та тактичних цілей з урахуванням послідовності раніше прийнятих рішень. При цьому визначаються об'єктивні потреби регіону та пов'язані з ними регіональні інтереси; стимулювання інтеграційних процесів; орієнтованість на види економічної діяльності інноваційного типу; необхідність моніторингу соціально-економічної системи регіону. Дослідження регіону як єдиної територіальної соціально-економічної системи з позиції системного та інституційно-синергетичного підходу, дозволили автору визначити перелік основних напрямів розвитку регіональної соціально-економічної політики:

системна модернізація інституційної системи (нормативно-правових актів, що регулюють господарську діяльність та засобів забезпечення дотримання правил та норм, встановлених цими актами);

забезпечення поступального економічного зростання на основі формування сприятливого інвестиційного клімату та підтримки суб'єктів господарювання, які здійснюють інноваційну діяльність;

посилення уваги секторам економіки, пов'язаних із формуванням та розвитком людського потенціалу;

використання інноваційних рішень при оновленні об'єктів соціальної та виробничої інфраструктури;

ліквідація диспропорцій територіального розвитку, вдосконалення управління державним та комунальним майном.

Використовуючи системний підхід до управління сталим розвитком

регіону, визначимо функціональне наповнення регіональної соціально-економічної політики. Склад функцій визначено з встановлених об'єктивних потреб та основних напрямів розвитку регіональної соціально-економічної політики. Окрім того, їм притаманна скоординованість, значущість ролі інституційного підходу у соціально-економічному житті суспільства зумовлює центральне місце інституційної, соціально-стабілізуючої функції у системі функцій у зв'язку з її організаційним початком. Комплекс цих взаємопов'язаних і взаємопроникних функцій забезпечує наступність розвитку регіональної соціально-економічної системи, і водночас адаптивність до мінливих умов. Весь комплекс функцій регіональної політики має бути спрямований на сталий розвиток регіону, найважливішою характеристикою якого є підвищення якості життя населення.

Основними орієнтирами соціальної стратегії регіону мають виступати не темпи інфляції чи дефіцит бюджету, а рівень зайнятості, зростання індивідуальних доходів та заощаджень, показники розвитку охорони здоров'я та освіти, адже що поняття людського потенціалу інтегрується на основі двох базових дефініцій: людського капіталу та якості життя [171, с. 185]. Оскільки основною метою існування інституту держави є створення відповідного рівня та якості життя населення, саме цей критерій закладається в основу виміру процесів сталого розвитку регіону. Під якістю життя в регіоні в роботі розуміється комплекс характеристик, умов та процесів здійснення життєдіяльності, пов'язаний не тільки із задоволенням первинних потреб людини, але й з потребами вищого порядку – можливостями реалізувати себе у праці, духовному житті та інших сферах, здобутті освіти, а також гідне пенсійне забезпечення [65, с. 53].

Якість життя в регіоні, характеризуючи здатність і можливість формування, раціонального використання, розвитку та збереження людського потенціалу на користь сталого розвитку регіону, включає не лише об'єктивні

параметри територіальної соціально-економічної системи, що вимірюються за набором кількісних, якісних та інтегральних показників, що дозволяють судити про рівень задоволення науково-обґрунтованих потреб та інтересів людей, а й суб'єктивну самооцінку задоволеності матеріальних, культурних та духовних потреб людини, засновану на сприйнятті умов життя та ціннісному ставленні людей до цих умов.

При цьому у зв'язку з тим, що можливості задоволення потреб визначаються кількістю та якістю ресурсів, ефективністю їх використання, необхідною умовою підвищення якості життя населення регіону є економічне зростання. Головним засобом реалізації регіональної соціально-економічної політики є зростання валового регіонального продукту та вдосконалення механізмів його розподілу. Важливість проблеми просторової диференціації доходів і життя населення відзначається у багатьох роботах дослідників [168, с. 47]. Значною є міжрегіональна та внутрішньорегіональна диференціація регіонів і за якістю життя, і за умовами ведення господарської діяльності. Зазначимо причини диференціації регіонів, що посилюється, за якістю життя: дія ринкового механізму, що розділив суб'єкти господарювання за конкурентними перевагами й недоліками, а також різний ступінь адаптації до ринку регіонів у зв'язку з відмінностями у структурі економіки та менталітеті населення; суттєве ослаблення ролі держави в регулюванні господарської діяльності; передача численної кількості повноважень на місцевий рівень без відповідних джерел їх фінансування.

Отже, для забезпечення стабільного підвищення якості життя з метою сталого розвитку необхідний інвестиційний механізм, що діє на загальнодержавному, регіональному та муніципальному рівнях. Причому особливо значущим є регіональний рівень. Слід зазначити, що економічне зростання та інвестиції є необхідними, але наявні недостатні умови підвищення якості життя населення регіону. Потрібна також інституційна система, що

забезпечувала б дотримання інтересів усіх акторів території, координацію процесів, що забезпечують економічне зростання у напрямку орієнтації на підвищення якості життя населення, формує особистість, систему цінностей та переваг, структуру інтересів, ступінь активності тощо.

Слід погодитися з думкою, що наявність синергетичних ефектів, пов'язаних із нелінійністю, активністю, здатністю до самоорганізації та іншими особливостями регіональних соціально-економічних систем, потребує застосування методів управління, адекватних складності даного об'єкта управління. Потрібно забезпечити узгодженість у часі, скоординованість за напрямками та інтенсивністю окремих складових вектора управляючих впливів [261].

Пріоритетним напрямом розвитку економічної бази регіону є модернізація економіки регіону (перетворення її на високоефективну, інноваційну та конкурентоспроможну). Ця модернізація передбачає зміну структури економіки, підвищення у валовому регіональному продукті частки обробних галузей із наукомісткими технологіями. Крім того, має дотримуватися важливої умови ефективного функціонування та розвитку будь-якої економічної системи – наявність економічної рівноваги. У зв'язку з цим, регіональна система повинна мати інструмент, що виявляє попит і забезпечує адекватну реакцію економіки регіону на зміни попиту, який досить швидко (до настання кризи) повертає систему у стійкий стан. Крім того, у стратегії сталого розвитку регіону мають бути визначені проблеми, пов'язані з реновацією основних фондів, питаннями формування, використання, розвитку та збереження людського потенціалу регіону тощо. Причому розв'язання цих проблем має супроводжуватись удосконаленням комплексу механізмів управління сталим розвитком регіону.

Досліджуючи програмно-цільовий механізм управління стійким розвитком регіонів не можна не розглянути метод програмно-цільового управління. Аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду показує, що програмно-

цільове управління – дуже ефективний інструмент управління функціонуванням регіональних соціально-економічних систем. Програмно-цільове управління передбачає встановлення термінів для реалізації програм держави й муніципальних, встановлення необхідних обсягів та джерел для їх фінансування. Метод програмно-цільового управління надає вирішенню проблем регіону правового статусу, дозволяє ефективно акумулювати необхідні кошти, а завдання досягнення намічених цілей набуває обов'язковості [235, с. 177].

Використання програмно-цільового управління, орієнтованого на сталий розвиток регіону, характеризується міждисциплінарністю. Саме тому програмно-цільовий метод управління перебуває у фокусі уваги дослідників-представників таких наук, як юриспруденція, економіка, соціологія, політологія. У дисертації програмно-цільовий метод досліджується в організаційно-управлінському та в організаційно-економічному аспектах. Посилення ролі людського чинника зумовлює антропоцентричність програмно-цільового управління, орієнтованого на сталий розвиток регіону, а комплекс заходів, взаємопов'язаних за завданнями, термінами здійснення, виконавцями та ресурсами має бути направленим на найбільш ефективне досягнення цілей та вирішення завдань соціально-економічного розвитку регіону й формуватися з урахуванням глобальної цінності сталого розвитку регіону – створення умов для активного формування, поступального розвитку, раціонального використання, ефективного збереження людського потенціалу [71, с. 20].

Програмно-цільовий метод управління регіональними соціально-економічними системами характеризується такими важливими особливостями: індикативним характером програм; економічною, соціальною та бюджетною ефективністю програмних заходів; системним характером цілей та завдань програм, складністю розв'язуваних комплексних проблем; здатністю концентрувати обмежені матеріальні та фінансові ресурси для вирішення

найважливіших завдань розвитку економіки та соціуму; орієнтованістю отримання мультиплікативного ефекту; можливістю забезпечення соціального контролю при постановці цілей, розробці завдань сталого розвитку, плануванні використання ресурсів [221, с. 200].

Програмно-цільовий механізм управління сталим розвитком регіону, поєднуючи сукупність людських, матеріальних, природних, фінансових та інформаційних ресурсів, функціонує на основі принципу «оптимальні витрати - максимальні результати». Успішність програмно-цільового механізму управління забезпечується єдністю та комплементарністю використовуваних ресурсів [214, с. 177]. Необхідність використання програмно-цільового управління на вирішення завдань сталого розвитку регіону викликана такими обставинами: розуміння факту, що треба змінити несприятливі тенденції розвитку, пропорції, структуру економіки та соціальної сфери; комплексність проблем регіональних соціально-економічних систем, при вирішенні яких потрібна міжгалузева координація програмних заходів; відсутність можливості досягнення необхідних цілей розвитку, у тому числі через те, що недостатні взаємозв'язки та взаємодії між рівнями управління, господарюючими суб'єктами тощо; посилення потреби у координації використання фінансових та матеріальних ресурсів, що належать економічним агентам різних відомств, галузей, регіонів [78, с. 99].

Програмно-цільове управління, передбачаючи також застосування системного підходу до формування та реалізації програм, забезпечує поєднання просторової інтеграції, що поєднує зусилля акторів регіону та тимчасової інтеграції, що полягає у чіткій послідовності та єдність різних етапів (стадій) загального процесу. Також важливою характеристикою програмно-цільового механізму є єдність методологічних установок щодо вирішення завдань сталого розвитку регіону всіма учасниками реалізації програм.

У програмно-цільовому управлінні, орієнтованому на сталий розвиток

регіону, головною дієвою силою розвитку є внутрішньосистемні фактори. Особлива увага має приділятися структурним перетворенням. Як показує дослідження вітчизняного та зарубіжного досвіду, програмування спрямоване на досягнення соціально-економічного розвитку і забезпечення в Україні національної безпеки, що містяться в документах стратегічного планування, що розробляються в рамках цілепокладання.

Особливо важливими складовими стратегічного планування для формування стратегії сталого розвитку регіону є: інформаційне, ресурсне, науково-технічне, кадрове забезпечення планування; створення таких умов, які залучають громадян країни та суб'єктів господарювання у стратегічне планування. Планування, граючи дуже значну роль у програмно-цільовому управлінні, вирішує проблеми міжсекторної, міжчасової й міжрегіональної координації, обліку структурних потреб у робочої сили, узгодження макроекономічної політики із завданнями сталого розвитку регіональних соціально-екологічних систем [172, с. 90]. Планування необхідне при реалізації таких напрямів програмно-цільового управління, як координація діяльності інститутів розвитку; підвищення довіри до органів влади всіх рівнів; підвищення відповідальності цих органів перед суспільством; упорядкування процесів лобіювання [199].

Проведений системний аналіз дозволив виявити низку методологічних проблем під час використання програмно-цільового механізму з метою сталого розвитку регіону: побудова програм здійснюється переважно на основі розподільчого принципу; програми орієнтовані на внутрішні джерела фінансових ресурсів; недооцінюються можливості приватно-державного партнерства; недостатньо використовуються інноваційні технології та процеси; відсутній інформаційний супровід реалізації програм; організаційна інфраструктура програмування відповідає складності розв'язуваних проблем.

Дослідження досвіду застосування програмно-цільового механізму в

управлінні сталим розвитком регіональних соціально-економічних систем дозволило виявити низку типових недоліків. Зазначимо важливі, що мають найбільший вплив на якість регіонального управління: недостатньо взаємопов'язані цілі, завдання та програмні заходи; нечітка структурованість програм, наявність декларативних положень, постановка нереальних завдань; незадовільне функціонування каналів фінансування; формальність під час використання методів проєктного управління; не оцінюється результативність програмних заходів; недостатньо уваги приділяється унікальним конкурентним перевагам регіону; не забезпечується участь у програмах таких акторів регіону, як наукові та громадські організації; не визначається конкретний кінцевий результат програм, соціальний та економічний ефект.

Дослідження вітчизняного та зарубіжного досвіду показало, що для успіху програмно-цільового управління стійким розвитком регіону необхідне одночасне здійснення різних типів інтеграції: інтеграції методологічних підходів до програмно-цільового управління; просторової інтеграції, що поєднує зусилля акторів регіону; тимчасової інтеграції, що забезпечує узгодження процесів програми у часі; вертикальної та горизонтальної інтеграції, як об'єднання ресурсів суб'єктів господарювання, що беруть участь у вирішенні пріоритетних завдань сталого розвитку регіону [76, с. 98].

Комплексний аналіз досвіду використання програмно-цільового управління в окремих регіонах дозволив визначити такі проблемні аспекти: недостатня обґрунтованість майбутніх витрат, що тягнуть за собою як перевитрати, так і недофінансування; у ряді програм не ідентифікуються негативні зовнішні фактори та ризики, не передбачаються антикризові заходи; у ряді випадків плануються явно занижені результати (при неповному виконанні бюджету програм (78% за всіма джерелами) мети досягнуто із запланованою ефективністю).

Отже, дослідження показало необхідність удосконалення механізму

системного управління регіональними програмами. Цей новий модернізований механізм має характеризуватись: чітким цілепокладанням і комплексним підходом, при якому взаємопов'язані цільові показники, ресурси, терміни та виконавці; наявністю інструментів оцінки ефективності програм; закріпленою документально відповідальністю учасників програм за неефективне їхнє виконання [149, с. 87]. Виконання цих вимог, забезпечення узгодженості документів стратегічного планування та використання інструментів виявлення негативно діючих зовнішніх факторів та загроз дозволять модернізувати існуючий механізм програмно-цільового управління сталим розвитком регіонів.

На думку окремих дослідників, прискорити стійкий соціально-економічний розвиток регіонів дозволить активне застосування кластерного підходу, спрямованого на підвищення інноваційної активності. Аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду показує, що поширення кластерів – це одна з головних характеристик усіх високорозвинених економік та ключовий аспект у державноуправлінській діяльності, адже ефективне високотехнологічне виробництво ґрунтується на інтеграції наукових, інноваційних та виробничих підприємств різних типів. На думку М. Портера, визнаного авторитету з проблем конкуренції, в сучасній економіці, особливо в умовах глобалізації, на перше місце виходять кластери, як системи взаємозв'язків форм та організацій, перевищуючи значущість цілого від суми складових елементів [92, с. 75].

Неодноразово на законодавчому рівні в контексті впровадження численних державних програм наголошувалося на доцільності використання такого інструменту, як підвищення координації дослідницької діяльності в країні з використанням механізму технологічних платформ та інноваційних територіальних кластерів [79, с. 81].

Кластер – це сконцентрована за географічною ознакою група взаємопов'язаних підприємств, які конкурують між собою, але водночас і ведуть спільну роботу, а також організацій, що забезпечують їхню діяльність, таких як

навчальні заклади, науково-дослідні центри, підприємства торгівлі [8, с. 81].

Як показують дослідження, використання кластерів найбільше реалізує ідею сталого розвитку регіону [82, 160]. Конкурентоспроможність та сталий розвиток регіону взаємозалежні та взаємообумовлені. Кластерні рішення доцільні до застосування і в агропромисловому комплексі, їх створення, звичайно, поряд з іншими заходами, забезпечує підвищення якості життя сільського населення, диверсифікацію економіки, а також екстернальний ефект – транспортну та соціальну інфраструктуру, що надійно працює. Створення у масштабах регіону інтегрованого агропромислового об'єднання є економічно-доцільним. При цьому в диверсифікованому об'єднанні доцільно мати чотири високоризикові та високоприбуткові напрями [91, с. 67].

В економіці регіону кластери є точками зростання. Кластероутворююче підприємство, що успішно функціонує, поширює свій вплив на найближче оточення: постачальників сировини, матеріалів, комплектуючих, напівфабрикатів, інших контрагентів. Своєю чергою, ефективність роботи оточення позитивно впливає на подальше зростання ринкової сили самого кластероутворюючого підприємства. У результаті забезпечується ефект регіонального мультиплікатора кластера.

Слід зазначити, що сталий розвиток регіону має на кластери й зворотний вплив: змінюється їхній склад – збільшується частка інноваційно-активних підприємств, організацій, які надають різні послуги, в тому числі гарантійні послуги; найкращі практики опановують інфраструктурні компанії, фінансові інститути, освітні заклади, організації громадянського суспільства; зміцнюються зв'язки між елементами кластера; підвищується продуктивність праці на підприємствах, що входять до кластера.

Зазначимо, що кластер – це група і географічно взаємопов'язаних, і взаємодоповнюючих одне одного організацій. Причому ця сукупність організацій відрізняється високим рівнем агрегування, тому, на нашу думку,

головною перевагою кластерного механізму є комплементарний ефект, який виявляється у підвищенні продуктивності праці; розвитку малого та середнього бізнесу; прискорення впровадження технологічних інновацій; накопичення критичної маси людського, інноваційного та виробничого капіталів. Цей ефект посилюється за допомогою організацій, які надають послуги зберігання, обробки та передачі інформації, які надають послуги, пов'язані з використанням Інтернету. Відмінність кластера економіки інноваційного розвитку від регіонального індустріального комплексу полягає в тому, що в першому основним інтегруючим факторам є віртуальні комунікаційні мережі та нове знання (інновації), здатні тривало підтримувати конкурентоспроможність кластера, а внутрішнім інтегратором індустріального комплексу виступають об'єкти виробництва.

Аналіз літератури дозволив виділити такі підходи до розуміння регіонального кластера:

інституційний підхід, з погляду якого в основі кластера – не окремі види економічної діяльності та не організації, а інститути, що взаємодіють у рамках певного географічного ареалу, тобто певного регіону;

функціональний підхід, з погляду якого в основі кластера – горизонтальні та вертикальні зв'язки учасників кластера;

інтеграційний підхід, за якого в основі кластера – інтеграційні зв'язки та процеси об'єднання, концентрація, кооперування та спеціалізація виробництва;

стратегічний підхід, у межах цього підходу кластер є інструментом реалізації стратегії розвитку;

системний підхід, спрямований на оптимальне поєднання стратегічних цілей розвитку держави та бізнесу, що дозволяє врахувати вплив зовнішніх макроекономічних факторів;

процесний підхід – кластерний механізм сприймається як безперервне і послідовне виконання комплексу взаємозалежних дій, орієнтованих в розвитку

підприємницького середовища.

Закордонні дослідники регіональних кластерів використовують переважно інституціональний підхід, у працях авторів яких більшою мірою є структурна складова [66]. Слід зазначити, що на практиці спостерігається значний взаємоперетин та взаємопов'язаність підходів. Функціонування регіональних кластерів розглядаються на основі поєднання інституційного, системного та процесного підходів. Кластер як система включає: регулюючу та керуючу підсистему (органи законодавчої та виконавчої влади); підсистему забезпечення (банки та фінансові компанії, навчальні та науково-дослідні інститути); підсистему надання послуг (постачальники спеціалізованих послуг, організації інфраструктури, організації транспорту та зв'язку; підсистему постачання (підприємства, що постачають сировину, матеріали, напівфабрикати, комплектуючі, обладнання тощо); підсистему виробництва кінцевого продукту.

Кластерний підхід фокусується на взаємозв'язку та взаємозалежності учасників виробничого циклу створення товарів, послуг та інновацій. Кластери відрізняються від інших форм співробітництва тим, що сторони, що беруть участь у кластері, пов'язані в один ланцюжок і спеціалізуються на індивідуальній виробничій діяльності або дослідженні.

Проведене дослідження закордонного досвіду показує, що формування кластерів можна розглядати як одну зі складових сталого розвитку регіону. Ефективне високотехнологічне виробництво ґрунтується на інтеграції наукових інноваційних та виробничих підприємств. В результаті аналізу закордонного досвіду кластерів виділено такі моделі формування кластерів:

італійська;

японська;

фінська;

північноамериканська;

індійсько-китайська [74, с. 266].

На нашу думку, для використання в нашій країні доцільно переважно використовувати елементи індійсько-китайської моделі, в якій ключову роль відіграє держава. Цілями функціонування кластерного механізму є підвищення економічної, соціальної, екологічної, інституційної ефективності діяльності учасників кластера. Кластерний підхід пропонує новий погляд на розвиток регіону, переважно ґрунтується на горизонтальних зв'язках між фірмами, об'єктами інфраструктури, науково-дослідними центрами, органами державної влади та органів місцевого самоврядування, іншими учасниками та симбіотичною взаємозалежністю на основі синергізму. Підвищення соціальної ефективності проявляється у кластері у більш ефективній соціальній політиці шляхом поповнення регіонального бюджету, підвищення заробітної плати та покращення умов праці на підприємствах – учасників кластера. Підвищення екологічної ефективності у кластері полягає у зниженні навантаження на навколишнє середовище внаслідок використання ресурсозаощаджувальних, мало- та безвідходних технологій.

Підвищення інституційної ефективності у кластері проявляється у більш узгодженій взаємодії акторів регіону, внаслідок якого забезпечується стійке функціонування соціально-економічної системи регіону сталим розвитком регіону. Слід зазначити, що попри те, що впровадження інновацій стимулюється горизонтальною боротьбою між конкурентами, що працюють на одних ринках, вертикальні відносини в кластері між постачальниками, основними виробниками та покупцями також важливі для успіху інноваційної діяльності. Підвищення економічної ефективності у кластері проявляється: у збільшенні кількості платників податків та бази оподаткування регіону; підвищенні продуктивності праці на підприємства-учасниках кластера; збільшення потенціалу інновацій; розвитку інфраструктури досліджень та розробок; учасники кластера стають конкурентоспроможнішими при виході на

міжнародні ринки.

Теоретичне дослідження дозволило виділити такі переваги кластерного підходу в аспекті забезпечення сталого розвитку регіону:

для всієї економіки країни загалом й у регіонів зокрема кластери грають роль точок зростання внутрішнього ринку [190, с. 113]. Висока конкурентоспроможність економіки регіонів ґрунтується саме на сильних позиціях окремих кластерів. Регіональні кластери багато в чому визначають рівень розвитку в довгостроковому періоді;

у кластері суттєво оптимізуються бізнес-процеси, оскільки учасники кластера можуть досягти оптимальних масштабів діяльності та, таким чином, високого рівня продуктивності та ефективності внаслідок спеціалізації;

кластерний підхід дозволяє регіону придбати властивості, що формують сприятливе середовище для сталого інноваційного розвитку, що характеризується творчою атмосферою конкуренції та партнерства між учасниками кластера;

кластерний підхід є засобом досягнення цілей промислової політики (структурні зміни, підвищення конкурентоспроможності, посилення інноваційної спрямованості та ін.), ефективним інструментом стимулювання регіонального розвитку, що позитивно впливає на покращення торговельного балансу регіону. Також підвищуються зайнятість, рівень середньої зарплати, конкурентоспроможність промисловості регіону [70, с. 88];

кластерна форма організації інноваційної діяльності створює особливу форму інновації – «сукупний інноваційний продукт» – результат діяльності кількох організацій, що дозволяє прискорити їхнє поширення у загальному регіональному економічному просторі, адже в цьому аспектів прискорюються процеси диверсифікації економіки регіону;

кластерна політика в аграрній сфері на основі стимулювання формування та розвитку регіональних форм територіальної організації виробництва також

забезпечує диверсифікаційний розвиток агропромислового комплексу та підвищення якості життя сільського населення. При цьому враховується соціальна, природно-кліматична та економіко-географічна складові сільськогосподарського виробництва [25, с. 40];

застосування кластерного підходу підвищує комплексність та системність діяльності органів влади регіону [82, с. 93];

у кластері виникають різні види синергізму [95, с. 109].

Кластерний підхід ефективний у виробничій сфері, а й у видах економічної діяльності, що з формуванням, заощадженням та розвитком людського потенціалу. Так, аналіз зарубіжного досвіду показує дієвість кластерів при модернізації житлово-комунальної сфери – найважливішого чинника формування комфортного довкілля. Зокрема, на основі кластерного механізму можливе розв'язування проблеми надходження фінансових ресурсів у житлово-комунальну сферу та радикального оновлення фондів.

Інтеграція освіти, науки та виробництва в освітніх кластерах дозволяє забезпечити значні екстернальні ефекти. Інтеграція створює умови для розвитку ефективної системи взаємодії бізнесу з ринком праці на основі збільшення можливості вивчення передового досвіду у професійній сфері. Бізнес також отримує вигоду від співпраці, зокрема, підвищується конкурентоспроможність підприємства завдяки навчанню персоналу передовим методам праці та трансферту технологій [43, с. 92].

Безперечно, перспективне створення кластерів у сфері охорони здоров'я, оскільки вони дозволяють значно підвищити якість надання медичних та освітніх послуг, що є важливим елементом якості життя населення. В результаті покращуються умови формування, заощадження та розвитку людського потенціалу, а також підвищується конкурентоспроможність вітчизняних систем охорони здоров'я та освіти, причому не лише всередині країни, а й на світовому ринку. Аналіз тенденцій розвитку системи управління охороною здоров'я

дозволяє зробити висновок, що у вітчизняній системі охорони здоров'я, насамперед на регіональному рівні, вже використовуються елементи кластерного управління.

Зазначимо фактори, що позитивно впливають на розвиток кластерів в Україні: наявність значних теоретичних напрацювань та практичного досвіду організації територіально-виробничих комплексів; традиції вітчизняної освіти; висока технологічна культура, тоді як перешкоджають: недостатність зв'язків між науковою спільнотою і бізнес-структурами; низька якість інвестиційного клімату; низька ефективність функціонування асоціацій і спілок підприємців; низький рівень довіри між бізнесом, владою, суспільством, наукою тощо [27, с. 101].

Окрім того, кластерний механізм дозволить вирішити такі завдання: посилити каркас системи розселення з урахуванням підвищення зв'язності територій, використовуючи унікальні конкурентні переваги багатоядерної структури регіонів. Ефект досягається шляхом оптимізації розміщення продуктивних сил, ефективного використання транспортної, комунальної та соціальної інфраструктури, поширення дифузії інновацій на периферійні території. Сформувати «полюси зростання» – території з особливим режимом господарювання, здійснивши насичення території регіону об'єктами добувної та обробної промисловості та агропромислового комплексу, які забезпечують підвищення зайнятості населення, а також перерозподіл трудових потоків. Ці полюси зростання можуть прийняти значні інвестиції та розвиватися прискореними темпами, забезпечуючи зростання економіки та підвищення якості життя населення. Створити ієрархічну мережеву структуру автомобільних доріг, що забезпечує взаємодію транзитної мережі автомобільних магістралей, міжмуніципальних та місцевих транспортних систем, а також підвищити якість та енергоефективність інженерної інфраструктури. Вирішувати ці завдання доцільно разом зі здійсненням

диверсифікації економіки, активною підтримкою інноваційної діяльності, використовуючи сучасні форми підтримки інноваційно-впроваджувальних підприємств, заохочуючи високотехнологічний середній та малий бізнес [81, с. 87].

Таким чином, дослідження показало, що використання кластерного механізму сприяє розвитку регіонів як соціально-економічної системи, найбільше реалізуючи ідею інноваційного розвитку території. Разом з тим, органи державної влади, регіонального рівня та органи місцевого самоврядування повинні підтримувати розвиток кластерів, які є центрами (точками) зростання економіки регіону, за допомогою: прямої фінансової підтримки інноваційних проектів; зниження податкового навантаження; виконання адміністративних процедурних дій; залучення будівель для створення інфраструктури; забезпечення процесів передачі; забезпечення транспортного сполучення з іншими кластерами або географічними областями; підтримки у покращенні репутації кластера; підтримки у розвитку бізнес-інкубаторів та інших форм та методів. Таким чином, варто враховувати, що при формуванні кластерів слід брати до уваги ряд особливостей: географічну локалізацію регіону, стан інституційного та бізнес-середовища, спільність виробленої продукції, ресурсів, технологій, існуючі взаємозв'язки між суб'єктами-учасниками кластера; господарюючі суб'єкти, що у кластері, прагнучи підвищити свою конкурентоспроможність над ринком, посилюють свій вплив такі складові маркетингової мікросередовища як постачальники, споживачі, конкуренти. В результаті відбувається зсув кордону контрольованих та неконтрольованих факторів зовнішнього середовища організації. Своєю чергою, підвищення ефективності діяльності контрагентів позитивно впливає на подальше зростання конкурентоспроможності господарюючого суб'єкта.

Іншим вектором у контексті забезпечення сталого розвитку регіонів має стати впровадження соціального партнерства, зокрема інтегральний підхід до

сталого духовного, морального, інтелектуального та фізичного розвитку особистості, а також до сталого економічного, соціального та екологічного розвитку організацій, у тому числі й бізнес-організацій. У регіональній соціально-економічній системі соціальна відповідальність бізнесу – це стратегічний ресурс, де велику роль забезпеченні стійкості розвитку регіону грає соціальна активність підприємств біля присутності, що виявляється у залученості підприємств у відносини місцевого співтовариства і корпоративної соціальної відповідальності [15, с. 290]. Таким чином, поряд із використанням соціальної технології «корпоративна соціальна відповідальність» необхідний комплекс заходів щодо вдосконалення територіального планування, бюджетних відносин, податкової системи, взаємодії влади, бізнесу та суспільства на всіх рівнях та самоактивізація самих громадян. Під соціальним партнерством у роботі розуміється модель оптимальної взаємодії органів влади, суб'єктів господарювання, які здійснюють фінансово-господарську діяльність на території регіону (об'єднань суб'єктів господарювання), громадських організацій з метою сталого розвитку регіональної соціально-економічної системи. Оригінальність такої стратегії полягає у тому, що чи не вперше пропонується при дослідженні соціального партнерства як умови сталого розвитку регіону використовувати саме інституційно-синергетичний підхід.

Контрактна парадигма теорії неоінституціоналізму передбачає, що інтереси основних акторів ринкової економіки узгоджуються між собою на основі забезпечення соціального контракту з приводу розмежування їх економічних та соціальних функцій, а також уточнення взаємних зобов'язань щодо фінансового забезпечення функціонування держави, а також щодо надання державою соціальних послуг у тому числа управлінських [64, с. 89]. Водночас необхідний механізм узгодження інтересів різних акторів. Модель корпоративної соціальної відповідальності виступає найбільш ефективним механізмом узгодження інтересів бізнесу, держави та суспільства, загальним

виразом яких є забезпечення сталого розвитку регіону [124, с. 58]. У зв'язку з цим задля забезпечення сталого розвитку регіону необхідний механізм соціального партнерства, призначення якого – узгодження інтересів акторів регіону. Потребу безкризового функціонування та сталого розвитку мають усі актори регіону: органи та установи державної влади; органи влади регіонального рівня; виборні органи місцевого самоврядування; адміністрації муніципальних утворень; господарюючі суб'єкти та їх об'єднання; населення, представлене громадськими організаціями, окремими соціальними групами, верствами, індивідами.

В умовах соціально-орієнтованої ринкової економіки всі актори регіону є економічними агентами, що мають різні потреби та інтереси. Соціальне партнерство, забезпечуючи баланс реалізації найважливіших інтересів основних груп суспільства є дуже дієвим засобом формування та реалізації узгодженої стратегії сталого розвитку регіону. Бізнес здійснює свою участь у механізмі соціального партнерства за допомогою такого інструменту, як корпоративна соціальна відповідальність, під якою розуміється зобов'язання бізнесу здійснювати добровільний внесок у розвиток суспільства, включаючи соціальну, економічну та екологічну сфери. Конвергенція інтересів і комплементарні дії різних акторів регіону, виявляються у довгострокових і значних проєктів у вигляді стратегічного соціального альянсу – мережевій організації території [187, 81].

Таким чином, взаємодія органів муніципальної влади та бізнесу розглядається як інструмент реалізації корпоративної соціальної відповідальності та інвестування у соціальну сферу, орієнтованих на сталий розвиток регіону. При цьому ця взаємодія має характеризуватися: комплексним та неупередженим аналізом соціальної сфери; пріоритетністю дотримання інтересів населення; соціальним характером інвестиційних вкладень; доступністю та відкритістю взаємодії влади та бізнесу.

Слід зазначити, що соціальні програми сталого розвитку регіону, реалізовані соціально відповідальними організаціями, відрізняються різноманіттям, пошуком нестандартних рішень, мають довгостроковий характер. Найбільш ефективні з них ґрунтуються на використанні цільових інвестицій, спрямованих на задоволення потреб місцевих спільнот у розв'язання соціальних проблем та, одночасно, пов'язаних зі стратегією розвитку бізнесу. Успішні практики спираються на партнерські відносини з органами влади регіону та органами місцевого самоврядування, а також некомерційними організаціями, є усвідомленим вкладом в управління ризиками, поліпшення довкілля, зміцнення ділової репутації компаній [35, с. 104]. Більшість організацій обмежує свою участь у зовнішній соціальній політиці благодійними акціями. Інші недоліки існуючого механізму соціального партнерства у регіонах – стихійність, неефективність, відсутність системності, неможливість проконтролювати витрати коштів, суб'єктивізм [83, с. 29].

Дослідження показало, що в комерційних організацій, які сприймаються суспільством як соціально-відповідальні, більш високі темпи зростання обсягу продажів, ніж у їх конкурентів, тоді як вплив суб'єктів господарювання на сталий розвиток регіону присутності поширюється не тільки на власний персонал, але і на зовнішнє середовище організації, що цілком вписується в концепцію соціально-етичного маркетингу, використовувану найбільш успішними на ринку компаніями. Разом з тим слід зазначити, що багато підприємств, здійснюючи політику корпоративної соціальної відповідальності, не інформують про неї громадськість. Тим часом таке інформування є одним з ефективних засобів проактивної (в аспекті сталого розвитку) поведінки.

Підвищення ефективності функціонування та стійкості розвитку регіональних соціально-економічних систем (при комплексному вирішенні дилеми – поєднанні соціальної та економічної ефективності) передбачає вирішення наступних завдань: удосконалення організаційної структури

управління регіоном; підвищення якості прогнозів розвитку і більш масштабне використання планування; концентрація ресурсів на пріоритетних напрямках сталого розвитку; модифікація організаційних форм взаємодії акторів регіону; підвищення активності громадянського суспільства. Розглядаючи процедурний аспект удосконалення механізму соціального партнерства, слід зазначити перспективність наступних інструментів: формалізація взаємовідносин бізнесу і влади та алгоритму взаємодії учасників; здійснення соціального контролінгу; використання соціально-етичного маркетингу; інтеграція всіх учасників соціального партнерства.

У результаті аналізу зарубіжної практики регіонального управління встановлено, що органи державної влади регіону мають широкий спектр коштів, використання яких може значно підвищити стійкість регіону. Відзначимо найважливіші механізми управління стійким розвитком регіону: програмно-цільовий механізм; механізм соціального партнерства; кластерний механізм як підвищення інноваційної активності у регіоні; механізм аналізу та оцінки сталого розвитку регіонів.

Також серед механізмів управління сталим розвитком регіону пріоритетне місце посідають стратегічне планування соціально-економічного розвитку регіонів, державно-приватне партнерство, функціонування організацій громадянського суспільства.

Внутрішня складність комплексу цих механізмів між собою (когерентність) забезпечують стійкість регіонального розвитку. Зазначимо вимоги до цих механізмів: максимальний облік природно-екологічних, структурних, відтворювальних, інституційних та інших умов ведення бізнесу, а також місця регіону у внутрішньому та міжнародному розподілі праці; спрямованість комплексу механізмів управління стійким розвитком для досягнення збалансованості економічного зростання, соціального розвитку, екологічних вимог. раціональне використання всіх компонентів соціально-

економічного потенціалу регіону.

Багатоаспектність набору механізмів управління стійким розвитком регіону обумовлена різноманіттям взаємопов'язаних функцій управління стійким розвитком регіону (цілепокладання, аналіз, прогнозування та планування, організація, координація, мотивація, моніторинг, облік та контроль, комунікація, прийняття рішень, правовий супровід) [80, с. 84].

Розглянемо характеристики властиві кожному механізму управління стійким розвитком регіону. Склад механізму управління сталим розвитком представлений такими елементами:

актори регіону – є рушійною силою, що осмислено запускає в дію весь механізм. Це, зокрема, органи влади всіх рівнів; суб'єкти господарювання, населення, об'єднане в соціальні групи;

об'єкт управління – організаційно-економічні та управлінські відносини щодо сталого розвитку регіону;

цілі – заплановані результати роботи механізму;

методи, що забезпечують узгодження інтересів та стимулювання економічної діяльності;

обмеження діяльності акторів регіону;

ресурси, використовувані задля досягнення цілей сталого розвитку регіону;

організаційне та правове оформлення діяльності акторів регіону.

Кожен механізм, таким чином, складається з трьох блоків: цільового, основного та кінцевого. Призначення цільового блоку – забезпечення формування та передачі імпульсу розвитку акторам-суб'єктам управління сталим розвитком регіону. При цьому структуру цільового блоку визначають інтереси акторів регіону, які можуть суперечити один одному. Основний блок складається з трьох елементів: формальних та неформальних інституцій, обмежень та стимулів.

Кінцевий блок визначає ефективність роботи механізму на основі параметрів оцінки досягнення цілей, виявляє позитивні (негативні) тенденції процесів основного блоку, які своєю чергою, визначаються узгодженістю інтересів у цільовому блоці [73, с. 165].

Слід зазначити, що вимога оптимізації управління сталим розвитком регіону визначає наявність у складі кожного механізму управління сталим розвитком регіону наступних елементів: вбудовані стабілізатори – фактори, що підвищують здатність системи чинити опір негативному впливу внутрішнього і зовнішнього впливу; адаптери – економічні агенти, зацікавлені у компенсаторних властивостях регіональної соціально-економічної системи; компенсаторні технології – методи та процедури, що забезпечують стійкість розвитку регіону [36, с. 90].

Вбудованими стабілізаторами сталого розвитку регіону є заходи автоматичного управління (недискреційні заходи), які дозволяють уникнути негативних впливів та усунути (зменшити розмір) їх наслідків. У сталому розвитку регіональних соціально-економічних систем вбудованими стабілізаторами є заходи соціального та регіонального вирівнювання, приведення у рівновагу інтересів суб'єктів господарювання, потреб населення, можливостей довкілля. Це зокрема місцеві та регіональні податки, заходи підтримки малого та середнього підприємництва та резервні фонди.

Під адаптерами сталого розвитку регіону дисертації розуміються структури, які забезпечують конструктивні взаємодії між суб'єктами управління сталим розвитком регіональної соціально-економічної системи.

В адаптерах здійснюються інтеграційні процеси щодо ресурсних компонентів акторів регіону у співвідношенні, прийнятному для забезпечення сталого, безпечного функціонування регіональної соціально-економічної системи. При цьому адаптери забезпечують оптимальну взаємодію з найменшими витратами ресурсів та з урахуванням можливостей акторів

регіону. У сталому розвитку регіону використовують такі адаптери, як спільні проєкт, інтеграційні конференції, робочі групи (комісії, комітети).

Компенсаторні технології – інструменти, здатні компенсувати зовнішнє обурення, негативний вплив суб'єктів господарювання на регіональну соціально-економічну систему. У стійкому розвитку регіону такими технологіями є перерозподіл доходів суб'єктів господарювання на користь території присутності через бюджетну та податкову систему, механізм корпоративної соціальної відповідальності, розв'язання питань зайнятості та перенавчання місцевого населення.

Аналіз практики показує, що ефективність механізму управління стійким розвитком регіону забезпечується з урахуванням принципів: системності та комплексності; цілеспрямованості; динамічності; соціальності; ієрархічності та релевантності; багатопрограмності; багатоваріантності; демократичності; ефективності; регіональної унікальності. Дослідження механізму передбачає також вивчення значущості управління стійким розвитком регіону в контексті ресурсного забезпечення: знань і підприємницького потенціалу; інформаційних ресурсів; людських ресурсів (трудових та демографічних); соціальної інфраструктури; фінансових та природних ресурсів. У сукупності ресурсів особливо вирізняється ресурс інноваційної активності [247]. Слід зазначити, що на стадії проєктування механізму управління стійким розвитком регіону необхідно включати такі складові інноваційного потенціалу як інноваційні здібності, технології розтину резервів [188, с. 130].

Водночас частина ресурсів є матеріальною основою управління (природні та фінансові ресурси, основні фонди підприємств), інша частина – одночасно й об'єктом управління (підприємницька активність; соціальна інфраструктура; інтелектуальний та людський потенціал). Зазначимо, що доцільно створюючи систему показників, яка характеризує соціально-економічний потенціал регіону, розділяти її на сукупності показників-факторів та показників-факторів-

результатів. При цьому, формуючи та оцінюючи ресурсне забезпечення сталого розвитку регіону, необхідно враховувати комплементарність та взаємовплив цих ресурсів, тенденції науково-технічного прогресу та трансформації, ним обумовлені, які відбуваються у світі, країні та всередині регіону.

З погляду системного підходу, кожен механізм, що входить до комплексу механізмів управління сталим розвитком регіону, є системою, яка складається з наступних підсистем: керуюча підсистема; цільова підсистема, відбиваюча результати функціонування регіональної соціально-економічної системи; підсистема, яка визначає умови стійкого розвитку регіону; система зв'язків між цими підсистемами та керованою підсистемою. Аналіз функціонуючих механізмів управління стійким розвитком регіону показав, що вони складаються з наступних трьох контурів: стратегічний контур, що є постановкою генеральних довгострокових цілей; тактичний контур, призначений для вибору способу досягнення цілей виходячи з наявних ресурсів; оперативний контур (розв'язання поточних питань, раціоналізація дій на основі теорії операційного менеджменту).

Конструювання механізму стійкого розвитку значною мірою залежить від орієнтованості на тип розвитку вдосконаленого об'єкта. Це можуть бути: модернізація, яка передбачає впровадження інновацій, що перетворюють модернізований об'єкт чи процес на подібний до наявних зразків; еволюція – покращення функціональних якостей об'єкта чи процесу, що веде до природного органічного розвитку; системна модернізація – управлінський вплив, що здійснюється з урахуванням системної структури об'єкта [175, с. 78].

Важлива роль комплексу механізмів управління стійким розвитком регіону належить механізму соціального партнерства. Партнерські взаємини реалізуються у делегуванні повноважень, що супроводжується співфінансуванням; спільній участі у створенні об'єктів соціальної інфраструктури; проведенні у життя політики соціальної відповідальності;

законодавчих ініціатив, що доповнюються громадським контролем. Дієвість функціонування інструментів взаємовигідного співробітництва та кооперації вимагає дотримання важливої умови – цілеспрямованого посиленого регуляційного впливу держави, спрямованого на структурний та інноваційний розвиток на основі «зеленої економіки» [202].

Ця співпраця забезпечує, з одного боку, підвищення якості життя населення, а з іншого боку – досягнення суб'єктами господарювання регіону максимального економічного ефекту. Зазначимо основні напрямки використання цього інструменту: системне, науково та методично обґрунтоване розмежування повноважень щодо управління стійким розвитком між органами влади різних рівнів; використання можливостей фундаментів, аутсорсингу та краудсорсингу у наданні державних (муніципальних) послуг приватними організаціями та підприємствами (якщо це забезпечує економічний, соціальний та бюджетний ефект); функціонування бізнес-структур на основі корпоративної соціальної відповідальності [256].

Заслуговують на увагу пропозиції учених про використання з метою вдосконалення систем безпеки, що підвищують стійкість регіональних соціально-економічних систем сучасних інформаційних супутникових та телекомунікаційних технологій. Перш ніж починати питання удосконалення механізмів управління сталим розвитком регіону, розглянемо вимоги модернізації державного та муніципального управління до організаційної схеми:

впровадження у практику роботи органів виконавчої влади принципів проектного управління;

застосування технологій та процедур цілепокладання, які забезпечують прив'язку визначених цілей до конкретних їх виконавців, а також створення таких показників, що є адекватними у реалізації встановлених цілей та дій виконавців, які робляться для досягнення цих цілей;

введення внутрішнього аудиту для оцінювання ефективності роботи структурних установ та посадовців, які повинні відповідати за реалізацію завдань, проводити моніторинг видатків із бюджету, регулярний огляд ризиків;

системи планування й управління мають здійснюватися разом із запроваджуванням нових результативних дій для бюджетування і цілепокладання;

з ціллю досягнення успішних показників соціально-економічного розвитку створення інформаційної системи по плануванню й моніторингу діяльності державних органів на основі доступності баз статистики та впровадження виконавчих ефективних технологій по управлінню створеними проектами;

формування системи стимулювання державних та муніципальних службовців, заснованої на посадових регламентах та показниках результативності;

розробка та впровадження стандартів державних послуг, що надаються виконавчими органами, а також адміністративних регламентів в органах виконавчої влади, у т. ч. з використанням інформаційно-комунікаційних технологій;

виявлення у діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування корупційно-небезпечних ділянок;

широке застосування аутсорсингу – шляхом укладання контрактів із зовнішніми виконавцями на конкурсній основі, що є інструментом оптимізації функцій органів виконавчої влади;

створення та запровадження ефективної системи моніторингу показників діяльності суб'єктів бюджетного планування, розвиток нормативно-правової та методичної бази системи інформаційно-статистичного забезпечення органів виконавчої влади.

Схема, заснована на функціональному принципі структурування органів

влади, забезпечує підвищення можливостей персоніфікації та здійснення регламентації діяльності, оцінки результатів діяльності державних службовців та органів державної влади загалом. Схема передбачає, що за виконання кожної конкретної функції відповідає конкретний орган влади та його структурний підрозділ, а за кожне завдання – державний службовець. Дуже важливим підсумком розвитку системи управління стійким розвитком при використанні пропонованих схем є більш дієва робота механізму бюджетування державних органів та їх структурних підрозділів, причому з орієнтацією не на витратну модель діяльності, не на надання фінансування органам влади за штатним розкладом та чисельністю, а на конкретні цілі та завдання. У цьому випадку забезпечуються значні можливості створення механізму стимулювання державних службовців на основі результативної моделі, яка відображена в регламентах їх діяльності та забезпечення сталого розвитку.

Не менш важливим результатом удосконалення комплексу механізмів управління сталим розвитком регіону є подолання чи мінімізація наступних недоліків практики виконання державної функції або надання державної послуги:

наявність низької якості обслуговування одержувачів державних послуг (тривалі черги, неуважне чи неповажне ставлення до одержувачів, високі витрати, які одержувач державної послуги змушений нести для отримання інформації про державну послугу, некомфортні умови очікування на прийом у посадової особи та ін.);

не цілком достатня оптимальність здійснення адміністративних процедур виконання державної функції або надання державної послуги (надлишкові погодження, візування, надлишкові вимоги щодо надання інформації, що пред'являються до одержувачів державних послуг, необґрунтована широта дискреційних повноважень посадових осіб, необґрунтовано тривалі терміни виконання адміністративних процедур та адміністративних дій та ін.).

Нами пропонується низка модифікацій існуючого механізму в територіальних соціально-економічних системах: використання інструмента виявлення можливого опортуністичного аспекту поведінки учасників, спричиненого їх обмеженою раціональністю; створення центру підвищення соціо-еколого-економічної грамотності населення, що дозволить забезпечити формування проактивної (в аспекті сталого розвитку території) поведінки. Фінансування цієї структури можна здійснювати з допомогою відповідних регіональних програм.

Цей механізм призначений для організації раціонального природокористування та здійснення раціональної організації території з погляду розміщення в її межах житлових комплексів, виробничих підприємств, ділових центрів, окремих видів економічної діяльності (водного, транспортного, лісового, сільського господарства, енергетики) на основі аналізу архітектурно-будівельних, географічних, економічних та інженерно-будівельних умов та факторів. Соціальна мета (підвищення соціальної стійкості) полягає у забезпеченні фізичним та юридичним особам – власникам об'єктів капітального будівництва та земельних ділянок, конституційних, соціальних прав та законних інтересів при використанні соціальних норм та стандартів.

Економічна мета (підвищення економічної стійкості) полягає у підвищенні ефективності економіки регіону при оптимізації витрат у виробничій та соціальній сферах; створення умов для реалізації можливості вибору найбільш доцільних шляхів дозволеного використання об'єктів капітального будівництва та земельних ділянок з метою подальшого залучення інвестицій [90, с. 255].

Екологічна мета (підвищення екологічної стійкості) досягається у процесі комплексного використання земельних, водних, лісових та інших природних ресурсів, охорони та покращення навколишнього середовища, створення інженерного захисту регіонів, міст, поселень та комунікацій від природних та

техногенних катастроф. Просторово-управлінська мета (підвищення інституційної (просторово-управлінської) стійкості – створення необхідних умов для сталого розвитку територій регіону та муніципальних утворень, шляхом оптимізації розміщення транспортних та інженерних комунікацій, покращення планування та забудови міст та поселень [217, с. 85].

Для вдосконалення діяльності існуючого механізму територіального планування регіону пропонується запровадити у його схему додатковий елемент, який би був направлений на посилення ролі суспільства на процесі територіального планування. Цим елементом може бути некомерційна організація, що працює на засадах аутсорсингу та краудсорсингу.

Механізм територіального планування, орієнтованого на сталий розвиток, також забезпечує можливість оцінити потенціалу території (країни, регіону, муніципальних утворень), сприяти спрогнозувати довгостроковий розвиток з урахуванням екології, демографічних процесів, історико-культурних традицій, ресурсного потенціалу, визначити напрями залучення інвестицій [87, с. 101].

Виділимо низку головних проблем вітчизняних реалій, які можна вирішити на основі механізму територіального планування:

розвиток агломерацій (інституційна модернізація інфраструктурних інвестицій);

сприяння зростанню мобільності населення;

налагодження системи соціального партнерства (схеми взаємодії «влада – бізнес – населення») під час розв'язання територіальних проблем;

розвиток інформаційної взаємодії суб'єктів планування регіонального та муніципального рівня;

науково-обґрунтоване визначення пропорцій розвитку економіки та соціальної сфери з урахуванням ресурсного забезпечення досягнення поставлених цілей, природних та соціально-економічних особливостей регіонів, основних внутрішніх та зовнішніх факторів розвитку, а також систематичного

та несистематичного ризиків [209].

Забезпечення сталого розвитку регіонів потребує покращення умов реалізації ними соціально-економічного потенціалу. У зв'язку з цим велике значення у забезпеченні сталості розвитку регіону має маркетинговий механізм. Функціонування маркетингового механізму управління сталим розвитком регіону забезпечується шляхом використання таких методів: облік, аналіз, систематизація, синтез, метод моделювання, прогноз, експеримент, метод експертних оцінок, метод планування, метод генерації нових ідей. В контексті використання даних методів мають бути дотримані наступні норми та правила взаємодії: правове регулювання конкурентного середовища; правове забезпечення товарної політики; правове регулювання ціноутворення; правове забезпечення маркетингових комунікацій тощо.

Зазначимо, що закордонний досвід об'єднання зусиль влади, бізнесу та суспільства при формуванні та реалізації стратегії сталого розвитку регіону заслуговує на вивчення та застосування, проте механізм вибудовування комунікативно-кооперативної взаємодії повинен враховувати особливості соціокультурного та політичного середовища українських регіонів. Крім того, повинна дотримуватися важлива умова ефективного функціонування та розвитку будь-якої економічної системи – наявність економічної рівноваги, яка є основою стійкості. У зв'язку з цим у маркетинговому механізмі сталого розвитку регіону має бути елемент визначення величини попиту та реакції регіонального господарства на зміну характеристик попиту, що досить швидко (до настання кризи) повертає систему у стійкий стан. Цим елементом може бути некомерційна організація в межах регіону, що працює на засадах аутсорсингу та краудсорсингу. Позитивним результатом цього нововведення є ймовірне збільшення платоспроможного попиту, що стимулює зростання виробництва та споживання. Своєю чергою, це веде до підвищення місткості ринку, економії на витратах і витратах при збуті продукції, формуванні унікальних конкурентних

переваг у видах економічної діяльності, пов'язаних з використанням науково-дослідних технологій [201, с. 23].

Дослідження показує, що розроблені на основі виявлення недоліків, проблем, «вузьких місць» організації комплексної діяльності системи виконавчих органів державної влади, нових завдань та вимог щодо підвищення ефективності управління сталим розвитком організаційні схеми управління доцільні для використання в умовах модернізації державного та муніципального управління [88, с. 140]. Перевагою запропонованих схем є дотримання принципу оптимізації системи державного управління та відповідної системи управлінських функцій та повноважень, що полягає в тому, що завдання конкретного регіону вирішуються у взаємопов'язані із завданнями інших регіонів. При цьому в самих регіонах мають бути створені системи координування спільної діяльності, планування, розподілу функцій та ресурсів, не повинні допускатися зайві функції, дублювання функцій та повноважень, поява слабо забезпечених та недостатньо ефективно реалізованих функцій та адміністративних процедур.

Розроблені схеми управління стійким розвитком засновані на таких принципах модернізації державного та муніципального управління, як орієнтованість на використання галузевих та регіональних кластерів, розмежування основних функцій та повноважень діяльності органів виконавчої влади з метою усунення конфлікту інтересів та недопущення реалізації конфліктних функцій одними й тими самими органами влади. У цій моделі оптимізуються функції всіх органів державної влади та органів та установ місцевого самоврядування. Приміром, можна схарактеризувати очікувані результати впровадження розроблених схем:

створення умов єдиного й у повному обсязі виконання органами виконавчої влади державних функцій та надання державних послуг;

збереження працездатності системи органів виконавчої влади регіонів при

здійсненні адміністративної реформи та розмежування повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування;

забезпечення чіткого розмежування предметів відання та повноважень, а також прав та відповідальності посадових осіб. Оптимізація функцій органів виконавчої влади дозволить підвищити ефективність державного регулювання, усунути неефективне державне втручання в економіку, удосконалити заходи контролю та нагляду, ліцензування, акредитації, реєстрації, проведення державних експертиз та погоджень, видачі дозвільних документів. Своєю чергою, це зніме напруженість у сфері розподілу адміністративних повноважень між регіональними та муніципальними органами влади;

прискорення процесу розробки та впровадження адміністративних регламентів по виконуваних державних функцій, стандартів надання державних послуг і виконання державних функцій. Стандартизація державних послуг дозволить упорядкувати та конкретизувати зобов'язання органів виконавчої влади регіонів перед суспільством, запровадити об'єктивні процедури контролю та оцінки їх діяльності; створити ефективну систему надання державних послуг, забезпечити високий рівень якості та доступності. У зв'язку з цим значно знизяться адміністративні бар'єри, зменшиться контакт безпосередніх споживачів державних послуг із державними службовцями, підвищиться ефективність та доступність отримання споживачами державних послуг;

впровадження методів та процедур проектного управління та управління, орієнтованих на результат та більш об'єктивна оцінка результатів діяльності органів виконавчої влади регіонів дозволить посилити орієнтацію діяльності органів виконавчих регіонів на реалізацію стратегічних пріоритетів сталого розвитку;

забезпечення вищого рівня вірогідності відомостей про хід досягнення поставлених цілей та завдань, точності та оперативності розрахунків їх ресурсного забезпечення;

забезпечення підвищення транспарентності (прозорості) діяльності органів виконавчої влади та державних установ, а також покращення співробітництва органів державної влади та інститутів громадянського суспільства.

Розробки та рекомендації щодо запропонованих схем механізмів управління стійким розвитком регіону доцільні для використання при реорганізації органів виконавчої влади в умовах модернізації державного та муніципального управління. Запропоновані організаційні схеми механізмів управління сталим розвитком регіону задовольняють такі вимоги:

впровадження у систему функціонування органів виконавчих принципів проектного управління;

ефективне досягнення запланованих соціально-економічних результатів. При цьому формулювання завдання розрахунку ефективності може здійснюватися у двох варіантах: оптимальний результат при мінімальних ресурсах або максимальний результат при оптимальних ресурсах;

впровадження такої мети і технологій, які прив'язують цілі до їх виконавців, показників, що дозволяє правильно оцінити досягнення цілей, які були поставлені, і діяльності виконавців, що втілюють ці цілі;

використання системи внутрішнього аудиту;

впровадження системи планування та проектного управління;

застосування встановлених стандартів для державних послуг, а також адміністративних регламентів в органах виконавчої влади, зокрема з використанням інформаційно-комунікаційних технологій;

застосування аутсорсингу;

створення та запровадження ефективної підсистеми моніторингу показників діяльності суб'єктів бюджетного планування (спеціальний підрозділ, доцільніше – на аутсорсинг).

Висновок про ефективність пропонованих схем ґрунтується на тому, що

схеми передбачають: виключення можливості нецільового використання бюджетних коштів; відкритість та прозорість робіт з проєкт нормативно-правових актів, програмних заходів, створення умов для їх державного обговорення та залучення суспільної та незалежної експертизи документів, що розробляються; використання у роботі організацій-аутсорсерів, які мають у своєму складі висококваліфікованих експертів та консультантів; можливість використання інформаційно-комунікаційних технологій на новій основі: електронна адміністративна модель, державний облік та взаємодія з громадянами та організаціями, система державного розкриття даних органів державної влади, система аудиту державних інформаційних систем, «інфраструктура довіри», що забезпечує юридичну значущість електронної взаємодії; підвищення рівня ефективності у взаємодіянні між органами виконавчої влади та громадянським суспільством, відкритості процесів діяльності держорганів та органів місцевого самоврядування.

Комплексний аналіз моделей та механізмів дозволили виділити такі групи інструментів, зокрема:

інструменти прямого впливу:

адміністративні: нормативні правові документи: накази; постанови; розпорядження; правила, зокрема ліцензування; рекомендації; регламенти, що затверджуються органами регіональної влади;

організаційні: управління державною та муніципальною власністю;

інструменти непрямого впливу:

територіальні: – території з особливим режимом господарювання; регіональні кластери; технопарки; індустріальні парки;

адміністративні: документи програмно-цільового розвитку: довгострокові – стратегія, державна програма, генеральна схема розвитку та розміщення продуктивних сил; середньострокові – програма соціально-економічного розвитку, відомча програма; короткострокові – прогноз соціально-економічного

розвитку; держзамовлення;

економічні: 1) стимулювання пропозиції: податкові пільги; гарантії; позики; субсидування процентної ставки за кредитами; субсидії; об'єкти заставного фонду; 2) стимулювання попиту: держзамовлення, податки, державні витрати (субсидії, позики, допомоги по безробіттю та ін.);

організаційні: приватно-державне партнерство; бізнес-структури (інфраструктура для бізнесу та проживання населення, соціальна інфраструктура, житлове будівництво;

інституційні – інструменти, що впливають через систему цінностей: інформація у ЗМІ; конференції; семінари; круглі столи; фестивалі; форуми; ярмарки соціальних проєктів та громадських ініціатив; краудсорсинг;

демографічні – інструменти, що впливають через мотиви та потреби населення: інформація у засобах масової інформації; соціальна реклама, фестивалі, спартакіади; інформація у науковій, публіцистичній літературі; традиції, етика, культура; вплив через підвищення самозайнятості населення: розвиток колективних форм власності (народних підприємств, кооперативів)» [101, с. 50].

Причому, одні й самі інструменти можуть застосовуватися в різних аспектах для вирішення різнорідних завдань, а інструменти різних груп можуть застосовуватися як паралельно (одночасно) для вирішення тих чи інших завдань, так і перехресно, коли застосування одного інструменту (території з особливим режимом господарювання) тягне за собою обов'язковості використання інших (розвиток інфраструктури, податкові пільги та ін.).

Як вже вказувалося, дуже перспективними інструментами сталого розвитку регіону є інститути розвитку, зокрема сукупність інституційних інструментів має бути представлена інструментами на систему цінностей, визначених культурою, традиціями, засадами: інформація у ЗМІ; конференції; семінари; круглі столи; фестивалі; громадянські форуми з обміну найкращим

досвідом; ярмарки соціальних проєктів та громадських ініціатив; краудсорсинг, що дозволяє враховувати інтереси стейкхолдерів та ін. Інституційні інструменти важливі тому, що результати роботи органів регіонального управління багато в чому (а іноді вирішальною мірою) залежать від соціального стану суспільства, суспільних настроїв [84, с. 55].

На нашу думку, в успішному формуванні та реалізації стратегії сталого розвитку регіону значна роль науково-обґрунтованого механізму цілепокладання орієнтована на ефективність застосування людського ресурсу в регіонах. У розробці механізму цілепокладання процесів функціонування та розвитку соціально-економічних регіональних систем лежать дві складові: економічна і соціальна ефективність. Концепція у подоланні розходжень між цими складовими забезпечується ефектом компліментарності: ефективність соціальна можлива тільки при економічному зростанні, а воно потребує залучення якісного потенціалу людей. Тому, необхідне створення цілісного комплексу заходів керуючого у державі (регулюючого впливу), що забезпечить стабільність показників функціонування економіки регіону. Інструментарій механізму цілепокладання включає прогнози, плани та програми, використання яких у регіональному управлінні передбачає послідовне проведення аналізу ситуації в регіоні, її прогнозування, організацію та об'єктивне обґрунтування форм та методів узгодження інтересів між акторами регіону з метою більш ефективного використання соціально-економічного потенціалу території. Причому як у механізмі цілепокладання, так і в програмно-цільовому механізмі при використанні ціннісно-орієнтованого методу управління, управлінський організаційний вплив та процеси самоорганізації повинні взаємно доповнювати один одного.

У ціннісно-орієнтованому методі управління забезпечення формування, використання, розвитку, збереження людського потенціалу регіону, будучи одночасно системою цінностей, глобальним критерієм та основою

цілепокладання, замикає вхід та вихід системи управління [96, с. 71]. Для досягнення цілей механізму територіального планування видаються перспективними такі інструменти:

на загальнодержавному рівні – комплексний розвиток території шляхом взаємної узгодженості розвитку інфраструктури, надання особливого статусу окремим територіям, просторовий розподіл та стимулювання господарської діяльності;

на регіональному рівні – засоби заборони створення нових підприємств у перенаселених районах, розвиток інфраструктури, у тому числі на основі концесій;

на муніципальному рівні – міжмуніципальне співробітництво для об'єднання зусиль з метою прискорення розвитку.

Аналіз зарубіжного досвіду показує, що найефективніше економіка та державноуправлінські аспекти розвивалася у регіонах, у яких присутні кластери, функціонують вертикально і горизонтально-інтегровані компанії, щоб забезпечити ефективність масштабних наукомістких інвестицій, необхідні для технологічної модернізації всієї національної економіки.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування використовують такі інструменти розвитку кластерів: пряма фінансова підтримка інноваційних проєктів; регламентування виконання адміністративних процедур; надання будівель та інших складових інфраструктури, у тому числі транспорту та зв'язку; підтримка підвищення іміджу кластера; розвиток бізнес-інкубаторів. Іншими інструментами підвищення стійкості розвитку економіки регіону в умовах посилення глобалізаційних впливів, у тому числі економічних санкцій, є податкове стимулювання та цільова підтримка експорту, підвищення інвестиційної привабливості, удосконалення правових засад іноземної інвестиційної діяльності, надання інституційних гарантій іноземним інвесторам, послідовне проведення процедури банкрутства власників тощо [69, с. 53].

Доцільне застосування актуальних інтеграційних технологій, сучасних інститутів розвитку, що використовуються у світовому співтоваристві, таких як кластерні моделі, зони вільної торгівлі, зони випереджального розвитку. До вживаних заходів державної фінансової підтримки експорту промислової продукції відносяться: гарантування оплати за експортними операціями; довгострокове та середньострокове експортне кредитування; відшкодування частини процентних ставок за експортними кредитами; страхування експортних кредитів від комерційних та політичних ризиків. Ці інструменти фінансової підтримки спрямовані насамперед на сприяння розвитку експорту високотехнологічної промислової продукції.

У результаті дослідження встановлено, що найбільш доцільними та перспективними є такі інструменти міжрегіонального співробітництва як міжрегіональні угоди, що передбачають такі форми взаємодії: створення координуючих органів (комісій, відділів, комітетів та рад з розвитку та координації співробітництва, операторів міжрегіональних зв'язків, дирекцій тощо); розвиток інфраструктури міжрегіонального співробітництва (будівництво міжрегіональних виставково-конгресних комплексів, культурних центрів тощо); інформаційне забезпечення міжрегіонального співробітництва (створення міжрегіональних інформаційно-аналітичних систем, маркетингових центрів тощо); просування продукції та послуг на ринки інших регіонів (здійснення виставково-ярмаркової діяльності, проведення презентаційних заходів, поширення рекламно-інформаційної продукції, просування регіональних брендів та торгових марок товаровиробників тощо); здійснення спільних проєктів (організація підприємств на основі різних форм кооперації, міжрегіональних зон випереджувального розвитку, виробничо-територіальних кластерів); створення міжрегіональних інститутів розвитку інвестиційної спрямованості (інвестиційних, страхових, венчурних фондів, бізнес-альянсів, спільних інжинірингових центрів, міжрегіональних банків розвитку, кліринг та

розрахункових центрів), наукових центрів при закладах освіти з розробки ноу-хау тощо; науково-методичне забезпечення міжрегіонального співробітництва (проведення наукових досліджень, розробка методичних матеріалів щодо розвитку міжрегіональних зв'язків тощо); налагодження ділових та культурних контактів та зв'язків з іншими регіонами (участь у міжрегіональних форумах, виставках, фестивалях, конкурсах, проведення візитів делегацій з торговельно-економічними та культурними місіями тощо).

Слід наголосити на важливості такого інструменту підвищення стійкості розвитку регіону, як інвестиційна політика, спрямована на створення умов для планомірного сталого підвищення якості життя. Державне управління якістю життя у регіоні проявляється у цілеспрямованому впливу на політичні, економічні, господарські та соціально-культурні процеси [90, с. 255]. Динаміка, обсяг та структура інвестицій, будучи економічним регулятором, дозволяють керувати розвитком виробничої та соціальної сфери, що позитивно впливає на підвищення якості життя.

Організаційно-правовий компонент цього механізму становлять законодавчі та нормативно-правові акти у сфері праці та зайнятості. Зазначимо основні пріоритетні напрямки вдосконалення трудового законодавства:

нормативно-правове забезпечення сприяння зайнятості працівників, які вивільняються у зв'язку зі структурними змінами або іншими причинами, у тому числі професійне навчання, перенавчання та підвищення кваліфікації;

забезпечення реалізації державних гарантій з працевлаштування осіб з інвалідністю;

нормативно-правове забезпечення запровадження професійних стандартів;

реформування системи державної соціальної підтримки безробітних громадян з метою стимулювання їх активного пошуку роботи.

Економічний компонент даного механізму полягає у використанні таких

економічних важелів, як оподаткування підприємств та громадян, збільшення цільових субсидій, виплата стипендій, допомоги по безробіттю. При цьому слід поєднувати активні напрямки регулювання ринку праці (сприяння працевлаштуванню, навчання, організація робочих місць, регулювання міграційних процесів) та пасивні напрямки (виплата допомоги, соціальна підтримка соціально вразливих категорій громадян, забезпечення дострокового виходу на пенсію).

На нашу думку, найбільш пріоритетним інструментом модернізації механізму регулювання регіонального ринку праці є збільшення попиту на працю з урахуванням умов розвитку малого середнього підприємництва. Основними інструментами механізму корпоративної соціальної відповідальності є: соціальні програми; волонтерство; спонсорство та благодійність; соціальний контролінг.

Дослідження теоретико-методологічних основ сталого розвитку, встановлення особливостей функціонування регіону в умовах глобалізації та модернізації вітчизняної економіки дозволили розробити модель управління стійким розвитком регіональних соціально-економічних систем в умовах глобалізації, що передбачає ефективне використання їх економічного потенціалу в напрямах, що забезпечують найбільшу соціально-економічну віддачу.

Матеріальною основою моделі сталого регіонального розвитку є економічний потенціал, який включає наступні їх види: інноваційний, виробничий, інфраструктурний, фінансовий, трудовий, підприємницький, інформаційний, демографічний, природноресурсний, освітній, експортний, інтеграційний та зовнішньоекономічних зв'язків. Причому дана модель передбачає, що потенціал сталого розвитку є результатом суперечливої взаємодії різноспрямованих факторів та умов: 1) що відображають минуле («ресурси»); 2) що характеризують сьогодення («резерви)»; 3) що передбачають

розвиток («майбутнє», нарощування ресурсів та резервів, необхідних для формування сталого розвитку). Фактори та умови сталого розвитку виявляють свій вплив у конкретних умовах просторово-часового континууму, причому головною умовою сталого розвитку регіону є не створення та збільшення потенціалу, а використання його з максимальним соціально-економічним ефектом [49, с. 166].

В аспекті переходу до інноваційної моделі управління сталим розвитком ефективна регіональна політика має стимулювати, забезпечувати концентрацію ресурсів на пріоритетних напрямках, створювати умови для міжрегіональної кооперації та стратегічного партнерства влади, бізнесу та суспільства.

Слід зазначити чітко виражену регіональну специфіку людського потенціалу, його дуалістичну роль даної моделі. З одного боку, людський потенціал є результатом цього розвитку, і щодо цього стійкість розвитку має визначальне значення для якості людського потенціалу. З іншого, людський потенціал є найважливішим фактором сталого регіонального розвитку, оскільки без нього воно неможливе і не має сенсу. Різні форми зміни цієї взаємної обумовленості, методи оптимізації використання людського потенціалу з метою сталого регіонального розвитку, як і цього розвитку, що забезпечують подальше збагачення людського потенціалу.

Вплив глобалізації на моделі сталого розвитку регіону проявляється: в інтенсифікації інтеграційних регіональних процесів; у прагненні регіонів до економічної активності поза межами своїх кордонів; в участі регіонів у цілеспрямованому формуванні загальносвітового ринкового (економічного, правового, інформаційного, політичного) простору; у перетворенні мезорівня національної економіки. Процеси глобалізації, що впливають на трансформацію просторової організації соціально-економічних систем, дали новий імпульс до становлення та розвитку якісно-нових механізмів формування інтеграційних утворень. Принципова відмінність цієї моделі від відомих моделей полягає у

можливості її застосування в нових умовах переходу до економіки інновацій та глобалізаційних трансформацій.

Ця модель дозволяє посилити управлінський вплив на процеси міжрегіональної та міждержавної інтеграції, підвищити інвестиційну привабливість та інноваційність регіону, ефективно поєднувати ресурсну складову потенціалу регіону та здатність регіону до ефективного використання ресурсів.

3.3 Державноуправлінські основи сталого розвитку регіонів в умовах загальноєвропейського досвіду та адаптації вітчизняного законодавства

Останнім часом сталість розвитку та екологічна стійкість стали основними пріоритетами у багатьох країнах світу. Європейські країни приділяють особливу увагу сталому розвитку регіонів та адаптації норм до цих стандартів. За останні десятиліття в Європі було прийнято багато норм та політик, спрямованих на сталий розвиток регіонів. Ці норми та політики включають в себе використання ресурсів з урахуванням їхньої обмеженості, зменшення викидів та забезпечення екологічної стійкості.

У світлі цього, в Україні також потрібно адаптувати свої норми та політику до стандартів європейського сталого розвитку. Європейська адаптація норм до сталого розвитку регіонів включає в себе впровадження принципів сталого розвитку у всіх сферах діяльності, зокрема в галузі будівництва, транспорту, енергетики та сільського господарства. Україна повинна здійснювати стратегії сталого розвитку на рівні регіонів та місцевих громад. Для цього необхідно розробити та впровадити вектори політики, які сприятимуть збалансованому розвитку різних галузей економіки та забезпечать збереження природних ресурсів. Прийняття та реалізація таких аспектів допоможе підвищити якість життя населення та забезпечить екологічну

стійкість регіонів в Україні, а оцінка їх результативності дозволить впроваджувати кращі світові стандарти суспільних відносин та підвищити ефективність використання ресурсів в Україні.

У часи зростаючої децентралізації бюджетного контролю має велике значення збільшення самостійності місцевих органів влади, щоб гарантувати ефективне здійснення бюджетної політики та зміцнити їх роль у належному регулюванні бюджетних структур на місцевому рівні. Важливою є розробка ефективної системи бюджетного регулювання, спрямованої на вирівнювання соціально-економічного рівня між регіонами. Для успішного впровадження бюджетних механізмів соціально-економічного розвитку регіонів України, доцільно приділити увагу кращому міжнародному досвіду реалізації регіональної політики. Такі міжнародні інституції та організації, як МВФ, Світовий банк, ЄС та Організація економічного співробітництва та розвитку, вже запровадили певні положення щодо методології використання бюджетних механізмів для розв'язання соціально-економічних проблем регіонів. В більшості розвинених країн місцеві органи влади мають широкі повноваження у сфері місцевого оподаткування. Вони здійснюють регулювання місцевих податків, встановлюючи ставки місцевих податків та зборів, а також визначаючи граничний розмір податків, що підлягають зарахуванню до місцевого бюджету. Особливість бюджетного механізму регіонального соціально-економічного розвитку в США полягає в тому, що доходи бюджетів різних рівнів формуються в різний спосіб. Наприклад, бюджети штатів формуються коштом непрямих податків, тоді як місцеві бюджети формуються коштом податків на майно та міжбюджетних трансфертів.

Приміром, Японія має багату адміністративну структуру, яка складається з 47 префектур та понад 3 000 місцевих громад. Кожен рівень влади має свій власний бюджет, причому доходи в основному формуються коштом прямих податків. В Данії ж 50% місцевих бюджетів формуються шляхом державних

грантів, 40% – шляхом місцевих податків та 10% – коштом неподаткових надходжень. У Європейському Союзі регіональна політика базується на трьох принципах: зменшення диспропорцій між регіонами та країнами, співпраця між регіонами для підвищення конкурентоспроможності та зайнятості, а також зменшення ролі кордонів. Це дозволяє забезпечити рівні можливості для всіх учасників та оптимальний баланс владних повноважень між центром та регіонами.

Україна також має свою адміністративну структуру, де середня частка податків у місцевих бюджетах становить 34,5%. Найнижчий показник фіксується у західних регіонах, а найбільша частка зафіксована у промислових областях, зокрема, у Дніпропетровській та Запорізькій областях. Для оцінки впливу місцевих бюджетів на розвиток регіонів використовується економіко-математична модель, яка враховує різноманітні фактори та забезпечує більш точну оцінку впливу податкових надходжень на розвиток регіонального індексу людського розвитку.

Одним з основних завдань державної та регіональної політики України є розвиток регіонів в сталому режимі. Завдяки фіскальній децентралізації, регіональні влади мають значно більше ресурсів для забезпечення сталого розвитку. Згідно з даними Мінрегіону, залишки коштів на рахунках місцевих бюджетів зросли на 35,5% лише у 2016 році, але протягом останніх років лише починають невпинно зменшуватись. Крім того, місцеві влади можуть працювати над економічним розвитком своїх громад, створюючи нові виробничі потужності та робочі місця, що покращує баланс та сталість місцевого та регіонального розвитку.

Дослідження взаємозв'язку між складовими регіонального індексу людського розвитку та фіскальною політикою дозволяє визначити їх рівень та межі. Використання методу нечіткої логіки дозволяє врахувати динаміку оцінки рівня сталого розвитку регіону за певний період часу та спрогнозувати майбутні

оцінки. Отримані результати становлять підґрунтя для застосування на практиці підходящих моделей для реального прогнозування соціально-економічного розвитку кожного регіону України. Оскільки сталий розвиток має бути оцінюваний комплексно, включаючи економічну ефективність, соціальну спрямованість та екологічну доцільність, у подальших дослідженнях планується розширити кількість складових та удосконалити їх структуру. Якщо порівнювати вітчизняний та загальноєвропейський досвід формування сталого розвитку, то як правило такі дослідження проводяться за допомогою методу контент-аналізу міжнародних документів та аналітичних звітів у сфері сталого розвитку Департаменту ООН з економічних та соціальних питань, добровільних національних оглядів, урядових звітів, а також нормативно-правових механізмів направлених на виконання окремих цілей у даній сфері. Розглянемо дані орієнтири на прикладі вітчизняного та скандинавського досвіду.

На наш погляд, досягненню високих показників сприяло передусім чітке розуміння з боку органів державного управління скандинавських країн важливості досягнення цілей стійкого розвитку, зокрема ще у 90-х роках минулого століття ними були створені спеціально-уповноважені органи, наприклад Національна комісія зі сталого розвитку у Фінляндії, під керівництвом прем'єр-міністра. Примітно, що склад Комісії був дуже широкий і включав представників центральної, регіональної та муніципальної влади, інститутів громадянського суспільства, суб’єктів господарювання, які в рамках проведення дискусій, зустрічей мали можливість реального впливу на державноуправлінську політику у даній сфері. Важливо, що до складу Комісії входила міждисциплінарна група експертів-науковців зі сталого розвитку, яка здійснює наукове консультування [177]. Як наслідок за станом сьогодні, органи державної влади Фінляндії активно використовують програмно-цільовий підхід в управлінні сталим розвитком. З середини 1990-х років у країні розробляються та на постійній основі реалізуються різні програми сталого розвитку, зокрема:

започаткована у 2006 році у довгостроковій перспективі Національна стратегія сталого розвитку «Towards Sustainable Choices. A Nationally and Globally Sustainable Finland»; а також програма створена у 2013 році «The Finland we want 2050. Society's Commitment to Sustainable Development» (оновлена у 2016 році відповідно до «Порядку денного в галузі сталого розвитку на період до 2030 року» (Agenda 2030) [177].

Основні засади національної політики та заходів щодо сталого розвитку у Фінляндії можуть бути представлені у таких напрямках як: розробка стратегії сталого розвитку на загальнодержавному політичному рівні та контроль за її реалізацією; міжвідомча взаємодія; погодження політичних рішень з усіма зацікавленими сторонами; планування «знизу нагору»; партисипативність у прийнятті рішень, взаємне навчання та довіра; безперервність та систематичність у досягненні цілей сталого розвитку. Мета ж сталого розвитку була представлена виключно у соціально-економічному, гуманістичному вимірі, зокрема у 2050 році кожна людина у Фінляндії буде рівноправною та цінною членом суспільства. Фінляндія буде суспільством загального добробуту, здатним оновлюватися перед глобальними змінами коштом стійкої економіки та зростання можливостей працевлаштування [179, с. 92].

Водночас кожна програма розроблена таким чином, аби була реальна можливість вносити до неї зміни на основі раніше здобутого досвіду та показників, як наслідок у 2016 році було розроблено Національний план виконання стратегії сталого розвитку та збережено вісім пріоритетів та додано аналіз того, яких цілей сталого розвитку вони допомагають досягти, визначено сильні та слабкі сторони держави у галузі сталого розвитку, інфраструктуру управління та виконавців, інструменти та методи реалізації. Крім того, планами передбачено взаємну співпрацю та партнерство між державою, регіонами, муніципалітетами та суспільством.

На особливу увагу заслуговує дослідження інфраструктури управління

стійким розвитком. Тут необхідно наголосити на чіткій міжвідомчій взаємодії, яка забезпечує узгодженість заходів державної політики, за проведення якої несе відповідальність уряд як координаційний секретаріат. До складу секретаріату входять, як правило, представники прем'єр-міністра, Міністерства закордонних справ та генерального секретаріату Національної комісії зі сталого розвитку. Участь органів державної влади центрального рівня не обмежується колом посадових осіб, зазначених вище, оскільки секретаріат активно взаємодіє з Координаційною мережею, що складається з представників усіх міністерств та комітетів із відповідних векторів розвитку як координаторів. Наприклад, Комітет з політики розвитку Фінляндії – це парламентський орган, місія якого – стежити за реалізацією глобального порядку денного сталого розвитку у Фінляндії та здійснювати контроль [177]. Якщо Комісія зі сталого розвитку проводить моніторинг досягнення цілей сталого розвитку переважно на території самої держави, то Комісія з політики розвитку відстежує та оцінює виконання керівних принципів політики у сфері розвитку та міжнародних зобов'язань (на прикладі фінляндського зразка управління).

Видається цікавим також розглянути, як реалізується сучасна стратегія сталого розвитку на регіональному та муніципальному рівнях, для прикладу у Фінляндії, яка за своїм адміністративно-територіальним устроєм має схожу систему до української державно-правової моделі. Відтак, за адміністративно-територіальним устроєм сучасна Фінляндія є унітарною державою, розділеною на 19 регіонів, а також територія з особливим статусом – автономна провінція Аландські острови, що складається з 16 комун. Дещо подібний устрій характерний й нашій державі, яка розділена на адміністративно-територіальні одиниці, а також має автономне утворення у вигляді Автономної Республіки Крим, тому фінські показники мають особливо значення для українського досвіду.

До основних нормативних правових актів Фінляндії, що регулюють

розвиток регіонів країни, належать: Закон про регіональний розвиток та управління структурними фондами, який встановлює цілі та програму роботи у сфері регіонального розвитку, а також коло завдань відповідальних органів влади; Закон про фінансування регіонального розвитку та проєктів структурних фондів, який містить положення щодо фінансування проєктів, що реалізуються за допомогою національних фондів та структурних фондів Міністерства зайнятості та економіки та регіональних рад, а також щодо фінансування проєктів структурних фондів у рамках компетенцій Міністерства соціального забезпечення та охорони здоров'я, Міністерства транспорту та зв'язку та Міністерства освіти й культури.

Стратегія регіонального розвитку у Фінляндії спрямована на створення у регіонах сприятливого середовища для підприємницької діяльності, і навіть на регіональну кооперацію і партнерство підвищення рівня добробуту населення. Регіональна політика ґрунтується на диференційованому підході, який враховує особливості цілей та завдань розвитку міст, сільської місцевості, острівних територій. Субсидування регіонів здійснюється на основі таких критеріїв, як густота населення, ВВП, рівень безробіття та географічні особливості, які встановлюються ЄС. Основна частина східної та північної Фінляндії потрапляє до категорії субсидованих регіонів через низьку щільність населення. Згідно з приписами Європейської Комісії, які враховують кількість населення в країні, на території регіонів, що субсидуються, може проживати близько 100 тисяч осіб.

У Фінляндії відсутні окремі нормативні правові акти щодо підтримки територій, що знаходяться в спеціальних кліматичних зонах. Деякі норми, що регулюють спеціальні заходи підтримки зазначених територій, містяться у законах, що регулюють окремі сфери діяльності (наприклад, сільське господарство, транспорт тощо). Розвиток територій регіонів Фінляндії можна схарактеризувати як рівномірний, де важливу роль цьому процесі відіграє

міжрегіональне співробітництво, реалізоване зокрема з урахуванням багатопрофільних ресурсних центрів. Загальновідомо, що нині Фінляндія – одна з найдецентралізованіших держав у світі. Добробут людей тут багато в чому ґрунтується на ефективній системі місцевого самоврядування. Муніципалітети країни відповідають за значний обсяг послуг, що надаються, наприклад: організацію надання медичної допомоги та профілактичних заходів; освіту та соціальний захист; надання послуг направлених на розв'язання комунальних питань, землекористування, забудови територій та екологічного контролю; розвиток та підтримку підприємницької активності, забезпечення зайнятості, розвиток цифровізації та ін. У Фінляндії загальний обсяг муніципальних бюджетів приблизно дорівнює державному бюджету. У середньому 47% прибутків місцевого бюджету становлять надходження від місцевих податків. Головне джерело місцевих податкових доходів – податок на заробітну плату, який становить від 15 до 21% зарплат мешканців муніципалітету [199].

З іншого боку політика у сфері забезпечення сталого розвитку проводиться не лише на нормативно-правовому рівні, але й шляхом забезпечення дієвого циклу механізмів направлених на виховання громадян у дусі покращення показників сталого розвитку, покращення рівня правосвідомості, зокрема й внаслідок залучення молоді, приватного сектору економіки та муніципалітетів до реалізації всіх принципів та цілей сталого розвитку. Окремої уваги заслуговує й оцінка стійкості інтегрована у річний цикл планування політики, складання бюджету та звітності. З 2018 року Фінляндія зробила помітні кроки у галузі складання бюджету сталого розвитку. У країні знаходиться Лабораторія технологічних інновацій ООН, реалізується Програма інвестицій у стійку інфраструктуру та Глобальна програма інновацій та технологій ЮНОПС. Фінляндія підтримує нарощування податкового потенціалу поряд з розвитком місцевих інноваційних екосистем у країнах, що розвиваються.

Важливе місце у фінській системі державного управління сталим розвитком займають механізми моніторингу реалізації Порядку денного-2030 та його цілей і завдань у галузі сталого розвитку на всіх рівнях. Зокрема, у Фінляндії моніторинг проводиться на основі більш ніж 40 індикаторів сталого розвитку, приблизно 40% з яких легко піддаються виміру, і приблизно такий же відсоток можна виміряти за допомогою додаткових ресурсів [247]. Комітет із політики розвитку Фінляндії та Комісія відіграють вирішальну роль у моніторингу.

Актуальними продовжують залишатися екологічні проблеми, проблеми у сфері зайнятості та ґендерні питання. Триває зниження біорізноманіття Фінляндії, надмірному навантаженню піддаються водні ресурси, зокрема Балтійське море, хоча одночасно спостерігаються позитивні тенденції у стані навколишнього середовища. Попри те, що Фінляндія одна з провідних країн Європейського союзу з використання відновлюваних джерел енергії зберігається проблема викидів вуглекислого газу в енергетичному секторі та на транспорті – все це знижує результативність Фінляндії у досягненні цілей сталого розвитку. Окрім того, у парламенті Фінляндії з 2017 року проводився розгляд низки законопроєктів, спрямованих на забезпечення реформи територіального управління, основною метою якої є оптимізація діючої системи управління, гарантія рівної доступності для всіх жителів країни базового набору соціальних та медичних послуг, забезпечення економічно ефективного утримання інфраструктури муніципальних утворень, глобалізації та зосередження населення у центральних містах.

На цей час у Фінляндії призупинено реформу системи соціального забезпечення, охорони здоров'я та регіонального самоврядування, яка є однією з наймасштабніших реформ в історії країни. Реформа передбачає передачу у відання провінцій від муніципалітетів двох ключових галузей – охорони здоров’я та соціального забезпечення – і передбачає посилення конкуренції між

державними та приватними постачальниками медичних послуг, відкриваючи більше можливостей для приватного сектору. У жовтні 2020 року прем'єр-міністр представила Урядову доповідь про «Глобальний порядок у сфері сталого розвитку на період до 2030 р.» у Фінляндії. У доповіді наголошується, що «цілі Порядку денного-2030 реалізуються і ще не досягнуті в глобальному масштабі. Попри те, що у багатьох сферах спостерігається прогрес, необхідно значно прискорити та розширити дії для досягнення цілей 2030 року. Пандемія коронавірусу спричинила серйозний вплив на цей процес. У результаті пандемії короткостроковий порядок денний у рамках економічної політики уряду, що проводиться, значно змінився. Однак керівництво Фінляндії зазначає, що цілі сталого розвитку залишаються як відправна точка для роботи уряду» [255, с. 403].

Перейдемо від фінського досвіду управління стійким розвитком до вітчизняного. В Україні перехід до сталого розвитку пов'язують із розробкою та затвердженням Указу Президента України «Стратегія сталого розвитку Україна – 2020» від 12.01.2015 року, який закріплював, що метою «Стратегії .. » є введення європейських стандартів життя в Україні та її вихід на провідні позиції у світі [176]. Дещо згодом, беручи до уваги, ухвалення на Саміті ООН «Цілей сталого розвитку на період до 2030 року» глобальних змін потребувала «Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», що відобразилось у проекті Закону України «Стратегія сталого розвитку України до 2023 року» від 07.08.2018 року. Згідно із запропонованим народними депутатами України проектом встановлюється, що якісно-нова програма є практичною і політичною моделлю розвитку для країн усього світу, яка задовольняє нагальні потреби сучасного покоління, але без завдання шкоди для майбутнього покоління. Визначена модель була зорієнтована на оптимальний баланс між економічною, екологічною та соціальною складовою для успішного розвитку [152].

Затверджені спеціальною робочою комісією принципи та ідеї закладені у

нову програму інтегровані в національні проекти, а також стратегічні та програмні документи. Крім того, слід зазначити, що відбувається коригування національних проектів з урахуванням національних цілей розвитку до 2030 року, які безпосередньо перегукуються з загальноєвропейськими цілями сталого розвитку, тобто можна сказати, що документи стратегічного планування в Україні за змістом узагальнюють практику ООН.

Однією із проблем досягнення цілей сталого розвитку в Україні названо відсутність координуючої державної структури, відповідального досягнення цілей сталого розвитку; заведено вважати, що окремі міністерства відповідають за реалізацію цілей, пов'язаних із напрямом їхньої діяльності. На відміну від Фінляндії в Україні немає єдиного координуючого органу, що займається питаннями сталого розвитку на загальнодержавному, регіональному та муніципальному рівнях. Різні органи державної влади реалізують заходи, спрямовані на досягнення цілей сталого розвитку відповідно до наявних повноважень. Слід зазначити, що у Проекті Закону України «Стратегія сталого розвитку України до 2023 року» від 07.08.2018 року, повноваження по стратегічному плануванню, координуванню діями, впровадженню Стратегії, моніторингу прогресу покладаються на Національну агенцію зі сталого розвитку, що була створена при Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України, але даний законопроект так і перебуває на стадії затвердження Верховною Радою України із 2018 року [152].

Водночас, Угода про асоціацію між Європейським Союзом з однієї сторони, та Україною з іншої сторони, містить пункти, які забезпечують сталий розвиток:

1) сталість розвитку є одним із принципів, на яких ґрунтується Угода про асоціацію між ЄС та Україною, з метою забезпечення сталого розвитку України;

2) Угода включає зобов'язання України щодо реалізації Програми забезпечення сталого розвитку України до 2020 року, яка забезпечує збалансований розвиток на економічному, соціальному та екологічному рівнях;

3) Угода надає підтримку Україні в здійсненні дієвих заходів для забезпечення сталого розвитку, зокрема захисту довкілля та природних ресурсів, та сприяє розвитку екологічно чистих технологій та енергетики;

4) Угода включає зобов'язання щодо співпраці між Україною та ЄС щодо здійснення заходів з мінімізації наслідків катастроф та природних катастроф;

5) Угода передбачає співпрацю між Україною та ЄС щодо розвитку та захисту прав людини та соціальної сфери, що є важливими складовими сталого розвитку;

6) Угода передбачає співпрацю щодо підтримки розвитку місцевого самоврядування та забезпечення економічної стабільності регіонів;

7) Угода надає підтримку Україні у здійсненні заходів щодо боротьби з корупцією та забезпечення прозорості управління, що є важливими складовими сталого розвитку.

На підставі аналізу Угоди про асоціацію між ЄС та Україною забезпечення сталого розвитку є одним з основних принципів угоди. Угода містить зобов'язання щодо реалізації Програми забезпечення сталого розвитку України до 2020 року, захисту довкілля та природних ресурсів, розвитку екологічно чистих технологій та енергетики, співпрацю щодо здійснення заходів з мінімізації наслідків катастроф та природних катастроф, розвитку та захисту прав людини та соціальної сфери, підтримку розвитку місцевого самоврядування та забезпечення економічної стабільності регіонів, боротьби з корупцією та забезпечення прозорості управління. Враховуючи важливість сталого розвитку для України, реалізація зобов'язань угоди є важливим кроком у забезпеченні сталого розвитку країни. Для майбутнього важливим є

розширення кількості складових та удосконалення їх структури для комплексної оцінки сталого розвитку, включаючи економічну ефективність, соціальну спрямованість та екологічну доцільність.

Натомість для адаптації найважливіших пунктів Угоди про асоціацію між ЄС та Україною у державноуправлінському житті в контексті забезпечення сталого розвитку регіонів необхідно вжити наступні кроки:

1) створити відповідну законодавчу базу для забезпечення сталого розвитку, яка б відповідала міжнародним стандартам та вимогам;

2) розробити та впровадити національну стратегію забезпечення сталого розвитку, яка б враховувала специфіку України та відповідала міжнародним стандартам;

3) забезпечити ефективну координацію між різними відомствами та органами влади для забезпечення сталого розвитку;

4) запровадити практику партнерства між державними та приватними секторами для забезпечення сталого розвитку;

5) забезпечити ефективну комунікацію з громадськістю та залучення її до здійснення заходів забезпечення сталого розвитку;

6) здійснювати моніторинг та оцінку ефективності реалізації заходів забезпечення сталого розвитку;

7) забезпечити фінансування заходів забезпечення сталого розвитку з бюджету та залучити фінансування від міжнародних фондів та донорів;

8) проводити інформаційно-освітню роботу щодо важливості сталого розвитку та залучення громадськості до здійснення заходів забезпечення сталого розвитку.

Ці кроки допоможуть Україні адаптувати вказані пункти Угоди про асоціацію між ЄС та Україною у державноуправлінське життя та забезпечити ефективну реалізацію заходів забезпечення сталого розвитку країни.

Проведене дослідження дозволяє сформулювати низку висновків. По

перше, «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року» є сьогодні основним документом, який містить низку цілей та завдань, спрямованих на вирішення економічних, соціальних та екологічних світових проблем (ліквідація злиднів, збереження ресурсів планети та забезпечення благополуччя для всіх). Кожна держава, яка прагне досягнути цілей сталого розвитку, інтегрує глобальні завдання сталого розвитку в національні програмно-цільові документи з урахуванням особливостей розвитку країни.

По-друге, позитивний фінський досвід державного управління стійким розвитком територій свідчить, що на загальнодержавному (центральному) рівні мають бути чітко визначені принципи, стратегія, інфраструктура та методи національної політики, спрямовані на досягнення цілей сталого розвитку. Створення спеціального органу відіграло важливу роль у процесі об’єднання зусиль з боку держави, регіонів, муніципалітетів, окремих суб'єктів господарювання, громадянського суспільства та жителів Фінляндії для досягнення 17 цілей сталого розвитку Порядку денного-2030. Оцінка прогресу в досягненні даних цілей повинна ґрунтуватися на постійному моніторингу вимірних індикаторів, добровільних національних оглядах і включати як оцінку державними органами, так і громадянським суспільством. Необхідний регулярний діалог з реалізації Порядку денного-2030 з регіонами та муніципалітетами, а цілі сталого розвитку повинні за будь-яких обставин залишатися як відправна точка для роботи органів публічної влади, місцевого самоврядування та приватних структур.

По-третє, в Україні на сучасному етапі розвитку спостерігається ряд позитивних тенденцій у сфері досягнення цілей сталого розвитку: вони інтегровані в національні проєкти та інші стратегічні програмні документи, але не достатньо, зокрема до проблем слід віднести й те, що відсутня дорожня карта щодо реалізації цілей сталого розвитку, немає документів, присвячених

реалізації цілей сталого розвитку у тому вигляді, як вони були прийняті у 2015 році Генеральною Асамблеєю ООН. Регіональний та муніципальний рівні не включені до системи досягнення цілей сталого розвитку. Видається виправданим використання фінського досвіду в частині створення комплексної інфраструктури управління стійким розвитком. Створення міжвідомчого Центру управління стійким розвитком як координуючого органу дозволить налагодити міжвідомчу і міжрегіональну взаємодію у процесі досягнення ЦУР. Завершуючи дослідження, відзначимо, що рух до сталого розвитку є перманентним процесом, який має системно підтримуватись з боку органів державного та муніципального управління.

Висновки до третього розділу

1. Забезпечення сталого розвитку регіонів є однією з головних елементів мети державного управління, а інновації – ключовим інструментом, за допомогою якого ці цілі можуть бути досягнені. На сьогоднішній день багато країн світу звертають увагу на інноваційні проекти та реалізують їх у різних сферах життєдіяльності. Інновації сприяють формуванню нових ринків, розширенню можливостей для розвитку малого та середнього бізнесу, зменшенню екологічного навантаження на довкілля і підвищенню якості життя населення. При цьому, для успішної реалізації інноваційних проектів необхідно враховувати концептуальні аспекти інноваційного забезпечення державного управління сталим розвитком регіонів. Плани щодо активізації інноваційної роботи у регіонах можуть скеровуватись на основі оцінки існуючої інноваційної ситуації. Для переходу до інноваційної економіки потрібне формування науково-інноваційної політики в кожному регіоні, що буде включати реалізацію відповідних планів та проектів на підґрунті регіонального науково-інноваційного потенціалу для розвитку необхідної інфраструктури, яка

сприятиме інноваційній діяльності. Успішна та вдала реалізація принципів науково-інноваційної політики залежить від конкретної підтримки на державному та регіональному рівнях, формування такого інноваційного клімату, який був би сприятливим для підвищення та інноваційного впровадження можливостей регіонів, згуртованість учасників науково-технічної діяльності, що демонструє актуальність створення регіональної інноваційної системи.

2. Дослідження теоретичних заходів та практичних навичок, водночас, дозволяє сформулювати найважливіші пріоритетні напрямки для основної стратегії регіонального інноваційного розвитку. Вони включають: широке застосування передових технологій, освоєння напрямків сучасних технологій у майбутньому, підвищення конкурентоздатності товарів вітчизняного виробництва, вихід на нові ринки, підвищення життєвого рівня населення; стабільну підтримку прикладних й фундаментальних наукових досліджень, потрібних для формування підґрунтя для технологій наступним поколінням, гарантії конкурентоспроможності виготовленої продукції на світовому й внутрішньому ринках; прискорення розвитку інформаційного та телекомунікаційного сектора передових технологій – джерела ефективного економічного зростання та високої продуктивності праці; постійне впровадження інноваційних інвестицій, економічної модернізації на основі сучасної науково-технічної бази, заміну застарілих фондів в економіці на ефективні сучасні технологічні системи для забезпечення ресурсного збереження, конкурентоспроможності виготовленої продукції, розвитку інноваційної інфраструктури. Окрім того, з урахуванням вищевикладеного можна виділити актуальні проблеми для суттєвого прискорення розвитку науково-технічного регіонального потенціалу:

– запровадження довгострокової державної політики для успішного розвитку науки і вищої ланки освіти (розробка цільової програми розвитку

вищої освіти регіонів з урахуванням фінансово-економічних та виробничих показників, а також стратегій соціального забезпечення; визначення пріоритетів у розвитку науки в регіоні та на їх базі розроблення стратегії та заходів, що забезпечать її реалізацію);

– організаційне забезпечення (створення системи з інформації розвитку науково-технічного регіонального потенціалу, акумулювання досвіду, напрацьованого в економіці; створення структурної установи для постійного розвитку науки та інновацій в кожному регіоні);

– кадрове забезпечення (підвищення соціальної захищеності та матеріально-технічного забезпечення освітньо-наукових кадрів; розвиток цільової підготовки кадрів для науки та освіти);

– забезпечення фінансової складової (стимуляція діяльності наукових дослідників, тісна взаємодія державних органів з наукою та бізнесом; збільшення кількості коштів для приватного сектору на проведення науково-дослідницької роботи, застосування нового продукту; функціонування системи визначених замовлень державою бізнес-структурам на науково-дослідницькі проекти, направлені на сталий розвиток регіону).

3. Дослідження теоретико-методологічних основ сталого розвитку, встановлення особливостей функціонування регіону в умовах глобалізації та модернізації вітчизняної економіки дозволили розробити модель управління стійким розвитком регіональних соціально-економічних систем в умовах глобалізації, що передбачає ефективне використання їх економічного потенціалу в напрямах, що забезпечують найбільшу соціально-економічну віддачу. Матеріальною основою моделі сталого регіонального розвитку є економічний потенціал, який включає наступні їх види: інноваційний, виробничий, інфраструктурний, фінансовий, трудовий, підприємницький, інформаційний, демографічний, природноресурсний, освітній, експортний, інтеграційний та зовнішньоекономічних зв'язків. Причому дана модель

передбачає, що потенціал сталого розвитку є результатом суперечливої взаємодії різноспрямованих факторів та умов: 1) що відображають минуле («ресурси»); 2) що характеризують сьогодення («резерви)»; 3) що передбачають розвиток («майбутнє», нарощування ресурсів та резервів, необхідних для формування сталого розвитку). Фактори та умови сталого розвитку виявляють свій вплив у конкретних умовах просторово-часового континууму, причому головною умовою сталого розвитку регіону є не створення та збільшення потенціалу, а використання його з максимальним соціально-економічним ефектом.

4. Вплив глобалізації на моделі сталого розвитку регіону проявляється: в інтенсифікації інтеграційних регіональних процесів; у прагненні регіонів до економічної активності поза межами своїх кордонів; в участі регіонів у цілеспрямованому формуванні загальносвітового ринкового (економічного, правового, інформаційного, політичного) простору; у перетворенні мезорівня національної економіки. Процеси глобалізації, що впливають на трансформацію просторової організації соціально-економічних систем, дали новий імпульс до становлення та розвитку якісно-нових механізмів формування інтеграційних утворень. Принципова відмінність цієї моделі від відомих моделей полягає у можливості її застосування в нових умовах переходу до економіки інновацій та глобалізаційних трансформацій. Ця модель дозволяє посилити управлінський вплив на процеси міжрегіональної та міждержавної інтеграції, підвищити інвестиційну привабливість та інноваційність регіону, ефективно поєднувати ресурсну складову потенціалу регіону та здатність регіону до ефективного використання ресурсів.

5. Угода про асоціацію між Європейським Союзом та Україною, є важливим документом, який забезпечує стратегічне партнерство між двома сторонами та містить ряд положень, які спрямовані на забезпечення сталого розвитку України, що є ключовою та пріоритетною метою для країни в умовах

адаптації вітчизняного законодавства та моделей державного управління. Одним із найважливіших принципів, який закладено в Угоді про асоціацію, є сталість розвитку. Цей принцип покладається в основу Угоди та визначається як забезпечення збалансованого розвитку на економічному, соціальному та екологічному рівнях. Угода передбачає зобов'язання України щодо реалізації Програми забезпечення сталого розвитку України, яка містить стратегічні напрямки забезпечення сталого розвитку країни на основі збалансованого підходу до розвитку економіки, соціальної сфери та охорони довкілля, а також положення, які передбачають співпрацю між Україною та ЄС щодо розвитку та захисту прав людини та соціальної сфери. Ці заходи є важливими складовими сталого розвитку, оскільки забезпечення соціальної справедливості та захисту прав людини – це важливі чинники, які сприяють сталому розвитку суспільства. Угода надає підтримку Україні у здійсненні заходів щодо захисту довкілля та природних ресурсів, що включає сприяння розвитку екологічно чистих технологій та енергетики, а також співпрацю щодо здійснення заходів з мінімізації наслідків катастроф та природних катастроф. Окремі аспекти направлені на співпрацю між Україною та ЄС щодо розвитку та захисту прав людини та соціальної сфери, що є важливими складовими сталого розвитку; щодо підтримки розвитку місцевого самоврядування та забезпечення економічної стабільності регіонів, а також вектори стосовно боротьби з корупцією та забезпечення прозорості управління, що є важливими складовими сталого розвитку.

6. Враховуючи важливість сталого розвитку для України, реалізація зобов'язань Угоди є важливим кроком у забезпеченні сталого розвитку країни. Для майбутнього важливим є розширення кількості складових та удосконалення їх структури для комплексної оцінки сталого розвитку, включаючи економічну ефективність, соціальну спрямованість та екологічну доцільність. Натомість для адаптації найважливіших пунктів Угоди про асоціацію між ЄС та Україною у

державноуправлінському житті в контексті забезпечення сталого розвитку регіонів необхідно вжити наступні кроки:

1) створити відповідну законодавчу базу для забезпечення сталого розвитку, яка б відповідала міжнародним стандартам та вимогам;

2) розробити та впровадити національну стратегію забезпечення сталого розвитку, яка б враховувала специфіку України та відповідала міжнародним стандартам;

3) забезпечити ефективну координацію між різними відомствами та органами влади для забезпечення сталого розвитку;

4) запровадити практику партнерства між державними та приватними секторами для забезпечення сталого розвитку;

5) забезпечити ефективну комунікацію з громадськістю та залучення її до здійснення заходів забезпечення сталого розвитку;

6) здійснювати моніторинг та оцінку ефективності реалізації заходів забезпечення сталого розвитку;

7) забезпечити фінансування заходів забезпечення сталого розвитку з бюджету та залучити фінансування від міжнародних фондів та донорів;

8) проводити інформаційно-освітню роботу щодо важливості сталого розвитку та залучення громадськості до здійснення заходів забезпечення сталого розвитку.

Ці кроки допоможуть Україні адаптувати вказані пункти Угоди про асоціацію між ЄС та Україною у державноуправлінське життя та забезпечити ефективну реалізацію заходів забезпечення сталого розвитку країни.

7. З метою впровадження загальноєвропейського досвіду у вітчизняні механізми державного управління сталим розвитком регіонів доцільно враховувати, що основоположний міжнародний документ «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року» є ключовим нормативним актом, який містить низку цілей та завдань,

спрямованих на вирішення економічних, соціальних та екологічних світових проблем (ліквідація злиднів, збереження ресурсів планети та забезпечення благополуччя для всіх). Кожна держава, яка прагне досягнути цілей сталого розвитку, інтегрує глобальні завдання сталого розвитку в національні програмно-цільові документи з урахуванням особливостей розвитку країни.

По-друге, позитивний та один із найкращих досвідів державного управління стійким розвитком територій – фінський, свідчить, що на загальнодержавному (центральному) рівні мають бути чітко визначені принципи, стратегія, інфраструктура та методи національної політики, спрямовані на досягнення цілей сталого розвитку. Створення спеціального органу відіграло важливу роль у процесі об’єднання зусиль з боку держави, регіонів, муніципалітетів, окремих суб'єктів господарювання, громадянського суспільства та жителів Фінляндії для досягнення всіх цілей сталого розвитку Порядку денного-2030. Оцінка прогресу в досягненні даних цілей повинна ґрунтуватися на постійному моніторингу вимірних індикаторів, добровільних національних оглядах і включати як оцінку державними органами, так і громадянським суспільством. Необхідний регулярний діалог з реалізації Порядку денного-2030 з регіонами та муніципалітетами, а цілі сталого розвитку повинні за будь-яких обставин залишатися як відправна точка для роботи органів публічної влади, місцевого самоврядування та приватних структур, тому саме ці постулати мають бути закладені в основі сучасних векторів реформування державного управління сталим розвитком регіонів в Україні.

По-третє, в Україні на сучасному етапі розвитку спостерігається ряд позитивних тенденцій у сфері досягнення цілей сталого розвитку: вони інтегровані в національні проєкти та інші стратегічні програмні документи, але не достатньо, зокрема до проблем слід віднести й те, що відсутня дорожня карта щодо реалізації цілей сталого розвитку, немає документів, присвячених реалізації цілей сталого розвитку у тому вигляді, як вони були прийняті у 2015

році Генеральною Асамблеєю ООН. Регіональний та муніципальний рівні не включені до системи досягнення цілей сталого розвитку. Видається виправданим використання фінського досвіду в частині створення комплексної інфраструктури управління стійким розвитком. Створення міжвідомчого Центру управління стійким розвитком як координуючого органу дозволить налагодити міжвідомчу і міжрегіональну взаємодію у процесі досягнення цілей управління сталим розвитком, враховуючи, що рух до сталого розвитку є перманентним процесом, який має системно підтримуватись з боку органів державного та муніципального управління.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі вирішено конкретне науково-прикладне завдання, яке полягає в теоретичному обґрунтуванні та розробці практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів державного управління сталим розвитком регіонів України. Отримані в процесі дослідження результати дозволяють сформулювати такі положення, висновки та рекомендації:

1. Узагальнено теоретичні підходи до визначення поняття «державне управління сталим розвитком регіонів». Представлений у дисертації аналіз різних, а іноді й навіть досить протилежних ідей щодо визначення сутності сталого розвитку дозволяє виокремити авторське визначення поняття «державне управління сталим розвитком регіонів» як елементу державного механізму, який є різновидом державно-управлінських зв’язків та засобом охорони всіх суспільних відносин, які відносяться до сфери державного управління у сфері забезпечення збалансованостійкого розвитку економічної, соціальної та екологічної підсистем з метою задоволення потреб нинішнього та майбутніх поколінь у довгостроковій перспективі на основі гармонійного поєднання інтересів людини та суспільства, публічно-правових прав та інтересів, здійснюваної системою органів державної влади, місцевого самоврядування, а також іншими суб’єктами, діяльність яких прямо та опосередковано направлена на реалізацію соціально-значимих та економічно-обґрунтованих функцій держави.

2. Узагальнено загальноєвропейський досвід функціонування механізмів державного управління сталим розвитком регіонів, що дало можливість виначити дієвим зразком фінську модель, в основі якої закладено впровадження на загальнодержавному рівні принципів, стратегій, інфраструктур та методів національної політики спрямованої на досягнення цілей сталого розвитку, у тому числі, через утворення та функціонування

спеціального органу державного управління, а саме міжвідомчого Центру управління сталим розвитком.

3. Удосконалено визначення сукупності комплексно-організованих інституцій (багатопрофільних центрів, незалежних агенцій, які будуть уповноважені надавати консультативну, матеріально-технічну й інформаційну підтримку участі громадськості у розвитку регіонів в умовах децентралізації), здатних реалізовувати сталий розвиток регіонів України в умовах відкритої збройної агресії Російської Федерації проти України, де основоположними пропонуються – освітній, соціальний, трудовий, трансформаційний та цифровий напрямки.

4. Удосконалено, методичний підхід до оцінки конкурентоспроможності сталого розвитку регіону за допомогою якого можна визначити як поточну, так і стратегічну конкурентоспроможність і який, на відміну від існуючих, включає розрахунок чотирьох груп факторів. Перша група факторів характеризує стан економіки. На її основі формується індекс поточної конкурентоспроможності регіону. Друга група факторів – індекс розвиненості інфраструктури та комунікаційних систем – розкриває умови виходу суб'єктів господарювання регіонів на зовнішні ринки та можливість швидкого інформаційного обміну. Третя група факторів – індекс інноваційності – показує здатність регіону до інновацій. Четверта група формує індекс зовнішньої діяльності та характеризує участь регіону у зовнішній торгівлі та його привабливість для іноземних інвесторів.

5. Обґрунтувано модель функціонування механізмів державного управління сталим розвитком регіонів України, яка передбачає ефективне використання їх економічного потенціалу в напрямах, які забезпечують найбільшу соціально-економічну віддачу будучи компонентами та пріоритетами загальносвітової концепції сталого розвитку, яка включає особливий вид адміністративно-правового управління, що забезпечує функцію

охорони для багатьох різновидів відносин у суспільстві та заходи державного примусу у вигляді юридичної відповідальності (адміністративно-правовий механізм); особливий механізм реалізації заходів державного примусу, який застосовується в разі вчинення протиправного діяння, або дій, які суперечать приписам державно-правових норм у сфері забезпечення сталого розвитку (каральний механізм); засіб охорони всіх суспільних відносин, які відносяться до державного управління у сфері забезпечення сталого розвитку регіонів України (управлінський механізм).

6. Враховуючи важливість сталого розвитку для України, реалізація зобов'язань Угоди про асоціацію між ЄС та Україною є важливим кроком у забезпеченні сталого розвитку країни. Для майбутнього важливим є розширення кількості складових та вдосконалення їх структури для комплексної оцінки сталого розвитку, включаючи економічну ефективність, соціальну спрямованість та екологічну доцільність. Натомість для адаптації найважливіших пунктів Угоди про асоціацію між ЄС та Україною у державноуправлінському житті в контексті забезпечення сталого розвитку регіонів необхідно вжити наступні кроки:

– створити відповідну законодавчу базу для забезпечення сталого розвитку, яка б відповідала міжнародним стандартам та вимогам;

– забезпечити ефективну координацію між різними відомствами та органами влади для забезпечення сталого розвитку;

– запровадити практику партнерства між державними та приватними секторами для забезпечення сталого розвитку;

– забезпечити ефективну комунікацію з громадськістю та залучення її до здійснення заходів забезпечення сталого розвитку;

– здійснювати моніторинг та оцінку ефективності реалізації заходів забезпечення сталого розвитку;

– забезпечити фінансування заходів забезпечення сталого розвитку з

бюджету та залучити фінансування від міжнародних фондів та донорів;

– проводити інформаційно-освітню роботу щодо важливості сталого розвитку та залучення громадськості до здійснення заходів забезпечення сталого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов В. Б. Державне управління: європейські стандарти, досвід та адміністративне право. Київ : Юстиніан, 2007. 288 с.

2. Аземша І. Б. Юридична відповідальність: сучасні погляди, дискусії та концепції. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 54-57.

3. Аналіз сталого розвитку: глобальний і регіональний контексти. Україна в індикаторах сталого розвитку, 2011-2012. Ін-т приклад. систем. аналізу. Київ, 2012. 231 с.

4. Андрієнко О. І. Механізми державного управління сталим розвитком регіонів: концептуальні засади та принципи. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2017. № 1(16). С. 71-76.

5. Бабійчук В. Стратегічні пріоритети та інструментарій механізмів публічного управління сталим розвитком регіонів. *Економіка регіону*. 2019. № 4(80). С. 141-150.

6. Балдич Н., Гнидюк Н., Трутковськи Ц. Дослідження навчальних потреб представників органів місцевого самоврядування України: аналіт. звіт, 2019, 122 с.

7. Бебик В. Наша політична культура. *Політологічні читання*. 1992. № 1. С. 19-22.

8. Березівська Н. О. Механізми державного управління сталим розвитком регіонів в умовах децентралізації влади в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Політичні науки*. 2019. № 1201 (30). С. 78-82.

9. Битяк Ю. П., Гаращук В. М., Богуцький В. В. Адміністративне право : підручник. Харків : Право, 2010. 624 с.

10. Білоножко, О. Ю. Механізми державного управління сталим розвитком регіонів в Україні. *Економічний часопис-XXI*. 2017. № 11-12. С. 28-33.

11. Білорус О. Г. Глобальна перспектива і сталий розвиток: (Системні маркетол. досл.). Київ : МАУП, 2005. 492 с.

12. Білорус О. Г. Імперативи сталого розвитку в епоху глобалізації. *Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Серія: економічні науки*. 2014. Т. 1. № 1. С. 16-27.

13. Білоус-Осінь Т. І. Публічне адміністрування у сфері наукової діяльності. *Juris Europensis Scientia*. 2021. № 3. С. 57-60.

14. Блауберг І. В. Становлення і сутність системного підходу. Київ, 1973. 270 с.

15. Болотіна С. В., Лисяк Ю. М., Лупенко О. Ю. Інтегровані підходи до сталого розвитку регіонів України: монографія. Київ : Національний університет «Львівська політехніка», 2018. 380 с.

16. Бондаренко А. В., Євтушенко, О. В. Механізми державного управління розвитком регіонів в Україні: теоретичний аспект. *Вісник Черкаського університету. Серія: Економічні науки.* 2019. № 2 (356). С. 7-12.

17. Бондаренко О. С. Механізми державного управління сталим розвитком регіонів в Україні. *Економічний часопис-XXI*. 2018. № 3-4. С. 31-35.

18. Борщ Г. А., Вакуленко В. М., Гринчук Н. М. Ресурсне забезпечення об’єднаної територіальної громади та її маркетинг: навч. посіб. Київ, 2017. 107 с.

19. Брич І. В. Механізми державного управління розвитком регіонів в Україні: проблеми та перспективи. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Економічні науки*. 2019. № 2 (87). С. 62-68.

20. Буркинський Б. В. «Зелена» економіка крізь призму трансформаційних зрушень в Україні. Одеса : «Підприємство Фенікс», 2015. 348 с.

21. Бутов А. М. Інноваційна діяльність регіону: теоретичний аспект. *Науковий вісник НЛТУ України : збірник наук.-техн. праць*. Львів : РВВ НЛТУ

України. 2009. Вип. 19.13. С. 160-166.

22. Васильєв О. В., Фісун К. А. Менеджмент регіонального розвитку : монографія. Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Харків : ХНАМГ. 2010. 375 с.

23. Васильєва Н. В., Васильєва О. І. Публічне управління розвитком регіонів у процесі побудови сервісно-орієнтованої держави: теорія, методологія та практика: монографія. Київ : НАДУ, 2018. 375 с.

24. Вергунова О. В. Механізми державного управління сталим розвитком регіонів: питання теорії і практики. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка*. 2018. № 1. С. 4-8.

25. Веремійчук О. В. Стратегічні пріоритети та інструментарій механізмів публічного управління розвитком регіонів. *Економіка та держава.* 2018. № 8. С. 38-42.

26. Вернадський В. І. Наукова думка як планетарне явище. Київ, 1991. 270 с.

27. Волошин О. В., Мережко О. О. Сталість розвитку регіонів в умовах євроінтеграції: наукові праці. Київ : КНЕУ, 2012. 176 с.

28. Воротін В. Є. Макроекономічне регулювання в умовах глобальної трансформації: монографія. Київ : Знання, 2002. 165 с.

29. Воротін В. Є. Напрямки, завдання та форми впливу держави на трансформаційні економічні процеси в умовах глобалізації. *Вісник УАДУ.* 2001. № 3. С. 98-103.

30. Гаврилова О. В. Стратегічні пріоритети та інструментарій механізмів публічного управління розвитком регіонів. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2017. № 1(14). С. 70-75.

31. Галунько В. Адміністративне право України. Повний курс: підручник. Київ : Академія адміністративно-правових наук, 2020, 466 с.

32. Герасимчук З. В. Стимулювання сталого розвитку регіону: теорія, методологія, практика: монографія. Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2011. 516 с.

33. Герасимчук З. В., Вахович І. М. Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону : монографія. Луцьк : Вид-во ЛДТУ, 2002. 248 с.

34. Гіжевський В. Про систему адміністративного права. *Юридична Україна*. 2004. № 4. С. 9-11.

35. Гладишева В. М., Івченко В. В. Розвиток регіонів в умовах сталого розвитку: наукові праці. Київ : Кондор, 2014. 220 с.

36. Гладишева В. М., Івченко В. В. Сталість розвитку регіонів: досвід та перспективи: наукові праці. Київ : Кондор, 2004. 96 с.

37. Гладкова В. М., Пожарський С. Д. Акмесинергетичні засади до вивчення та проєктування особистісно-професійного розвитку людини. Сучасні акмеологічні дослідження: теоретико-методологічні та прикладні аспекти: моногр.. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 840 с.

38. Головко О. В. Механізми державного управління розвитком регіонів України. *Економіка розвитку*. 2019. № 1 (89). С. 57-64.

39. Головко О. В., Мілованова І. В. Механізми державного управління розвитком регіонів в умовах євроінтеграції. *Економіка регіону*. 2017. № 4 (64). С. 141-147.

40. Голубець М. А. Розвиток «сталий» чи «збалансований»? *Український географічний журнал*. 2006. № 2. С. 66-69.

41. Горемикіна Ю. В. Соціальний захист в Україні: первинні та вторинні соціальні ризики людського розвитку. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика.* 2017. № 2. С. 276-286.

42. Грабовський О. В. Механізми державного управління розвитком регіонів в умовах децентралізації влади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Економіка*. 2018. № 1 (52). С. 45-50.

43. Гришко В. Л., Кудрявець Н. В. Інституційні аспекти підвищення ефективності публічного управління в Україні. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2016. № 1. С. 87-95.

44. Грішнова О. А. Людський, інтелектуальний і соціальний капітал України: сутність, взаємозв'язок, оцінка, напрями розвитку. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2014. № 1. С. 34-41.

45. Гройсман В. Б. Досвід децентралізації у країнах Європи: зб. док. пер. з іноз. мов. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. 766 с.

46. Давимука С. А., Куйбіда В. С., Федулова Л. І. Тенденції розвитку нової регіональної політики країн-членів Європейського Союзу. *Регіональна економіка.* 2019. № 1. С. 76-87. DOI: https://doi.org/10.36818/15620905-2019-1-9.

47. Дацій Н.В., Антонова Л.В, Драган І.В. Місце системи державного регулювання аграрного сектора в забезпеченні сталого розвитку. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2024. №22. С. 1175-1192.

48. Демченко І., Фенчак А., Герасименко Г., Гольцас Л. Аналітичний звіт «Громадська та експертна думка про доступність і якість соціальних послуг для осіб з інвалідністю». URL: https://www.auc.org.ua/sites/ default/files/analitychnyy_zvit_soc_poslugy.pdf (дата звернення: 27.08.2023).

49. Дерев'янко Л. В. Механізми державного управління розвитком регіонів: теорія та практика. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Економічна.* 2016. № 29. С. 163-170.

50. Доповідь Міжнародної комісії з питань довкілля та розвитку «Наше спільне майбутнє». URL: https://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf (Дата звернення: 01.11.2023).

51. Дослідницька лабораторія, джерело соціального капіталу та інструмент боротьби зі стереотипами: хто і навіщо створює креативні хаби в Україні. 2020. URL: https://www. culturepartnership.eu/ua/article/khto- %D1 %96-

nav %D1 %96scho-stvoryue- kreatyvn %D1 %96-haby-v-ukrain %D1 %96-chastina-%D0 %86 (дата звернення: 19.07.2023).

52. Ємець О. М., Корчак О. М. Інституційні виклики підвищення ефективності державного управління в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2020. № 2. С. 121-126.

53. Ємець О. М., Корчак О. М. Інституціональні засади підвищення ефективності публічного управління в умовах децентралізації. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2021. Т. 69. С. 25-30.

54. Жаліло Я. А., Шевченко О. В., Романова В. В. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу: аналіт. доп. Київ : НІСД, 2019. 192 с.

55. Желюк Т. Л. Планування соціально-економічного розвитку регіону (на прикладі Тернопільської області) : автореф. дис. .... к.е.н. : 08.02.03. Київ, 2000. 20 с.

56. Завгородній А. М. Механізми державного управління розвитком регіонів в умовах глобалізації. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2019. № 2 (6). С. 51-56.

57. Загорський В. С. Концептуальні основи формування системи управління сталим розвитком екологоекономічних систем. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. 336 с.

58. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 688 с.

59. Звонар В. П., Лісогор Л. С., Новак І. М., Гацька Л. П. (2019). Стале підприємництво та проблеми збалансування розвитку суспільства. Підприємництво в епоху глобальних трансформацій: виклики та перспективи розвитку: монографія. Державна фіскальна служба України; Університет державної фіскальної служби України. Ірпінь. 340 с.

60. Зелінська Г. О. Міграції населення та інтелектуальний капітал в

умовах соціально-економічного розвитку України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України : зб. наук . праць НАН України*. Львів, 2009. Випуск 6 (80). С. 391-399.

61. Іващенко О. В. Механізми державного управління сталим розвитком регіонів. *Стратегічні пріоритети*. 2019. № 1. С. 24-29.

62. Калинчиков М. Ю. Теоретико-методичні засади концепції сталого розвитку регіону. *Регіональна економіка: теорія та практика*. 2005. № 9 (24). С. 14-18.

63. Калюжна І. В. Механізми державного управління сталим розвитком регіонів в Україні: проблеми та перспективи. *Наукові записки. Серія: Економіка і право.* 2018. № 2. С. 30-33.

64. Кармазін В. В. Механізми державного управління розвитком регіонів в Україні: сутність, принципи та ефективність. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Економіка*. 2016. № 2 (7). С. 86-90.

65. Карпенко О. В. Механізми державного управління розвитком регіонів в Україні: теоретичний аспект. *Науковий вісник Вінницького національного технічного університету*. 2017. № 1 (19). С. 51-55.

66. Карпова Л. О. Механізми державного управління розвитком регіонів в Україні: теоретичний аспект. *Соціально-економічні проблеми і держава.* 2019. № 1 (20). С. 32-37.

67. Кінаш І. П. Сталий розвиток як парадигма суспільного зростання. *Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії: Економічні науки*. 2012. № 1. С. 5-9.

68. Книш П. Сучасні концептуальні підходи до управління людськими ресурсами. *Державне управління та місцеве самоврядування.* 2014. Вип. 3 (22). С. 234-244.

69. Ковальчук М. О., Кузьменко О. В. Інституційні аспекти забезпечення ефективності публічного управління: досвід країн Європейського Союзу. *Наукові записки НаУКМА*. 2020. Т. 246. С. 50-59.

70. Ковальчук О. В. Механізми державного управління розвитком регіонів в умовах реформування державного управління в Україні. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2018. № 19(2). С. 85-89.

71. Ковальчук О. Ю., Кузьменко О. В. Досвід реалізації інституційних механізмів підвищення ефективності публічного управління в Україні. *Наукові записки НаУКМА*. 2018. Т. 202. С. 19-28.

72. Ковальчук О. Ю., Кузьменко О. В. Підвищення ефективності публічного управління через інституційну модернізацію. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. Т. 54. С. 13-20.

73. Козицька О. Б., Олексюк І. В., Руденко О. О. Державне регулювання сталого розвитку регіонів: теорія та практика: монографія. Київ : Наукова думка, 2016. 276 с.

74. Козицька О. Б., Руденко О. О. Стан та перспективи сталого розвитку регіонів України: монографія. Київ : Наукова думка, 2019. 310 с.

75. Колодій М., Копєйчиков В., Лисенков С. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2003.832 с.

76. Корнійчук Н. В. Механізми державного управління розвитком регіонів в умовах глобалізації. *Економічний простір*. 2016. № 14. С. 97-103.

77. Коротич О. Б. Державне управління регіональним розвитком України : монографія. Харків : Вид-во ХарРІДУ НАДУ «Магістр», 2006. 220 с.

78. Короткий О. М., Ковальчук М. І. Механізми державного управління сталим розвитком регіонів в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Економіка*. 2018. № 5. С. 95-102.

79. Костецький В. В., Шевченко О. В. Інституціональні перетворення в публічному управлінні в умовах глобалізації. *Економічний простір*. 2019. Т. 144. С. 70-82.

80. Костина І. В. Стратегічні пріоритети та інструментарій механізмів публічного управління сталим розвитком регіонів. *Економіка розвитку*. 2019. № 1 (87). С. 81-88.

81. Костюк О. В. Механізми державного управління сталим розвитком регіонів в умовах глобалізації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки.* 2019. № 35. С. 87-90.

82. Кочерга О. О. Механізми державного управління розвитком регіонів в умовах децентралізації влади. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Економіка*. 2016. № 2 (6). С. 92-97.

83. Кравець В. О., Федорова О. В. Механізми підвищення ефективності публічного управління: інституційні аспекти. *Економіка: реалії часу.* 2015. № 2. С. 28-36.

84. Кравченко І. В. Механізми державного управління розвитком регіонів: інструментарій та ефективність. *Економічний простір.* 2018. № 133. С. 53-60.

85. Крайник О., Федорчак О. Фінансування розвитку територіальних громад в умовах децентралізації. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*, 2022. Т. 2 (43). С. 118-125.

86. Кретінін В. А. Теоретичні аспекти сталого розвитку регіону та критерії його оцінки. *Економіка регіону*. 2007. № 18 (Грудень). С. 137-141.

87. Крутий О. І., Лівінець І. М. Державно-управлінські засади сталого розвитку регіонів в умовах євроінтеграції: наукові праці. Київ : КНЕУ, 2012. 280 с.

88. Крутий О. І., Лівінець І. М. Європейський досвід сталого розвитку регіонів: навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2017. 272 с.

89. Крутий О. І., Лівінець І. М. Загальні принципи сталого розвитку регіонів: наукові праці. Київ : КНЕУ, 2010. 252 с.

90. Крутий О. І., Лівінець І. М. Сталість розвитку регіонів в умовах євроінтеграції: монографія. Київ : КНЕУ, 2015. 318 с.

91. Крутий О. І., Лук'янова А. О., Руденко О. О. Сталість розвитку регіонів: проблеми теорії та практики: монографія. Київ : КНЕУ, 2014. 308 с.

92. Крутий О. І., Мельниченко О. В. Державне регулювання розвитку регіонів в Україні: монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 304 с.

93. Крутий О. І., Мельниченко О. В. Законодавче забезпечення сталого розвитку в Україні: монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 288 с.

94. Крутий О. І., Руденко О. О. Державне регулювання розвитку регіонів: теорія та практика: монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 272 с.

95. Крутий О. І., Руденко О. О. Розвиток регіонів в умовах сталого розвитку: наукові праці. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 280 с.

96. Крутий О. І., Руденко О. О. Сталість розвитку регіонів: теорія та практика: монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 328 с.

97. Кузьменко О. В., Марченко О. В. Інституціональні засади підвищення ефективності публічного управління в Україні. *Наукові записки НаУКМА.* 2019. Т. 225. С. 14-23.

98. Куйбіда В. С. Від реформи державного управління та місцевого самоврядування до публічного врядування в Україні. Публічне врядування в Україні: стан, виклики та перспективи розвитку: матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, присвяч. 100-річчю держ. служби в Україні (Київ, 25 травня 2018 р.): у 5 т. Т. 1. С. 3-13. Київ: НАДУ, 2018. URL: http://academy.gov.ua/pages/ dop/150/files/19ba1715-8ea7-4d0a-be98-a749c2fc4091.pdf.

99. Кулик Т. О. Конституційні засади взаємодії місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування в місті Києві: монографія. Київ : Алерта, 2016. 198 с.

100. Латинін М.А., Пастух К.В. Наукові та теоретико-правові засади державної економічної політики регіонального розвитку. Державна економічна політика регіонального розвитку : монографія / М.А. Латинін, С.В. Майстро, Н.В. Статівка та ін. ; за заг. ред. д.держ.упр., проф. М.А. Латиніна. Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2017. 240 с.

101. Лисенко О. В. Стратегічні пріоритети та інструментарій механізмів публічного управління сталим розвитком регіонів. *Економічний простір*. 2018. №134. С. 44-52.

102. Лисяк Ю. М., Лупенко О. Ю. Державне регулювання розвитку регіонів в Україні: наукові праці. Київ : КНЕУ, 2007. 152 с.

103. Лисяк Ю. М., Лупенко О. Ю. Інституційні засади сталого розвитку регіонів: наукові праці. Київ : КНЕУ, 2010. 200 с.

104. Литвиненко А. М. Механізми державного управління розвитком регіонів: світовий досвід та уроки для України. *Економіка розвитку*. 2016. № 3 (79). С. 67-72.

105. Литвиненко А. М. Механізми державного управління розвитком регіонів: світовий досвід та уроки для України. *Наукові праці Державного університету інфраструктури та технологій*. 2018. № 2 (40). С. 111-117.

106. Литвинова О. В. Механізми державного управління розвитком регіонів в Україні: теоретичні аспекти. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Економічні науки*. 2017. № 2 (80). С. 51-57.

107. Лісогор Л. С. Освітні чинники забезпечення інноваційного людського розвитку. *Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України.* 2008. № 3 (30). С. 421-424.

108. Літовченко І. М. Механізми державного управління розвитком регіонів в Україні: теоретичні та практичні аспекти. *Вісник Чернігівського національного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2018. № 3 (92). С. 127-131.

109. Літовченко Л. І., Кузьменко О. В. Підвищення ефективності публічного управління в Україні: інституційний аспект. *Український журнал дистанційного навчання*. 2020. Т. 18, № 2. С. 112-119.

110. Лук'янова Н. О. Механізми державного управління сталим розвитком регіонів: світовий досвід та українська практика. *Економіка та управління.* 2018. № 1. С. 53-60.

111. Лупенко О. Ю., Олексюк І. В. Розвиток регіонів в умовах глобалізації: наукові праці. Київ : КНЕУ, 2001. 48 с.

112. Лупенко О. Ю., Олексюк І. В. Розвиток регіонів в умовах сталого розвитку: наукові праці. Київ : КНЕУ, 2003. 80 с.

113. Лупенко О. Ю., Олексюк І. В. Сталість розвитку регіонів в умовах глобалізації: наукові праці. Київ : КНЕУ, 2006. 140 с.

114. Любченко О. В. Механізми державного управління сталим розвитком регіонів в Україні: теорія та практика. *Економіка і регіони*. 2019. № 4. С. 63-68.

115. Макарова А. В., Ємець О. М. Механізми підвищення ефективності публічного управління в Україні: інституційний аспект. *Економіка та держава*. 2019. № 7. С. 43-47.

116. Маркіна І. В. Механізми державного управління розвитком регіонів в Україні: сучасні тенденції та перспективи. *Економічний простір*. 2018. № 139. С. 63-70.

117. Мартинюк Н. М., Кузьменко І. В. Механізми державного управління сталим розвитком регіонів України. Проблеми та перспективи. *Економічний простір*. 2017. №. 126. С. 115-120.

118. Марченко О. В., Шевченко О. В. Інституційні аспекти підвищення ефективності публічного управління: досвід і проблеми. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2018. № 1. С. 91-95.

119. Марченко О. Ю., Щур В. І. Механізми підвищення ефективності публічного управління в Україні: проблеми та перспективи. *Економічний аналіз*. 2017. Т. 27, № 2. С. 124-132.

120. Матвієнко А. С. Політико-правові засади територіальної організації держави: світовий досвід і Україна: монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. 376 с.

121. Матвієнко І. В. Механізми державного управління сталим розвитком регіонів в умовах глобалізації. *Економічний вісник НТУУ «КПІ».* 2018. № 7. С. 58-62.

122. Мельник Л. Г. Основи стійкого розвитку: посібник для післядипломної освіти. Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. 383 с.

123. Мельник М. Г. Механізми державного управління сталим розвитком регіонів: проблеми та перспективи. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 2. С. 60-66.

124. Мельник Т. В., Петренко О. В. Механізми державного управління розвитком регіонів в умовах євроінтеграції України. *Економічний часопис-XXI.* 2019. №1-2 (2). С. 57-60.

125. Миронова Л. В. Механізми державного управління розвитком регіонів в Україні. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Економіка*. 2019. № 2 (12). С. 148-153.

126. Михальченко Л. В. Механізми державного управління сталим розвитком регіонів в умовах глобалізації. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки.* 2017. № 31. С. 192-196.

127. Міщенко І. І. Стратегічні пріоритети та інструментарій механізмів публічного управління сталим розвитком регіонів. *Економічний часопис-XXI*. 2017. №1-2 (2). С. 57-60.

128. Мокій А. І. Конкурентні стратегії безпеки розвитку України у глобальному середовищі: монографія. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України, 2019. 872 с.

129. Мосейчук І. В. Механізми державного управління розвитком регіонів в Україні: сучасний стан та перспективи. *Економіка та держава*. 2018. № 12. С. 19-23.

130. Надобко С. В. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про банки і банківську діяльність : дис. канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2016. 198 с.

131. Несирова С. В. Про необхідність наукового обґрунтування сутності поняття «інститут» у праві. *Право і суспільство*. 2014. № 4. С. 38-43.

132. Новікова Л. Є. Механізми державного управління сталим розвитком регіонів в Україні. *Інноваційна економіка*. 2019. № 1. С. 106-111.

133. Новожилов В. В. У витоків справжньої економічної науки. Київ, 1995. 234 с.

134. Оболенський О. Ю. Розвиток суспільства та публічне управління. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. Київ, 2013. № 3. С. 27-33.

135. Остапенко О. І., Кісіль З. Р., Ковалів М. В., Кісіль Р. В. Адміністративне право : навч. посіб. Київ : Правова єдність, 2008. 533 с.

136. Поліщук І. Постмодерні трансформації взаємодії між народом і владою. *Політичний менеджмент*. 2010. № 1 (40). С. 43– 53.

137. Паливода Л., Купрій Н., Бікла О. Стан та динаміка розвитку організації громадянського суспільства України 2002–2018 роки: звіт за даними дослідження. Київ : БФ «Творчий центр ТЦК», 2018. 108 с.

138. Пархоменко А. І. Механізми державного управління розвитком регіонів України в умовах децентралізації влади. *Економічний вісник університету*. 2017. № 36 (1). С. 58-62.

139. Патон Б. Є. Національна парадигма сталого розвитку України. Київ : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. 72 с.

140. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року. URL: https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/about/development-agenda/ (Дата звернення: 01.11.2023).

141. Перцев А. С. Механізми державного управління сталим розвитком регіонів: досвід та перспективи. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2018. № 1. С. 68-73.

142. Петрова О. О. Механізми державного управління розвитком регіонів в Україні: проблеми та перспективи. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2019. № 2 (11). С. 93-98.

143. Піскун О. А. Інституційні засади підвищення ефективності публічного управління: досвід США та Європейського Союзу. *Економічний часопис*. 2020. № 1. С. 40-45.

144. Погорєлов О. М. Механізми державного управління сталим розвитком регіонів в Україні. *Економічний часопис-XXI*. 2017. № 7-8. С. 22-26.

145. Поліщук О. В. Стратегічні пріоритети та інструментарій механізмів публічного управління розвитком регіонів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2018. № 891. С. 217-223.

146. Полянська Я. В. Аналіз стану і процесів формування економічних відносин місцевої влади та територіальних громад. *Evropský politický a právní*

diskurz Європейський політико-правовий дискурс: міжнародний науково-теоретичний журнал. 2020. Т. 7. № 6. С. 196–203.

147. Порядок денний на XXI століття. Прийнята Конференцією ООН з навколишнього середовища та розвитку, Ріо-де-Жанейро, 3-14 червня 1992 року. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.shtml (Дата звернення: 01.11.2023).

148. Приймак В. І., Голубник О. Р., Борщук Є. М. Вплив тіньової економіки на добробут населення України. *Економіка та держава*. 2017. № 9. С. 4-7.

149. Приходько О. В. Механізми державного управління сталим розвитком регіонів в умовах децентралізації влади в Україні. *Наукові записки. Серія: Проблеми права*. 2019. № 41. С. 84-89.

150. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

151. Програма дій «Порядок денний на XXI століття»: Ухвалена конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Саміт «Планета Земля», 1992 р.). Київ : Інтелсфера, 2000. 360 с.

152. Проєкт Закону України «Про Стратегію сталого розвитку України до 2023 року» від 07.08.2018 року. URL: https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A (Дата звернення: 11.12.2023).

153. Рабінович П. М. Основи загальної теорії держави і права. Київ : Атіка, 2001. 536 с.

154. Редько К., Мірошниченко В. Дослідження сталого розвитку в Україні: оцінка стану виконання цілей. *Підприємництво та інновації*. 2022. № 22. С. 5-13. DOI: https://doi.org/10.37320/2415-3583/22.1.

155. Родченко В.Б., Лю Дзеюй. (2023). Диспропорції в регіональному розвитку китаю як фактор впливу на формування конкурентних переваг

територій. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Економічні науки. №5 (72) (2023). С. 69-77.

156. Румянцев В. В. Сталість розвитку регіонів: досвід реалізації проектів: монографія. Київ : НТУУ «КПІ», 2015. 276 с.

157. Саблук П. Т. Розвиток сільських територій в контексті забезпечення економічної стабільності держави. *Економіка АПК*. 2005. №. 11. С. 51-56.

158. Савченко О. В., Булдакова, О. В. Механізми державного управління розвитком регіонів в умовах євроінтеграції. *Сучасний менеджмент.* 2017. № 2. С. 47-54.

159. Садовенко А. Сталий розвиток суспільства: навчальний посібник. Київ, 2011. 392 с.

160. Саєнко Г. В., Папаїка О. О. На шляху до сталого розвитку економіки: господарський механізм взаємодії. Донецьк : Вид-во ДонДУЕТ ім. Туган-Барановського, 2005. 928 с.

161. Сергієнко І. О., Кравченко І. М. Механізми державного управління сталим розвитком регіонів в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2019. № 35. С. 101-106.

162. Середа А. Ю., Барановська О. Л. Публічне управління в Україні: проблеми та перспективи реформування. *Економіка. Фінанси. Право*. 2015. № 8. С. 18-22.

163. Середа Ю. В. Стратегічні пріоритети та інструментарій механізмів публічного управління сталим розвитком регіонів. *Економіка. Фінанси. Управління: актуальні питання науки та практики*. 2019. № 2 (16). С. 73-78.

164. Сіренко О. В. Механізми державного управління розвитком регіонів в умовах інтеграції. *Економічний часопис-XXI*. 2019. № 1-2 (2). С. 53-56.

165. Скупченко Д. О. Нормативно-правове забезпечення розвитку територіальних громад в Україні. *Теорія та практика державного управління.*

2017. № 2. С. 1-7.

166. Славов В. П., Коваленко О. В. Економіко-енергетична система сталого розвитку сільських територій. *Вісник аграрної науки*. 2017. № 9. С. 68-71.

167. Солошич І. О. «Зелена економіка» в контексті забезпечення переходу України до сталого розвитку. *Економічний форум*. 2016. № 28. С. 30-36.

168. Степаненко І. І. Механізми державного управління розвитком регіонів в контексті сталого розвитку. *Економічний простір*. 2018. № 136. С. 46-53.

169. Стеченко Д. М. Інноваційна політика підвищення конкурентоспроможності економік регіонів України. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2008. № 24. С. 114-119.

170. Сторонянська І. З. Децентралізація в Україні та її вплив на соціально-економічний розвиток територій: методичні підходи та результати оцінювання: наукова доповідь. Львів : ІРД НАНУ, 2018. 144 с.

171. Тарасюк Т. В., Лівінець І. М. Інноваційні технології розвитку регіонів: монографія. Київ : КНЕУ, 2013. 216 с.

172. Ткачук О. В. Механізми державного управління розвитком регіонів в Україні: сутність та особливості використання. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Економіка.* 2016. № 2 (8). С. 88-92.

173. Трегобчук В. М. Концепція сталого розвитку для України. *Вісник Національної академії наук України : загальнонауковий та громадсько-політичний журнал*. 2002. № 2. С. 43-48.

174. Трофимова В. В. Концепція сталого розвитку як основа постіндустріальних моделей розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 8. С. 33-37.

175. Трохимець І. В. Стратегічні пріоритети та інструментарій механізмів публічного управління сталим розвитком регіонів. *Економічний простір*. 2018. № 137. С. 71-79.

176. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку Україна-2020» від 12.01.2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text (Дата звернення 10.10.2023).

177. Фінляндія. Voluntary National Review 2016. The United Nations URL: https://sustainabledevelopment.un.org/hlpf/2016/finland (Дата звернення: 01.11.2023).

178. Фролов Д. П., Соловйова І. А. Майбутнє стратегій територіального розвитку: аналіз сучасних методологій. *Регіональна економіка: теорія та практика*. 2016. № 10 (433). С. 28-45.

179. Харченко О. Г., Копилова А. В. Механізми державного управління сталим розвитком регіонів в контексті європейської інтеграції України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2019. № 35. С. 91-96.

180. Ходаківська О. В. Механізми державного управління розвитком регіонів в Україні: проблеми та перспективи. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Проблеми економіки та управління.* 2017. № 874. С. 183-191.

181. Хріненко О. О. Механізми державного управління розвитком регіонів: теоретичний аспект. *Економічний простір*. 2016. № 112. С. 103-110.

182. Чикаренко І. А., Маматова Т. В, Чикаренко О. О. Стратегія регіонального розвитку на основі смарт-спеціалізації: методологічні засади. *Аспекти публічного управління.* 2020. Том 8. № 1. С. 30 – 42.

183. Шевченко О. В. Механізми державного управління розвитком регіонів в Україні: аналіз проблем та перспектив. *Економіка розвитку*. 2018. № 3 (85). С. 71-75.

184. Шевченко О. В. Стратегічні пріоритети та інструментарій механізмів публічного управління сталим розвитком регіонів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2017. № 22 (2). С. 185-191.

185. Шевчук В. Я., Білявський Г. О., Саталкін Ю. М., Навроцький В. М. Ноосферогенез і гармонійний розвиток. Київ : Геопринт, 2002. 127 с.

186. Шевчук І. В. Механізми державного управління сталим розвитком регіонів: теорія та практика. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Економіка*. 2018. № 2. С. 171-176.

187. Шевчук О. В. Механізми державного управління розвитком регіонів в умовах кризи. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2019. № 2 (95). С. 76-82.

188. Шишкіна О. В. Механізми державного управління розвитком регіонів в умовах глобалізації. *Вісник Причорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Економіка.* 2019. № 1 (33). С. 129-133.

189. Шіковець К. О., Квіта Г. М., Єрьоменко Я. М. Системно-ситуаційне моделювання цілей сталого розвитку. *Інфраструктура ринку*. 2021. Вип. 62. С. 102-107.

190. Шматко Н. В. Механізми державного управління розвитком регіонів в Україні: проблеми та перспективи. *Науковий вісник Полісся*. 2018. № 4 (12). С. 109-114.

191. Шубравська О. Сталий економічний розвиток: поняття і напрям досліджень. *Економіка України*. 2005. № 1. С. 36-42.

192. Шульц С. Л. Механізми реалізації регіональної політики: оцінка ефективності та напрями удосконалення: монографія. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2018. 205 с.

193. Щербакова О. Л. Соціально-економічний розвиток міста як об’єкт

управління. *Держава та регіони. Серія: Державне управління.* 2010. № 4. С. 141-144.

194. Яколева А. М., Афонська Т. М. Сучасний тлумачний словник української мови. Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. 672 с.

195. Яновський В. В., Лютікова О. А. Механізми державного управління сталим розвитком регіонів: теоретичний аспект. *Економіка, управління та адміністрування*. 2020. № 1. С. 5-14.

196. Яременко О. І. Механізми державного управління розвитком регіонів в Україні: проблеми та шляхи вдосконалення. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Економічна*. 2018. № 39. С. 27-33.

197. Яценко Т. Взаємовідносини органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій з питань реалізації делегованих повноважень. *Local Government. Public Administration and Local Government*. 2016. № 2 (29). С. 183-189.

198. 3 Big Ideas to Achieve Sustainable Cities and Communities. The World Bank. URL: https://www.worldbank.org/en/news/immersive-story/2018/01/31/3- big-ideas-to-achieve-sustainable-cities-and-communities (Дата звернення: 08.02.2024).

199. Aluekehittämispäätös 2020–2023: Kestävät ja elinvoimaiset alueet. Valtioneuvosto Statsrådet. URL: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162313 (Дата звернення: 01.11.2023).

200. Anttila-Hughes J. K. Essays on Sustainable Development and Human Capital. Columbia University, 2012. 430 p.

201. Axel Marx and Jan Wouters. The European Union and Sustainable Development: Between Treaty Commitments and Uncommitted Policy Room. Cheltenham, UK ; Northampton, MA, USA : Edward Elgar Publishing, 2016. 288 p.

202. Bahl R. W., Linn J. F. Urban public finance in developing countries. Oxford University Press, 2018.

203. Baker Susan, Hadjimatheou Katerina. The European Union and Sustainable Development: Policy and Practice. London ; New York : Routledge, 2008. 212 p.

204. Bali Swain R., Yang-Wallentin F. Achieving Sustainable Development Goals: Predicaments and Strategies. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*. 2020. Vol. 27. Is. 2. P. 96–106. DOI: https://doi.org/10.1080/13504509.2019.1692316.

205. Barnes Pamela M., Koutrakou Vassiliki N. The European Union and Sustainable Development: Internal and External Dimensions. Cheltenham, UK ; Northampton, MA, USA : Edward Elgar Publishing, 2013. 264 p.

206. Bertinelli, L., Black D. (2004). Urbanization and growth. *Journal of Urban Economics*. 2004. Vol. 56. P. 80-96. DOI:10.1016/j.jue.2004.03.003.

207. Bishop Michael. New State Spaces and Contested Territories: A Critical Analysis of Joint Regional Planning Panels. *URBAN POLICY AND RESEARCH*. 2014. Volume: 32 Issue: 2. P. 185-201.

208. Butlin John. Our common future. By World commission on environment and development. London, Oxford University Press. 1987, 383 p.

209. Campbell A. The future of local government in Europe: Lessons from research and practice in 31 countries. Palgrave Macmillan, 2015.

210. Clark G. Evolution of the global sustainable consumption and production policy and the United Nations Environment Programme's (UNEP) supporting activities. *Journal of Cleaner Production*. Volume 15, Issue 6. 2007. P. 492-498.

211. Europe’s creative hubs (2015). Who they are, what they do. Summary report — 2015. *British Council; The European Creative Business Network*. URL: https://creativehubs.org/admin/docs/Hub %20Research %20Final.pdf (Дата звернення: 19.07.2023).

212. Filho W. L. Europe and Sustainable Development: Challenges and Prospects. Frankfurt am Main : Peter Lang, 1999. 324 p.

213. Filho Walter Leal, Mannke Franziska. Sustainable Development in Europe: A Progress Report on Policy and Practice. Frankfurt am Main : Peter Lang, 1995. 300 p.

214. Filho Walter Leal. Sustainable Development and Governance in Europe: The Evolution of the Discourse on Sustainability. Frankfurt am Main : Peter Lang, 2011. 278 p.

215. Filho Walter Leal. Sustainable Development in Europe: A Vision for the Future. Frankfurt am Main : Peter Lang, 1988. 240 p.

216. Filho Walter Leal. Sustainable Development in Europe: Challenges and Opportunities. Frankfurt am Main : Peter Lang, 1994. 256 p.

217. Filho Walter Leal. The European Union and Sustainable Development: A Comparative Study of Environmental Policy and Regulation. Frankfurt am Main : Peter Lang, 1987. 240 p.

218. Filho Walter Leal. The European Union and Sustainable Development: Challenges and Prospects. Frankfurt am Main : Peter Lang, 1993. 216 p.

219. Filho Walter Leal. The European Union and Sustainable Development: Environmental Policies and Practice. Frankfurt am Main : Peter Lang, 1991. 240 p.

220. Fiscal Decentralization Indicators. URL: http://www.worldbank.org/publicsector/decentralization/webfiscal.pdf (Дата звернення: 07.08.2023).

221. Gisselquist R. M. The governance of inclusive development: an overview of the issues. *Development Policy Review*. 2016. Vol. 34 (2), P. 191-212.

222. Goodwin N.R. Five Kinds of Capital: Useful Concepts for Sustainable Development. *G.DAE Working Paper*. Vol. 307. P. 140-144.

223. Harrison John; Age S. When regions collide: in what sense a new «regional problem»? *Environment and Planning.* 2014. A Volume: 46 Issue: 10. P. 2332-2352.

224. Healey P. Making better places: The planning project in the twenty-first century. Palgrave Macmillan, 2018.

225. Hix S. J., Høyland B., Baumeister M. T. European Union Governance and Policy-Making: A Critical Introduction. New York : Routledge, 2011. 424 p.

226. Hughes B. Sustainable futures: policies for global development. *Futures*. 2005. Volume 37, Issue 8. P. 813-831.

227. Jia J., Guo Q., Zhang J. (2014). Fiscal decentralization and local expenditure policy in China. *China Economic Review*. 2014. Vol. 28, P. 107–122. DOI:10.1016/j. chieco.2014.01.002.

228. Johannesen Edda, Hoines Dolgov. Demersal Fish Assemblages and Spatial Diversity Patterns in the Arctic-Atlantic Transition Zone in the Barents Sea. *PLOS ONE*. 2012. Vol. 7. Issue: 4. P. 158-162.

229. Jordan Andrew, Schout Adriaan. The European Union and Sustainable Development: Policy Making and Implementation. London ; New York : Routledge, 2002. 240 p.

230. Khadzhyradieva S., Slukhai S., Rachynskyi A. Public Administration in Ukraine: Adjusting to European Standards. *NISPAcee Journal of Public Administration and Policy*. 2020. Vol. 13 (1). P. 81-108. DOI: https:// doi.org/10.2478/nispa-2020-0004.

231. Klijn E. H. Governance and governance networks in Europe. *Public Management Review*. 2015. Vol. 17 (6). P. 763-779.

232. Levy David, Egan Daniel. The European Union and Sustainable Development: An Institutional Perspective. Abingdon, UK ; New York : Routledge, 2018. 204 p.

233. Libanova E. Labour market transitions of young women and men in Ukraine: Results of the 2013 and 2015 school-to-work transition surveys. Geneva, International Labour Office, 2015. 105 p.

234. Maddison A. The World Economy: Historical Statistics. Paris: OECD,

2003. 274 p.

235. Mandell M. P., Keast, R. Network governance: Theory, concepts, and applications. Routledge. 2018. 235 p.

236. Meadows D. H. The Limits to Growth. Universe Books, New York, NY, 1972. 161 p.

237. Michelsen Gerd, Brunnengräber Achim. Sustainable Development in Europe: Challenges and Opportunities. Berlin : Springer, 2013. 360 p.

238. Michelsen Gerd, Brunnengräber Achim. Sustainable Development indicators: Human Capital and accounting. The Academy of Economic Studies Bucharest, 2012. 145 p.

239. Moyer Jonathan D., Hedden S. Are We on the Right Path to Achieve the Sustainable Development Goals? *World Development*. 2020. Vol. 127. P. 145-152. DOI: https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2019.104749.

240. Nutzinger Hans G., Greiff Matthias. Sustainable Development in Europe: Concepts, Evaluation and Application . Cheltenham, UK; Northampton, MA, USA : Edward Elgar Publishing, 2012. 280 p.

241. Onishi A. Futures of global interdependence (FUGI) global modeling system: Integrated global model for sustainable development. *Journal of Policy Modeling*. 2005. Volume 27, Issue 1. P. 101-135.

242. Padilla-Meléndez A., Aguila-Obra A., Lockett N. Fuster E. Entrepreneurial Universities and Sustainable Development. *The Network Bricolage Process of Academic Entrepreneurs.* 2020. Vol. 12. URL: https://www.mdpi. com/2071-1050/12/4/1403

243. Porter M. E. The Competitive Advantage of Nations. London: Macmillan. 1990. 855 p.

244. Pugh R., Lamine W., Jack S., Hamilton E. The entrepreneurial university and the region: what role for entrepreneurship departments. *Journal European Planning Studies.* 2018. Vol. 26. Iss. 9. URL: https://www.tandfonline.com/

doi/full/10.1080/09654313.2018.1447551.

245. Purvis Alan, Granger Martin. Learning for sustainable development: geographical perspectives . Earthscan, 2013. 416 p.

246. Rodrik D. Economics rules: The rights and wrongs of the dismal science. WW Norton & Company. 2015.

247. Sachs J., Schmidt-Traub G., Krol C., Lafortune G., Fuller G., Woelm F. Sustainable Development Report 2020. The Sustainable Development Goals and COVID-19. Cambridge. *AWS*. URL: https://s3.amazonaws.com/sustainabledevelopment.report/2020/2020_sustainable_development_report.pdf (Дата звернення: 20.11.2023).

248. Sassen S. Expulsions: Brutality and complexity in the global economy. Harvard University Press, 2014. 540 p.

249. Schout Adriaan, Kamerbeek Arnoud. The European Union and Sustainable Development: A Guide to Key Policy Areas. The Hague : Kluwer Law International, 2002. 168 p.

250. Schout Adriaan. The European Union and Sustainable Development: Prospects for Future Policy. The Hague : Kluwer Law International, 2004. 240 p.

251. Sharp. The development of Indicators for Human Capital Sustainability. McGill University, Montreal, 2001. 422 p.

252. Stoker G. The rise of the global city: Changing relations of power and infrastructure. Palgrave Macmillan. 2015. 577 p.

253. Thoumi G. Energizing Sustainable Cities: Assessing Urban Energy. *Gabriel Thoumi.* URL: https://news.mongabay.com/2013/01/energizing- sustainable-cities-assessing-urban-energy-book-review (Дата звернення: 20.11.2023)

254. Tisdell C. Sustainable development of human resource capital. The University of Queensland, Brisbane, Australia. 2020. 410 p.

255. Turok I. Cities, regions and the national economy. Routledge, 2018. 588 p.

256. Valtioneuvoston selonteko kestävän kehityksen globaalista toimintaohjelmasta Agenda2030: sta. *Valtioneuvosto Statsrådet*. URL: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162475/VNK_2020_7.pdf?sequence=1&isAllo wed=y (Дата звернення: 20.10.2023).

257. World population aging report 2017 URL: http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WPA2015_Report.pdf (Дата звернення: 18.09.2024).

258. Zimmerbauer Kaj. Constructing peripheral cross border regions in planning: territory-network interplay in the Barents region. environment and planning. 2014. Volume: 46. Issue: 11. P.: 2718-2734.

ДОДАТОК А.
СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових наукових виданнях:

1. Боднар К.В. Удосконалення механізмів публічного управління сталим розвитком регіонів України в умовах глобалізації: адаптаційний підхід. Державне будівництво. 2021. Вип. 1(2021).

2. Боднар К.В. Від людей до публічної політики: роль людського капіталу в сталому післявоєнному розвиткові України. Актуальні проблеми державного управління. 2023. Вип. 2(63). С. 128 - 142.

3. Боднар К.В. Механізми державного управління сталим розвитком регіонів. 2023. Вип. 2(34). С. 150 - 160.

4. Боднар К.В. Людський капітал як критерій ефективності функціонування механізмів публічного управління сталим розвитком регіонів. 2024. Вип. 3(3). С. 209 - 219.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Боднар К.В. Механізми державного управління сталим розвитком регіонів у контексті принципів належного врядування. Публічне управління XXI століття: погляд у майбутнє : зб. тез XXI Міжнар. наук. конгресу. Харків : Вид-во: ХарРІ НАДУ «Магістр», 2021. С. 358-361.

6. Боднар К.В. Теоретичні основи публічного управління сталим розвитком регіонів України. XI Міжнародної науково-теоретичної Інтернет-конференції «Місто. Культура. Цивілізація: виклики сучасності». Харків. Вид-во:ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2021. С. 102-105.

7. Боднар К.В. Механізми забезпечення сталим розвитком регіону. Публічне управління XXI століття: особливості воєнного і післявоєнного

періодів : зб. тез XXI Міжнар. наук. конгресу. Харків : Вид-во ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2023. С. 567-569.

8. Боднар К.В.Концептуальні напрями інноваційного забезпечення публічного управління сталим розвитком: зб. тез. VI Міжнародній науково-практичній конференції «Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку», м. Вінниця: Вид-во Національний університет Острозька академія.

9. Боднар К.В. Фінансування сталого розвитку в Україні: можливості та обмеження бюджетного та громадського фінансування в контексті Угоди про асоціацію з ЄС. Публічне управління XXI століття: нові виклики і трансформації в умовах війни. зб. тез XXI Міжнар. наук. конгресу. Харків : Вид-во ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2024.

БОДНАР КАТЕРИНА ВІТАЛІЇВНА

Результат перевірки підпису	Підпис вірний
П.І.Б.	БОДНАР КАТЕРИНА ВІТАЛІЇВНА
РНОКПП	3155905564
Організація (установа)	ФІЗИЧНА ОСОБА
Код ЄДРПОУ	
Посада	
Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для даних від Надавача)	21:06:15 26.05.2024
Сертифікат виданий	АЦСК АТ КБ «ПРИВАТБАНК»
Серійний номер	248197DDFAB977E50400000095B9070191B02A04
Тип носія особистого ключа	Захищений
Алгоритм підпису	dstu4145
Тип підпису	Кваліфікований
Формат підпису	CAdES-T
Сертифікат	Кваліфікований